JULES VERNE

Parisul în secolul XX

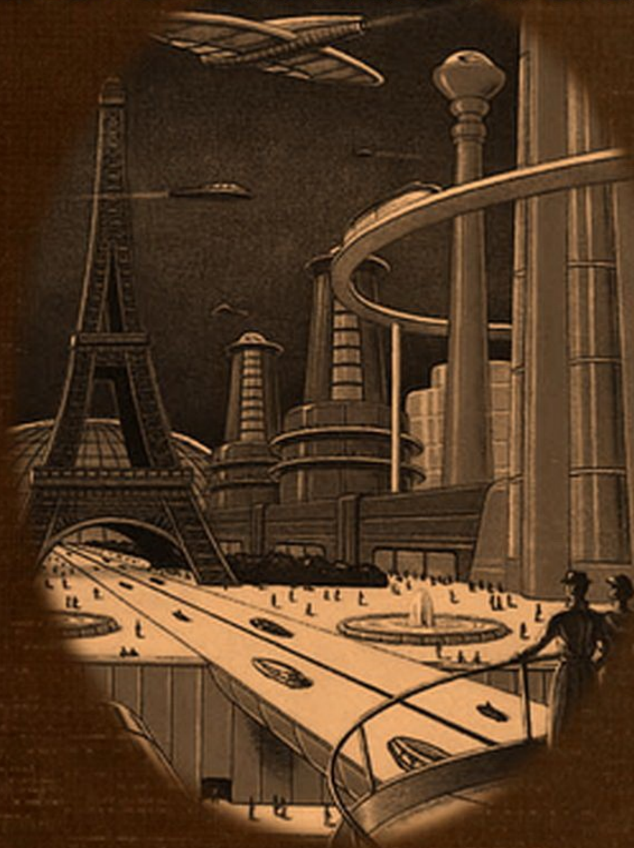
ROMAN INEDIT

NEMIRA

Jules Verne

Parisul în secolul XX

JULES VERNE

Jules Verne

Parisul în secolul XX

Ilustraţii: François Schuiten

Titlul original
JULES VERNE
PARIS AU XXᵉ SIÈCLE
1863

O, *teribilă influenţă a acestei rase care nu-l slujeşte nici pe Dumnezeu, nici pe rege, dedată ştiinţelor mondene, josnicelor profesiuni mecanice! Stirpe vătămătoare! Ce n-ar face ea, dacă ar fi lăsată să facă, influenţată fără măsură de acest fatal spirit de a cunoaşte, de a inventa şi de a perfecţiona.*

PAUL-LOUIS COURIER

Capitolul I
SOCIETATEA GENERALĂ DE CREDIT INSTRUCŢIONAL

La 13 august 1960, o parte a populaţiei pariziene intra în numeroasele gări ale căii ferate metropolitane şi se îndrepta, prin ambranşamente, spre locul unde se afla odinioară Champ de Mars.

Era ziua împărţirii premiilor la Societatea Generală de Credit instrucţional, vast aşezământ de educaţie publică. Excelenţa Sa, ministrul Înfrumuseţărilor Parisului, trebuia să prezideze această solemnitate.

Societatea Generală de Credit instrucţional corespundea perfect tendinţelor industriale ale secolului: ceea ce, în urmă cu o sută de ani, se numea Progresul, cunoscuse imense dezvoltări. Monopolul, acest *nec plus ultra*[1] al perfecţiunii, ţinea în ghearele sale întreaga ţară; societăţile se înmulţeau, se întemeiau, se organizau şi i-ar fi uluit pe părinţii noştri prin rezultatele lor neaşteptate.

Banii nu lipseau, dar, o clipă, era cât pe ce să rămână nefolosiţi, când căile ferate trecură din mâinile particularilor în cele ale statului; exista deci o abundenţă de capitaluri şi, mai mult încă, de capitalişti în căutare de operaţii financiare sau de afaceri industriale.

Aşa că să nu fim surprinşi de ceea ce l-ar fi uimit pe un parizian din secolul nouăsprezece şi, între alte minuni, de înfiinţarea Creditului instrucţional. Această societate funcţiona cu succes de treizeci de ani, sub conducerea financiară a baronului de Vercampin.

Datorită înmulţirii filialelor Universităţii, liceelor, colegiilor, şcolilor primare, pensionatelor doctrinei creştine, cursurilor pregătitoare, seminarelor, conferinţelor, sălilor de azil, orfelinatelor, o oarecare instrucţie pătrunsese până în

[1] În latină, nu (se poate) mai mult. (n. tr.).

ultimele straturi ale ordinii sociale. Dacă nimeni nu mai citea, măcar toată lumea ştia să citească şi chiar să scrie; nu exista fiu de meşteşugar ambiţios, de ţăran declasat, care să nu pretindă un post în administraţie; birocraţia se dezvolta sub toate formele posibile; vom vedea mai târziu ce legiune de funcţionari conducea guvernul, milităreşte.

Aici trebuie doar să explicăm cum a fost nevoie să se înmulţească mijloacele de instruire, pe măsura creşterii numărului oamenilor de instruit. În secolul nouăsprezece, nu fuseseră inventate societăţile imobiliare, agenţiile de antreprenori, Creditul Funciar, când s-a voit reconstruirea unei noi Franţe şi a unui nou Paris?

Or, a construi sau a instrui e acelaşi lucru pentru oamenii de afaceri, instrucţia nefiind, la drept vorbind, decât un fel de construcţie, ceva mai puţin solidă.

Este ceea ce şi-a spus, în 1937, baronul de Vercampin, foarte cunoscut graţie vastelor sale antreprize financiare; el avu ideea de a întemeia un imens colegiu, în care arborelui învăţământului să-i poată creşte toate crengile, lăsând, de altfel, statului grija de a-l fasona şi de a-l curaţi potrivit fanteziei sale.

Baronul contopi liceele din Paris şi din provincie, Sainte-Barbe şi Rollin, diversele instituţii particulare, într-un singur stabiliment; el centraliză astfel educaţia întregii Franţe; capitalurile răspunseră la apelul său, căci el prezentă întreprinderea ca o operaţie industrială. Abilitatea baronului era o garanţie în materie de finanţe. Banii se precipitară. Societatea fu întemeiată.

Afacerea fu lansată în 1937, sub domnia lui Napoleon V. Prospectul ei fu publicat în patruzeci de milioane de exemplare. El începea astfel:

Societatea Generală
de
Credit instrucţional
Societate anonimă constituită printr-un act
Înregistrat în faţa d-lui Mocquart şi a colegului său,
notari la Paris, la 6 aprilie 1937
şi aprobat prin decretul imperial din 19 mai 1937
Capital social: o sută de milioane de franci,
Împărţit în 100.000 acţiuni de 1.000 franci fiecare.

Consiliul de administraţie:

baron de Vercampin, C. - preşedinte,
de Montaut, O. - directorul căii ferate din Orléans

vicepreşedinţi:

Garassu - bancher.
marchizul d'Amphisbon, G. O. - senator.
Roquamon - colonel de jandarmerie, G.C.
Dermangent - deputat.
Frappeloup - director general al Creditului instrucţional.

Urmau statutele Societăţii, redactate minuţios în limbaj financiar. După cum se vede, niciun nume de savant sau de profesor în Consiliul de administraţie. Aşa era mai liniştitor pentru o afacere comercială.

Un inspector al guvernului supraveghea operaţiile Companiei şi raporta ministrului Înfrumuseţărilor Parisului.

Ideea baronului era bună şi foarte practică, aşa că succesul ei întrecu orice aşteptare. În 1960, Creditul instrucţional număra nu mai puţin de 157 342 elevi, cărora ştiinţa le era inoculată prin mijloace mecanice.

Vom recunoaşte că studiul beletristicii, al limbilor vechi (incluzând franceza) era cam sacrificat; latina şi greaca erau limbi nu numai moarte, dar şi îngropate; existau încă, de formă, câteva clase de litere, abia frecventate, deloc considerabile şi încă mai puţin considerate. Vocabularele,

dicţionarele de prozodie şi de expresii poetice, gramaticile, culegerile de teme şi de versiuni, autorii clasici, tot teancul de *De viris*[2], Quintus-Curcius, Sallustius, Titus Livius, putrezea în linişte pe rafturile vechii edituri Hachette; dar manualele de matematici, tratatele de geometrie descriptivă, de mecanică, de fizică, de chimie, de astronomie, cursurile de industrie practică, de comerţ, de finanţe, de arte industriale, tot ceea ce se referea la tendinţele speculative ale zilei, se vindeau în mii de exemplare.

În fine, acţiunile Companiei, înzecite în douăzeci şi doi de ani, valorau atunci 10 000 de franci bucata.

Nu vom mai insista asupra stării înfloritoare a Creditului instrucţional; cifrele spun totul, potrivit unui proverb al bancherilor.

Spre sfârşitul secolului trecut, Şcoala Normală se afla într-un declin vizibil; puţini dintre tinerii a căror vocaţie îi chema spre cariera literelor se prezentau la examen; mulţi dintre ei, şi dintre cei mai buni, îşi lepădaseră roba de profesor şi se precipitaseră în învălmăşeala ziariştilor şi a scriitorilor; dar acest spectacol penibil nu mai avea loc, pentru că, de zece ani, doar studiile ştiinţifice îi solicitau pe candidaţi la examenele Şcolii.

Dar, dacă ultimii profesori de greacă şi de latină îşi încheiau cariera în clasele părăsite, ce poziţie aveau, dimpotrivă, titularii catedrelor ştiinţifice şi cu câtă distincţie semnau statele de plată!

Departamentul Ştiinţelor era împărţit în şase ramuri, conduse de şeful secţiei matematici, cu subşefi pentru aritmetică, geometrie şi algebră, şeful secţiei de astronomie, cel al mecanicii, cel al chimiei, în sfârşit, cel mai important, şeful secţiei de ştiinţe aplicate, cu subşefii săi pentru metalurgie, construcţie uzinală, mecanică şi

---

[2] *De viris illustribus urbis Romae* (apărută pe la 1775), de Charles Francois Lhomond, era o lucrare folosită în şcoli pentru învăţarea limbii latine. (n. tr.).

chimie apropriată artelor.

Limbile vii, în afara francezei, erau la mare cinste; li se acorda o consideraţie specială; un filolog pasionat ar fi putut să înveţe acolo cele două mii de limbi şi patru mii de idiomuri vorbite în întreaga lume. Subşeful de chineză avea un mare număr de elevi, după colonizarea Cochinchinei[3].

Societatea de Credit instrucţional deţinea clădiri imense, ridicate pe amplasamentul fostului Champ de Mars, devenit inutil de când Marte nu mai figura în buget. Era o aşezare completă, un veritabil oraş cu cartierele, pieţele, străzile, palatele, bisericile, cazărmile sale, ceva ca Nantes sau Bordeaux, putând să cuprindă o sută optzeci de mii de suflete, incluzându-i pe pedagogi.

Un arc monumental permitea accesul în vasta curte de onoare, numită Portul instrucţiei şi înconjurată de docurile ştiinţei. Refectoarele, dormitoarele comune, sala concursului general[4], în care trei mii de elevi se simţeau în largul lor, meritau să fie vizitate, dar nu-i mai uimeau pe oamenii obişnuiţi de cincizeci de ani cu astfel de minuni.

Mulţimea se precipita, deci, nestăpânită, spre împărţirea premiilor, solemnitate totdeauna atractivă şi care interesa cinci sute de mii de persoane, părinţi, rude şi prieteni. Aşa că mulţimea năpădea prin staţia de cale ferată Grenelle, situată atunci la capătul străzii Universităţii.

Cu toată afluenţa publicului, totul se petrecea în ordine; funcţionarii guvernamentali, mai puţin zeloşi şi, drept urmare, mai puţin insuportabili decât agenţii vechilor companii, lăsau toate porţile deschise; trebuiseră să treacă o sută cincizeci de ani pentru a se înţelege că, în cazul marilor aglomeraţii, era mai bine să înmulţeşti căile de acces, decât să le împuţinezi.

---

[3] Partea Indochinei, cucerită de trupele franceze în 1859. Deci romanul a fost scris, oricum, după această dată. (n. tr.).

[4] Concurs care avea loc anual, cu participarea celor mai buni elevi din clasele superioare ale liceelor şi colegiilor din Paris, Versailles şi din departamente. (n. tr.).

Gara instrucţiei era somptuos împodobită pentru Ceremonie; dar nu există o piaţă oricât de mare care să nu se umple, şi curtea de onoare fu curând plină.

La ora trei, ministrul Înfrumuseţărilor Parisului îşi făcu intrarea solemnă, însoţit de baronul de Vercampin şi de membrii Consiliului de administraţie; baronul se afla în dreapta Excelenţei sale; domnul Frappeloup trona în stânga; din înaltul estradei, privirea se pierdea peste un ocean de capete. Atunci, diferitele muzici ale Stabilimentului izbucniră tumultuos pe toate tonurile şi în ritmurile cele mai inconciliabile. Această cacofonie reglementară nu păru să şocheze cele două sute cincizeci de mii de perechi de urechi în care năvălea.

Ceremonia începu. Se stârni o rumoare tăcută. Era momentul discursurilor.

În secolul trecut, un umorist numit Karr a satirizat aşa cum meritau discursurile mai mult oficiale decât latineşti debitate la împărţirea premiilor; în epoca noastră, acest subiect de batjocură i-ar fi lipsit, căci fragmentul de elocinţă latină a căzut în desuetudine. Cine l-ar fi înţeles? Nici măcar subşeful de retorică!

Un discurs chinezesc îl înlocuia în mod avantajos; mai multe pasaje fură primite cu murmure de aprobare; o magnifică peltea despre civilizaţiile comparate ale insulelor Sondei se bucură chiar de onorurile unui bis – cuvânt care era încă înţeles.

În sfârşit, se ridică Directorul ştiinţelor aplicate. Moment solemn. Era partea cea mai aşteptată.

Acest discurs furibund amintea de minune şuierăturile, fricţiunile, gemetele, miile de zgomote neplăcute ale unei maşini cu aburi în plină activitate; debitul grăbit al oratorului semăna cu un volant lansat cu toată viteza; ar fi fost imposibil să înfrânezi această elocinţă la înaltă presiune şi frazele scrâşnite se angrenau ca nişte roţi dinţate.

Pentru a întregi iluzia, Directorul trudea din greu şi un

nor de aburi îl învăluia din cap până în picioare.

— Al naibii! spuse râzând vecinului său un bătrân a cărui figură foarte fină exprima în cel mai înalt grad dispreţul faţă de aceste nerozii oratorice. Ce părere ai, Richelot?

Domnul Richelot se mulţumi să ridice din umeri, în loc de răspuns.

— Se încălzeşte prea tare, reluă bătrânul, continuându-şi metafora; ai să-mi spui că are supape de siguranţă; dar un Director al ştiinţelor aplicate care să sară în aer ar fi un precedent neplăcut!

— Bine zis, Huguenin, răspunse domnul Richelot.

Sâsâituri viguroase îi întrerupseră pe cei doi vorbăreţi, care se priviră surâzând.

Între timp, oratorul continua cu şi mai mult foc; el se lansă impetuos în elogiul prezentului, în dauna trecutului; el intonă litania descoperirilor moderne; el dădu chiar de înţeles că, în această privinţă, viitorul ar avea puţin de făcut; el vorbi cu un dispreţ binevoitor despre micul Paris din 1860 şi despre mica Franţă din secolul nouăsprezece; el enumeră cu mare belşug de epitete binefacerile timpului său, comunicaţiile rapide între diferitele puncte ale Capitalei, locomotivele brăzdând asfaltul bulevardelor, forţa motrice trimisă la domiciliu, acidul carbonic detronând aburul şi în fine Oceanul, Oceanul însuşi scăldând cu valurile sale ţărmurile arondismentului Grenelle; el fu sublim, liric, ditirambic, de fapt cu totul insuportabil şi injust, uitând că minunile secolului douăzeci germinau în proiectele secolului al nouăsprezecelea.

Aplauze frenetice izbucniră chiar în acel loc în care, cu o sută şaptezeci de ani mai devreme, sărbătoarea federaţiei[5] era primită cu strigăte de bravo.

Dar, cum totul trebuie să aibă un sfârşit în lumea asta, chiar şi discursurile, maşina se opri. Exerciţiile oratorice

---

[5] Sărbătoare care a avut loc pe Champ-de-Mars, la 14 iulie 1790, cu prilejul primei aniversări a cuceririi Bastiliei. Entuziasmul participanţilor a rămas proverbial. (n. tr.).

încheindu-se fără vreun accident, se trecu la împărţirea premiilor.

Problema de matematică superioară pusă la marele concurs era aceasta:

„Se dau două circumferinţe 00’: dintr-un punct A de pe 0, se duc tangente la 0’; se unesc punctele de contact ale acestor tangente; se duce tangenta din A la circumferinţa 0; se cere să se afle locul punctului de intersecţie al acestei tangente cu coarda contactelor în circumferinţa 0’.”

Fiecare înţelegea importanţa unei asemenea teoreme. Se ştia cum fusese rezolvată, printr-o metodă nouă, de elevul Gigoujeu (François Némorin) din Briançon (Hautes Alpes). Strigătele de bravo se înteţiră la auzul acestui nume; el fu pronunţat de şaptezeci şi patru de ori în această memorabilă zi; în cinstea laureatului se sfărâmau banchetele, ceea ce, chiar în 1960, nu era totuşi decât o metaforă menită să descrie furorile entuziasmului.

Gigoujeu (François Némorin) dobândi cu acest prilej o bibliotecă de trei mii de volume. Societatea de Credit instrucţional făcea lucrurile cu temei.

Nu putem cita nomenclatura infinită a ştiinţelor care se învăţau în această cazarmă a instrucţiei: un palmares al timpului i-ar fi surprins teribil pe străbunicii acestor tineri savanţi, împărţirea continua şi râsetele batjocoritoare izbucneau când vreun amărât din secţia literelor, jenat când i se striga numele, primea un premiu de retroversiune latină sau o menţiune de traducere greacă.

Veni însă un moment în care batjocurile se înteţiră, în care ironia se manifestă în formele ei cele mai surprinzătoare. Asta se întâmplă când domnul Frappeloup făcu să se audă cuvintele următoare:

— Premiul întâi pentru versuri latine: Dufrénoy[6] (Michel Jérôme) din Vannes (Morbihan).

---

[6] Nume inspirat, poate, de cel al poetei Adélaide-Gilberte Dufrénoy (1765 – 1825), autoare, printre altele, al unui volum de *Elegii.* (n. tr.).

Se stârni o ilaritate generală, punctată de astfel de vorbe răuvoitoare:

— Premiu pentru versuri latine!

— Era singurul candidat!

— Să-l vedem pe acest societar al Pindului[7]!

— Acest obişnuit al Heliconului[8]!

— Acest stâlp al Parnasului[9]!

— Va veni!

— Nu va veni!...

Totuşi, Michel Jérôme Dufrénoy venea – şi chiar cu aplomb; el brava râsetele; era un tânăr blond cu o figură plăcută, cu o privire limpede, nici jenat, nici stângaci. Părul lung îi dădea un aer uşor feminin. Fruntea lui strălucea.

El înaintă până la estradă şi mai curând smulse decât primi premiul său, din mâna directorului. Acest premiu consta dintr-un singur volum: *Manualul bunului industriaş.*

Michel îl privi cu dispreţ şi, aruncându-l pe jos, se întoarse liniştit la locul său, cu cununa pe frunte, fără să fi sărutat obrajii oficiali ai Excelenţei Sale.

— Bine, făcu domnul Richelot.

— Brav copil, spuse domnul Huguenin.

Se auziră murmure pretutindeni. Michel le primi cu un surâs nepăsător şi se aşeză pe bancheta sa, însoţit de rânjetele colegilor săi.

Marea ceremonie se încheie fără alte incidente pe la ora şapte seara; fuseseră atribuite cincisprezece mii de premii şi douăzeci de mii de menţiuni.

Principalii laureaţi din domeniul ştiinţelor fură invitaţi la dineu de baronul de Vercampin, împreună cu membrii Consiliului de administraţie şi cu marii acţionari.

Bucuria acestora din urmă îşi avea explicaţia în cifre! Dividendul pentru exerciţiul 1960 fusese fixat la 1 169

---

[7] Muntele Pind era consacrat, în Grecia antică, lui Apollo şi Muzelor. (n.tr.).

[8] Alt munte din Grecia consacrat Muzelor. (n. tr.).

[9] Idem. Prin extensie, patria simbolică a poeţilor. (n. tr.).

franci şi 33 centime pentru o acţiune. Dobânda actuală depăşea preţul emisiunii.

Capitolul II
VEDERE DE ANSAMBLU ASUPRA STRĂZILOR PARISULUI

Michel Dufrénoy urmase mulţimea, simplă picătură de apă din acest fluviu pe care ruperea barajelor îl transforma în torent. Agitaţia lui se potolea. Campionul poeziei latine devenea un tânăr timid în mijlocul acestei gloate vesele; el se simţea singur, străin şi parcă izolat în vid. În vreme ce colegii săi înaintau cu paşi repezi, el mergea încet, ezitând, încă mai orfan în această adunare de părinţi satisfăcuţi; părea să-şi regrete studiul, colegiul, profesorul.

Lipsit de tată şi de mamă, trebuia să se întoarcă într-o familie care nu-l putea înţelege, convins că nu va fi bine primit cu premiul său pentru versuri latine.

„În sfârşit, îşi spuse el, curaj! Voi suporta cu stoicism proasta lor dispoziţie! Unchiul meu este un bărbat pozitiv, mătuşa mea o femeie practică, vărul meu un băiat interesat de speculaţii; eu şi ideile mele nu ne vom bucura de înţelegere; dar ce pot să fac? Tot înainte!”

Totuşi, nu se grăbea, nefăcând parte dintre acei şcolari care se precipită spre vacanţe ca popoarele spre libertate. Unchiul şi tutorele său nu socotise potrivit să asiste la împărţirea premiilor; el ştia de ce era „incapabil” nepotul său, spunea el, şi ar fi murit de ruşine să-l vadă încoronat ca un copil al Muzelor.

Cu toate acestea, mulţimea îl antrena pe nefericitul laureat; el se simţea luat de curent ca un om pe cale să se înece.

„Comparaţia e întemeiată, se gândea el; iată-mă dus în larg; acolo unde-ar fi nevoie de aptitudinile unui peşte, eu manifest instinctele unei păsări; îmi place să trăiesc în spaţiu, în zonele ideale unde nu mai merge nimeni, pe tărâmul viselor, de unde nimeni nu se mai întoarce!”

Tot cugetând, izbit şi zdruncinat, ajunse la staţia Grenelle a căii ferate metropolitane.

Această cale deservea malul stâng al fluviului prin bulevardul Saint-Germain, care se întindea de la gara Orléans până la clădirile Creditului instrucţional; acolo, cotind spre Sena, o traversa pe podul lena, acoperit cu un tablier superior pentru drumul de fier, şi se unea cu calea de pe malul drept; prin tunelul Trocadero, aceasta ieşea pe Champs-Elysées, ajungea pe linia bulevardelor, urcând până la Place de la Bastille şi se reunea cu calea de pe malul stâng prin podul Austerlitz.

Această primă centură de căi ferate contura cu aproximaţie vechiul Paris al lui Ludovic XV, chiar pe amplasamentul zidului căruia îi supravieţuia acest vers eufonic:

„Le mur murant Paris rend Paris murmurant.[10]”

O a doua linie racorda vechile foburguri ale Parisului, prelungind pe o distanţă de treizeci şi doi de kilometri cartierele situate pe vremuri dincolo de bulevardele exterioare.

Urmând linia vechiului drum de centură, o a treia cale ferată se desfăşura pe o lungime de cincizeci şi şase de kilometri.

În sfârşit, o a patra reţea lega între ele forturile şi deservea o suprafaţă de peste o sută de kilometri.

După cum se vede, Parisul străpunsese incinta sa din 1843 şi se întinsese în pădurea Boulogne, pe câmpiile de la Issy, Vanves, Billancourt, Montrouge, Ivry, Saint-Mandé, Bagnolet, Pantin, Saint-Denis, Clichy şi Saint-Ouen. Înălţimile de la Meudon, Sèvres, Saint-Cloud îi opriseră expansiunea spre vest. Limitele capitalei actuale erau marcate de forturile de la Mont-Valérien, Saint-Denis, Aubervilliers, Romainville, Vincennes, Charenton, Vitry, Bicètre, Montrouge, Vanves şi Issy; un oraş cu o

[10] „Zidul care înconjoară Parisul face Parisul să murmure”. Din păcate, traducerea a ucis eufonia. (n. tr.).

circumferinţă de douăzeci şi şapte de leghe, care devorase întreg departamentul Senei.

Patru cercuri concentrice de căi ferate alcătuiau deci reţeaua metropolitană; erau legate între ele prin ambranşamente care, pe malul drept, mergeau pe bulevardele prelungite Magenta şi Malesherbes, iar pe malul stâng, pe străzile Rennes şi Fosses-Saint-Victor. Se putea circula, de la un capăt al Parisului la celălalt, cu cea mai mare iuţeală.

Aceste căi ferate existau din 1913; ele fuseseră construite pe cheltuiala statului, potrivit unui sistem propus în secolul trecut de inginerul Joanne.

În epoca aceea, multe proiecte fuseseră prezentate guvernului. Acesta le supuse examinării de către un consiliu de ingineri civili, inginerii de poduri şi şosele nemaiexistând din 1889, data suprimării Şcolii politehnice; dar aceşti domni rămaseră multă vreme divizaţi în privinţa soluţiei; unii voiau să amplaseze calea pe principalele străzi ale Parisului; alţii preconizau reţele subterane după modelul celor de la Londra; dar primul dintre aceste proiecte ar fi necesitat instalarea unor bariere care să se închidă la trecerea trenurilor, ceea ce ar fi dus la o îmbulzeală de pietoni, trăsuri, şarete, uşor de imaginat; al doilea presupunea uriaşe dificultăţi de executare; de altfel, perspectiva de a se închide într-un tunel interminabil nu i-ar fi atras pe călători. Toate căile construite odinioară în aceste condiţii deplorabile fuseseră refăcute, printre altele, calea pădurii Boulogne, care, prin podurile şi subteranele sale, îi obliga pe călători să-şi întrerupă de douăzeci şi şapte de ori lectura ziarului, pe un traseu de douăzeci şi trei de minute.

Sistemul Joanne păru să îmbine toate calităţile – rapiditate, uşurinţă, confort – şi, într-adevăr, căile de fier metropolitane funcţionau de cincizeci de ani, spre satisfacţia generală.

Acest sistem consta în două căi separate, una pentru

dus, alta pentru întors; astfel, nicio ciocnire nu era posibilă.

Fiecare dintre aceste căi urma axa bulevardelor, la cinci metri de faţada caselor, deasupra marginii exterioare a trotuarelor; susţinute de elegante coloane de bronz galvanizat, erau legate între ele prin armături ajurate; aceste coloane se sprijineau din loc în loc pe clădirile din preajmă, prin arcade transversale.

Astfel, acest lung viaduct, suportând calea ferată, forma o galerie acoperită, sub care plimbăreţii se puteau adăposti de ploaie sau de soare; şoseaua asfaltată era rezervată trăsurilor; viaductul trecea pe o punte elegantă peste principalele străzi care-i tăiau drumul, şi calea ferată, suspendată la înălţimea mezaninelor, nu reprezenta un obstacol pentru circulaţie.

Câteva case, transformate în locuri de aşteptare, deveniseră staţii; ele comunicau cu calea prin mari pasarele; dedesubt se afla scara cu balustradă dublă care ducea în sala călătorilor.

Staţiile de pe bulevarde erau situate la Trocadero, la Madeleine, la bazarul Bonne-Nouvelle, pe Rue du Temple şi în Piaţa Bastiliei.

Suportat de simple coloane, viaductul n-ar fi rezistat, desigur, vechilor mijloace de tracţiune, care comportau locomotive deosebit de grele; dar, graţie folosirii noilor propulsori, garniturile erau foarte uşoare; ele treceau din zece în zece minute, ducând fiecare o mie de călători în vagoanele lor rapide şi confortabile.

Casele de pe lături nu erau afectate nici de aburi, nici de fum, pentru simplul motiv că nu existau locomotive. Trenurile mergeau cu aer comprimat, după un sistem William, preconizat de Jobard, celebru inginer belgian, care prospera pe la mijlocul secolului al nouăsprezecelea.

Un tub vector, cu un diametru de douăzeci de centimetri şi o grosime de doi milimetri, se întindea pe toată lungimea căii, între cele două şine; un disc din fier ductil aluneca în interiorul lui, sub acţiunea aerului comprimat la mai multe

atmosfere şi debitat de Societatea Catacombelor Parisului. Acest disc, împins cu mare viteză în tub, ca glonţul în sarbacană, antrena primul vagon al trenului. Dar cum era legat acest vagon de discul închis în interiorul tubului, de vreme ce acesta din urmă nu trebuia să comunice cu exteriorul? Prin forţa electromagnetică.

Într-adevăr, primul vagon avea între roţile sale magneţi aşezaţi în dreapta şi în stânga tubului, cât mai aproape de el, dar fără să-l atingă. Aceşti magneţi acţionau prin pereţii tubului asupra discului din fier ductil[11]. Iar acesta, lunecând, trăgea trenul după el, fără ca aerul comprimat să poată scăpa prin vreo deschizătură oarecare.

Când o garnitură trebuia să se oprească, un impiegat din staţie deschidea un robinet; aerul ieşea şi discul rămânea nemişcat. Când robinetul era închis, aerul împingea şi garnitura îşi relua înaintarea rapidă.

Aşadar, cu acest sistem atât de simplu, atât de uşor de întreţinut, nu mai existau fum, aburi, ciocniri, puteau fi urcate toate rampele şi se părea că aceste căi ar fi trebuit să fiinţeze de când lumea.

Tânărul Dufrénoy îşi luă biletul la gara Grenelle şi, după zece minute, se oprea în staţia Madeleine; coborî pe bulevard şi se îndreptă spre strada Imperiale, tăiată pe axa Operei, până la grădina Tuileries.

Mulţimea umplea străzile; noaptea începea să se lase; magazinele somptuoase proiectau până departe fâşii de lumină electrică; funcţionând potrivit sistemului Way, prin electrizarea unei reţele de mercur, candelabrele răspândeau o incomparabilă strălucire; ele erau legate prin fire subterane; în aceeaşi clipă, cele o sută de mii de felinare ale Parisului se aprindeau simultan.

Doar câteva prăvălii întârziate rămâneau credincioase vechiului gaz hidrocarburat; exploatarea unor noi mine de

[11] Dacă un electromagnet poate să ţină, prin contact, o greutate de 1 000 kilograme, forţa lui de atracţie este încă de 100 kilograme la o distanţă de 5 milimetri. (Nota autorului).

huilă permitea, ce-i drept, să fie livrat cu preţul de zece centime un metru cub; dar compania obţinea câştiguri însemnate mai ales distribuindu-l ca agent mecanic.

Într-adevăr, cele mai multe dintre nenumăratele trăsuri care străbăteau bulevardele mergeau fără cai; ele erau mişcate de o forţă invizibilă, datorită unui motor cu aer dilatat de combustia gazului. Era maşina Lenoir, aplicată la locomoţie.

Această maşină, inventată în 1859, oferea ca prim avantaj suprimarea cazanului, a focarului şi a combustibilului; un pic de gaz de iluminat, amestecat cu aer introdus sub piston şi aprins de o scânteie electrică, producea mişcarea; rezervoare instalate în staţiile de trăsuri furnizau hidrogenul necesar; perfecţionări ulterioare îngăduiseră să se renunţe la apa destinată odinioară răcirii cilindrului maşinii.

Era deci uşor de construit, *simplă şi maniabilă*; maşinistul, aşezat pe scaunul său, mânuia o roată directoare; o pedală, instalată sub piciorul lui, îi permitea să modifice instantaneu mersul vehiculului.

Cabrioletele, cu o putere de un cal-vapor, costau zilnic mai puţin decât a opta parte din întreţinerea unui cal; consumul de gaz, controlat cu precizie, permitea să se calculeze munca utilă a fiecărei trăsuri şi Compania nu mai putea fi înşelată, cum o făceau odinioară birjarii ei. Aceste gaz-caburi consumau o mare cantitate de hidrogen, pentru a nu mai vorbi despre enormele camioane încărcate cu pietre şi materiale, dezvoltând puteri de douăzeci-treizeci de cai. Sistemul Lenoir avea şi avantajul de a nu costa nimic în ceasurile de inactivitate, economie imposibil de realizat de maşinile cu aburi, care-şi devorează combustibilul chiar când sunt oprite.

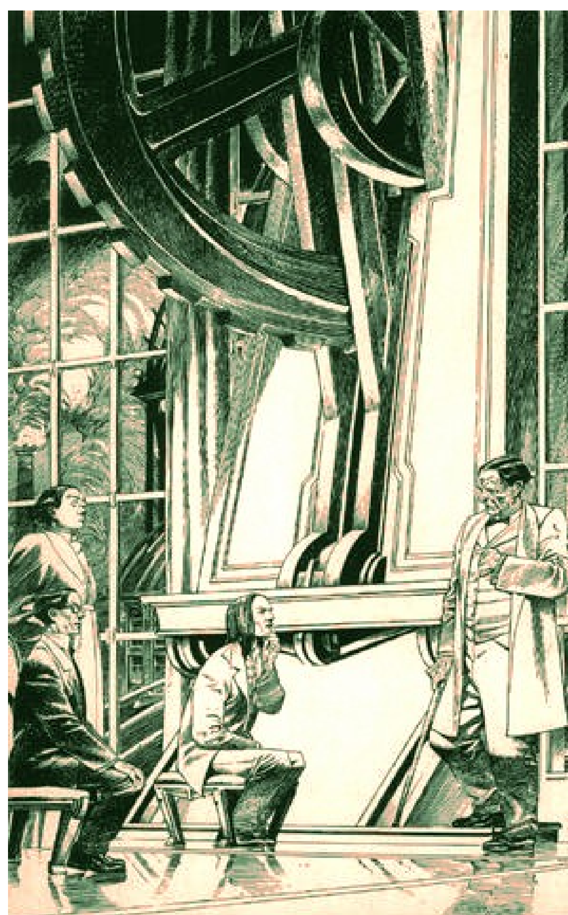
Mijloacele de transport erau deci rapide pe străzile mai puţin aglomerate ca odinioară, căci o ordonanţă a Ministerului Poliţiei interzicea şaretelor, carelor şi camioanelor să circule după orele zece dimineaţa pe alte

drumuri decât cele rezervate lor.

Aceste diverse ameliorări erau binevenite în acest secol agitat, în care mulţimea afacerilor nu lăsa timp pentru odihnă şi nu permitea nicio întârziere.

Ce-ar fi spus unul dintre strămoşii noştri văzând aceste bulevarde luminate cu o strălucire comparabilă celei a soarelui, aceste mii de trăsuri circulând fără zgomot pe asfaltul amortizator al străzilor, aceste magazine împodobite ca nişte palate, răspândind albe iradieri de lumină, aceste căi de comunicaţie largi ca nişte pieţe, aceste pieţe vaste ca nişte câmpii, aceste hoteluri imense în care găseau un adăpost fastuos douăzeci de mii de călători; aceste viaducte atât de uşoare, aceste lungi galerii elegante, aceste punţi aruncate de pe o stradă pe alta şi, în sfârşit, aceste trenuri sclipitoare care păreau să brăzdeze văzduhul cu o fantastică rapiditate.

Ar fi fost foarte surprins, desigur; dar oamenii din 1960 nu mai admirau aceste minunăţii; ei profitau de ele cu calm, fără a fi mai fericiţi, căci, din aerul lor precipitat, din mersul lor grăbit, din impetuozitatea lor americană, se simţea că demonul îmbogăţirii îi mâna înainte fără milă şi fără răgaz.

Capitolul III
O FAMILIE EMINAMENTE PRACTICĂ

Tânărul ajunse, în sfârşit, la unchiul său, domnul Stanislas Boutardin, bancher şi director al Societăţii Catacombelor Parisului.

Acest personaj important locuia într-un magnific palat de pe strada Impériale, enormă construcţie de un admirabil prost gust, perforată de o mulţime de ferestre, o veritabilă cazarmă transformată în locuinţă particulară, nu impozantă, ci greoaie. Birourile ocupau parterul şi anexele palatului.

„Iată deci unde mi se va scurge viaţa! îşi spuse Michel, oprindu-se o clipă. Trebuie să las orice speranţă la intrare?”

Fu cuprins atunci de o invincibilă dorinţă de a fugi departe; se stăpâni însă şi apăsă butonul electric de la poarta cea mare; aceasta se deschise fără zgomot, acţionată de un resort ascuns, şi se închise singură după ce-l lăsase să treacă pe vizitator.

Dintr-o curte vastă se ajungea la birourile dispuse circular sub un acoperiş de sticlă mată; în fund se afla o mare remiză, în care mai multe gaz-caburi aşteptau ordinele stăpânului.

Michel intră în ascensor, un fel de încăpere dotată cu un divan circular capitonat; un servitor în livrea portocalie se afla acolo în permanenţă.

— Domnul Boutardin, spuse Michel.

— Domnul Boutardin s-a aşezat la masă, răspunse valetul.

— Te rog să-l anunţi pe domnul Dufrénoy, nepotul său.

Servitorul atinse un buton de metal îngropat în lambriuri şi ascensorul se înălţă, cu o mişcare imperceptibilă, până la nivelul primului etaj, unde se afla sufrageria.

Servitorul îl anunţă pe Michel Dufrénoy.

Domnul Boutardin, doamna Boutardin şi fiul lor erau la masă; la intrarea tânărului, se lăsă o tăcere grea; tacâmul său îl aştepta; cina abia începuse; unchiul său îi făcu semn să ia loc. Nimeni nu vorbi cu el. Dezastrul lui era, evident, cunoscut. Nu putu să mănânce nimic.

Cina avea un aer funebru; servitorii serveau fără zgomot; felurile urcau în tăcere prin golurile practicate în grosimea pereţilor; erau opulente cu un aer de avariţie şi păreau să-i hrănească pe convivi în silă. În această tristă încăpere, ridicol aurită, se mânca repede şi fără convingere. Într-adevăr, important este nu să te hrăneşti, ci să câştigi bine pentru a te hrăni. Michel simţea această nuanţă; el se sufoca.

La desert, unchiul său vorbi pentru prima oară:

— Mâine, domnule, la prima oră, vom avea de discutat.

Michel se înclină, fără să răspundă; un servitor portocaliu îl conduse la camera sa; tânărul se culcă; plafonul hexagonal îl făcea să-şi amintească o mulţime de teoreme geometrice; visă, fără voie, triunghiuri şi drepte coborâte din vârfurile lor pe una dintre laturi.

„Ce familie!”, îşi spunea el, în toiul acestui somn agitat.

Domnul Stanislas Boutardin era produsul natural al acestui secol industrial; el crescuse într-o seră caldă şi nu în sânul naturii; om practic înainte de orice, el nu făcea decât lucruri utile, orientându-şi cele mai mărunte idei spre util, cu o dorinţă excesivă de a fi util, care devia spre un egoism cu adevărat ideal; unind utilul cu neplăcutul, cum ar fi zis Horaţiu[12]; vanitatea lui se manifesta în cuvinte şi mai mult în gesturi: n-ar fi permis nici umbrei lui să i-o ia înainte; se exprima în grame şi centimetri şi purta totdeauna un baston gradat, ceea ce-l înzestra cu o cunoaştere aprofundată a lucrurilor din lumea asta; dispreţuia regeşte artele şi mai ales pe artişti, pentru a face să se creadă că-i cunoaşte; pentru el, pictura se oprea la laviu, desenul la

---

[12] O glumă verniană: în *Arta poetică,* Horaţiu scria, dimpotrivă, „Cel care a unit utilul cu plăcutul...” (n. tr.).

epură, sculptura la mulaj, muzica la şuieratul locomotivelor, literatura la buletinele de bursă.

Acest om, crescut în spiritul mecanicii, explica viaţa prin acţiunea angrenajelor sau a transmisiunilor; el se mişca uniform, cu minimum de fricţiune, ca un piston într-un cilindru perfect alezat; el transmitea mişcarea sa uniformă soţiei sale, fiului, funcţionarilor, servitorilor, veritabile maşini-unelte din care el, marele motor, obţinea un profit maxim.

Într-un cuvânt, un caracter urât, incapabil de o iniţiativă bună, ca, de altfel, şi de una rea; el nu era nici bun, nici rău, ci insignifiant, deseori neuns, strident, oribil de banal.

Făcuse o avere enormă, dacă asta se poate numi a face; clanul industrial al secolului îl antrenase; aşa că se arătă recunoscător industriei, adorată de el ca o zeiţă; fu cel dintâi care adoptă, pentru el şi casa lui, hainele din ţesătură de fier, carc-şi făcuseră apariţia prin 1934. Acest gen de stofă era moale la pipăit, asemeni caşmirului şi nu prea călduros, ce-i drept; dar iarna, cu o căptuşeală potrivită, se putea face faţă; când aceste haine de neuzat rugineau, erau pilite şi vopsite în culorile la modă.

Poziţia socială a bancherului era aceea de Director al Societăţii Catacombelor Parisului şi a forţei motrice la domiciliu.

Activitatea acestei societăţi consta în înmagazinarea aerului în imensele subterane nefolosite atât de mult timp; era comprimat acolo până la o presiune de patruzeci şi cincizeci de atmosfere, forţă constantă transmisă prin conducte în ateliere, fabrici, uzine, filaturi, mori, pretutindeni unde era necesară o acţiune mecanică. Acest aer servea, cum am văzut, la deplasarea trenurilor pe căile ferate de pe bulevarde. O mie opt sute cincizeci şi trei de mori de vânt, instalate pe câmpia Montrouge, îl refulau, cu ajutorul pompelor, în aceste vaste rezervoare.

Ideea, foarte practică, fără îndoială, şi apelând din nou la utilizarea forţelor naturale, fu susţinută cu ardoare de

bancherul Boutardin; el deveni Directorul acestei importante companii, rămânând membru în cincisprezece sau douăzeci de consilii de supraveghere, vicepreşedinte al Societăţii locomotivelor de remorcare, administrator al Subagenţiei bitumurilor fuzionate etc., etc.

În urmă cu patruzeci de ani, se însurase cu domnişoara Athénais Dufrénoy, mătuşa lui Michel; era demna şi posaca soţie a unui bancher, urâtă, greoaie, având toate calităţile celei care ţine registrele şi ale casierei şi niciuna din cele ale femeii; se pricepea la contabilitate, jongla cu partida dublă şi, la nevoie, ar fi inventat partida triplă; o veritabilă administratoare, femela unui administrator.

L-a iubit ca pe domnul Boutardin şi a fost iubită de el? Da, atât cât puteau iubi aceste inimi industriale; o comparaţie va desăvârşi descrierea amândurora; ea era locomotiva, el mecanicul; el o întreţinea în bună stare, o freca, o ungea şi ea circula astfel de jumătate de secol, cu tot atâta simţire şi imaginaţie ca o locomotivă Crampton.

E inutil să adăugăm că nu a deraiat niciodată.

Cât despre fiu, înmulţiţi factorii mamă şi tată şi veţi obţine coeficientul Athanase Boutardin, principal asociat al băncii Casmodage & Cie; un băiat foarte drăguţ, care-l moştenise pe tatăl său în privinţa bunei dispoziţii şi pe mama sa în privinţa eleganţei. Nu trebuia să rosteşti un cuvânt spiritual în prezenţa lui; avea impresia că l-ai insultat şi sprâncenele i se apropiau deasupra ochilor buimaci. La marele concurs, obţinuse premiul întâi la disciplina bancară. Se poate spune că nu făcea doar să lucreze banii, ci îi spetea; mirosea a cămătar; căuta să ia de nevastă vreo fată oribilă, a cărei zestre să-i compenseze energic urâţenia. La douăzeci de ani, purta deja ochelari de aluminiu. Inteligenţa lui mărginită şi rutinată îl determina să-şi hărţuiască subalternii cu tracasări de dihor. Una dintre scrântelile lui consta în a crede că nu sunt bani în casă, în vreme ce ea era plină de aur şi de bancnote. Era un om rău, fără tinereţe, fără inimă, fără prieteni. Tatăl său îl

admira mult.

Iată deci această familie, această trinitate domestică la care tânărul Dufrénoy trebuia să apeleze pentru ajutor şi protecţie. Domnul Dufrénoy, fratele d-nei Boutardin, era înzestrat cu toate sentimentele gingaşe şi cu delicateţea aleasă care se transformaseră la sora sa în asperităţi. Acest biet artist, muzician de mare talent, născut pentru un secol mai bun, se stinse de tânăr din pricina nevoilor, nelăsându-i fiului său decât înclinările sale poetice, aptitudinile şi aspiraţiile sale.

Michel trebuia să aibă pe undeva şi un unchi, un anume Huguenin, despre care nu se vorbea niciodată, unul dintre acei oameni instruiţi, modeşti, săraci, resemnaţi, de care se ruşinează familiile bogate; i se interzicea lui Michel să-l vadă şi tânărul nici măcar nu-l cunoştea; n-avea, deci, la ce să se aştepte de la el.

Situaţia orfanului era, aşadar, bine precizată: pe de-o parte, un unchi incapabil să-i vină în ajutor – pe de alta, o familie înzestrată cu acele calităţi necesare pentru a face bani, având exact atâta inimă cât trebuie pentru a trimite sângele în artere.

Nu avea de ce să mulţumească Providenţei.

A doua zi, Michel coborî în cabinetul unchiului său, un cabinet eminamente grav şi tapetat cu o stofă serioasă; se aflau acolo bancherul, soţia şi fiul său. Se anunţa o întrevedere solemnă.

Stând în picioare lângă şemineu, cu mâna în deschizătura vestei, bombându-şi pieptul, domnul Boutardin se exprimă astfel:

— Domnule, vei auzi lucruri pe care te rog să ţi le gravezi în memorie. Tatăl dumitale era un artist. Acest cuvânt spune totul. Mi-ar plăcea să cred că n-ai moştenit instinctele lui nefericite. Am descoperit totuşi în dumneata germeni care se cuvine să fie distruşi. Înoţi cu încântare în nisipurile idealului şi, până acum, rezultatul cel mai evident al eforturilor dumitale a fost acest premiu pentru versuri

latine pe care l-ai obţinut ieri în mod ruşinos. Să evaluăm situaţia. Nu ai avere, ceea ce este o gafă; ceva mai mult, nu ai părinţi. Or, nu vreau poeţi în familia mea, aş vrea să înţelegi bine asta! Nu vreau indivizi care scuipă rime în faţa oamenilor; ai o familie bogată; nu o compromite. Or, artistul nu e departe de clovnul căruia îi arunc o sută de centime din stal, ca să-mi înveselească digestia. Sper că mă înţelegi. Nu talent. Competenţă. Cum nu am remarcat la dumneata vreo aptitudine deosebită, am decis că vei lucra la Casmodage & Cie, sub înalta direcţie a vărului dumitale; urmează-i exemplul; străduieşte-te să devii un om practic! Aminteşte-ţi că o parte din sângele Boutardinilor curge prin vinele dumitale şi, ca să-ţi aminteşti mai bine cuvintele mele, ai grijă să nu le uiţi niciodată.

După cum se vede, în 1960 rasa Prud'homme[13] nu se stinsese încă; ea îşi păstrase frumoasele tradiţii. Ce putea să răspundă Michel la o asemenea tiradă? Nimic. El tăcu deci, în vreme ce mătuşa şi vărul său dădeau din cap, aprobativ.

— Vacanţa dumitale, reluă bancherul, începe în această dimineaţă şi se sfârşeşte în această seară. Mâine vei fi prezentat şefului băncii Casmodage & Cie. Poţi să pleci.

Tânărul părăsi cabinetul unchiului său cu ochii plini de lacrimi; dar ţinu piept disperării.

„N-am decât o zi de libertate, îşi spuse el; măcar s-o folosesc după placul meu; am câţiva bănuţi; voi începe prin a pune la temelia bibliotecii mele pe marii poeţi şi autorii iluştri ai secolului trecut. În fiecare seară, ei mă vor consola de neplăcerile zilei.

---

[13] În 1857, apăruseră *Memoriile lui Joseph Prudhomme* de Henry Monnier, care satirizau banalitatea solemnă a personajului eponim, autor al unor fraze ca „Este opinia mea şi o împărtăşesc...", înrudită cu cea din finalul tiradei domnului Boutardin. (n. tr.).

Capitolul IV
DESPRE CÂŢIVA AUTORI DIN SECOLUL XIX ŞI DESPRE DIFICULTATEA DE A-I PROCURA

Michel coborî repede în stradă şi se îndreptă spre Librăria celor Cinci părţi ale Lumii, amplasată într-un imens hangar situat în Rue de la Paix şi condusă de un înalt funcţionar de stat.

„Toate producţiile spiritului uman trebuie să se afle aici”, îşi spuse tânărul.

El pătrunse într-un vast vestibul, în centrul căruia un birou telegrafic era în legătură cu punctele cele mai îndepărtate ale magazinelor; o legiune de amploiaţi circula fără încetare; contragreutăţi, funcţionând în pereţi, îi ridicau pe funcţionari până la rafturile de sus ale sălilor; o mulţime considerabilă asalta biroul şi factorii se încovoiau sub greutatea cărţilor.

Stupefiat, Michel încerca zadarnic să numere lucrările care acopereau pereţii şi privirea i se pierdea în galeriile fără sfârşit ale acestui stabiliment imperial.

„Nu voi reuşi niciodată să citesc tot ce-i aici”, gândea el, aşezându-se la rândul din faţa biroului. În sfârşit, ajunse la ghişeu.

— Ce doriţi, domnule? îl întrebă şeful Secţiei Cereri.

— Aş vrea operele complete ale lui Victor Hugo, răspunse Michel.

Funcţionarul căscă ochii:

— Victor Hugo? Ce-a scris?

— Este unul dintre marii poeţi ai secolului XIX, chiar cel mai mare, răspunse tânărul, roşind.

— Ştii ceva despre asta? îl întrebă funcţionarul pe un coleg, şeful Secţiei Cercetări.

— N-am auzit niciodată de el, răspunse acesta din urmă. Sunteţi sigur de nume? îl întrebă el pe tânăr.

— Absolut sigur.

— E adevărat că vindem rar opere literare, reluă funcţionarul. Dar în sfârşit, de vreme ce sunteţi sigur… Rhugo, Rhugo… repetă el, telegrafiind.

— Hugo, îl corectă Michel. Şi vă rog să cereţi în acelaşi timp Balzac, de Musset, Lamartine.

— Sunt savanţi?

— Nu! Scriitori!

— În viaţă?

— Morţi de un secol.

— Domnule, vom face toate eforturile posibile pentru a vă servi; dar mi-e teamă că aceste cercetări vor fi îndelungi, dacă nu chiar zadarnice.

— Voi aştepta, declară Michel.

Şi se retrase într-un colţ, năucit. Deci tot acest mare renume nu dura un secol! *Orientalele*, *Meditaţiile, Primele poezii, Comedia umană*[14]*,* uitate, pierdute, de negăsit, neapreciate, necunoscute!

Şi totuşi erau acolo stive de cărţi pe care mari macarale cu aburi le coborau în mijlocul curţilor şi cumpărătorii se înghesuiau la biroul de cereri. Dar unul voia *Teoria frecărilor* în douăzeci de volume, altul *Compilaţia problemelor electrice,* acesta *Tratatul practic al gresajului roţilor motrice*, acela *Monografia noului cancer cerebral.*

„Cum, îşi spunea Michel, ştiinţă, industrie, aici ca şi la colegiu – şi nimic pentru artă! Iar eu par un smintit care cere opere literare! Sunt oare nebun?”

Michel se cufundă în gânduri timp de un ceas; şi căutările continuau, şi telegraful funcţiona fără odihnă, şi funcţionarii repetau numele autorilor; se cotrobăia prin beciuri, prin poduri; zadarnic. Trebuiră să renunţe.

— Domnule, îi spuse în cele din urmă tânărului şeful Secţiei Răspunsuri, nu avem ceea ce doriţi. Aceşti autori

---

[14] Titlurile unor volume de versuri de Victor Hugo, Alphonse de Lamartine, Alfred de Musset şi al ciclului de romane de Honoré de Balzac. (n. tr.).

erau fără îndoială puţin cunoscuţi în vremea lor; operele lor n-au fost reeditate…

— *Notre-Dame de Paris* a fost tipărită în cinci sute de mii de exemplare, replică Michel.

— Vreau să vă cred, domnule, dar în privinţa vechilor autori reeditaţi astăzi nu-l avem decât pe Paul de Kock, un moralist din secolul trecut; pare să fi scris foarte bine şi dacă vreţi…

— Am să caut în altă parte, răspunse Michel.

— Veţi căuta în tot Parisul fără să găsiţi nimic. Ceea ce nu se află aici, nu se află nicăieri.

— Vom vedea, spuse Michel, îndepărtându-se.

— Dar, domnule, insistă funcţionarul, care datorită zelului său, ar fi fost bun de băiat de băcănie, n-aţi dori opere literare contemporane? Avem câteva producţii care au făcut ceva zgomot în ultimii ani; nu s-au vândut rău, pentru nişte cărţi de poezie…

— Aveţi poezii modeme? făcu Michel, interesat.

— Fără îndoială. Şi, între altele, *Armoniile Electrice* de Martillac, lucrare premiată de Academia de Ştiinţe, *Meditaţiile asupra oxigenului* de domnul de Pulfasse, *Paralelogramul poetic, Odele decarbonate…*

Michel nu mai putuse asculta şi se pomeni în stradă, consternat, stupefiat. Acest strop de artă nu se sustrăsese, deci, influenţei dăunătoare a timpului! Ştiinţa, chimia, mecanica irupeau pe tărâmul poeziei!

„Şi lucrurile astea se citesc, repeta el străbătând străzile în fugă; mai sunt şi cumpărate! Sunt semnate! Aşezate pe rafturile rezervate literaturii! Şi cauţi în zadar un Balzac, un Victor Hugo! Unde să-i găseşti? A, biblioteca!

Cu paşi grăbiţi, Michel se îndreptă spre biblioteca imperială; clădirile sale, foarte extinse, se întindeau pe o mare parte a străzii Richelieu, de la strada Neuve-des-Petits-Champs, până la strada Bursei. Aglomerându-se mereu, cărţile făcuseră să trosnească vechile ziduri ale palatului de Nevers. În fiecare an se tipăreau cantităţi

fabuloase de lucrări ştiinţifice; editorii nemaifăcând faţă, statul edita el însuşi; multiplicarea de o mie de ori a celor nouă sute de volume lăsate de Charles V n-ar fi dat cifra actuală a volumelor îngrămădite în bibliotecă; de la opt sute de mii, cât era în 1860, ea urcase la peste două milioane.

Michel se interesă unde se află clădirile rezervate literelor şi urcă pe scara hieroglifelor, pe care câţiva zidari o restaurau cu puternice lovituri de cazma.

Ajungând în sala literelor, Michel o găsi pustie, mai ciudată acum, în părăsirea ei, decât odinioară, plină de o mulţime studioasă. Câţiva străini o vizitau încă, aşa cum mergi să vezi Sahara şi li se arăta locul unde murise un arab, în 1875, la masa pe care o ocupase întreaga lui viaţă.

Formalităţile necesare pentru a obţine o carte nu erau însă mai puţin complicate; buletinul de cerere, semnat, trebuia să conţină titlul, formatul, data publicării, numărul ediţiei şi numele autorului, ceea ce însemna că dacă nu erai un savant, nu reuşeai să te descurci; pe deasupra, solicitantul îşi menţiona vârsta, domiciliul, profesia şi preciza scopul cercetărilor.

Michel se conformă regulamentului şi remise buletinul completat după tipic bibliotecarului, care dormea; urmându-i exemplul, băieţii de sală sforăiau îngrozitor pe scaunele rezemate de pereţi; obligaţiile lor deveniseră o sinecură la fel de totală ca acelea ale plasatorilor de la Operă.

Trezindu-se brusc, bibliotecarul îl privi pe îndrăzneţul tânăr; citi buletinul şi păru uluit de cerere; după ce reflectă îndelung, terorizându-l pe Michel, îl trimise la un subaltern care lucra la un mic birou singuratic, lângă o fereastră.

Michel se pomeni în faţa unui bărbat de şaptezeci de ani, cu ochi vii, chip surâzător şi aerul unui savant care n-ar şti nimic din ce se petrece în jurul lui. Acest modest funcţionar luă buletinul şi îl citi cu atenţie.

— Cereţi autori din secolul nouăsprezece, spuse el; e o

mare cinste pentru ei; asta ne va permite să-i ştergem de praf. Spuneam deci, domnule…

— Michel Dufrénoy.

Auzind acest nume, bătrânul îşi ridică îndată capul.

— Dumneata eşti Michel Dufrénoy! strigă el. Într-adevăr, nu te privisem!

— Mă cunoaşteţi?

— Dacă te cunosc!…

Bătrânul nu putu să continue; pe chipul lui blând se citea o veritabilă emoţie; îi întinse mâna lui Michel şi acesta, fără ezitare, o strânse cu afecţiune.

— Sunt unchiul tău, spuse în sfârşit bibliotecarul, bătrânul tău unchi Huguenin, fratele bietei tale mame.

— Unchiul meu! Dumneavoastră! strigă Michel, emoţionat.

— Tu nu mă cunoşti, dar eu te cunosc, copilul meu! Eram acolo când ai luat premiul pentru versuri latine! Inima mea bătea foarte tare şi tu n-aveai de unde să ştii!

— Unchiul meu!

— Nu e vina ta, dragul meu copil, o ştiu! Am stat departe de tine, ca să nu-ţi creez neplăceri în familia mătuşii tale; dar îţi urmăream studiile pas cu pas, zi de zi! Îmi spuneam: nu e posibil ca fiul marelui artist, copilul sorei mele, să nu fi păstrat nimic din înclinaţiile poetice ale tatălui său şi nu mă înşelam, de vreme ce tu vii aici să-mi ceri marii poeţi ai Franţei! Da, copilul meu, ţi-i voi da! Îi vom citi împreună! Nimeni nu ne va stingheri! Nimeni nu ne priveşte! Vino să te îmbrăţişez pentru prima oară!

Bătrânul îl strângea în braţe pe Michel, care se simţea renăscând. Era cea mai plăcută emoţie din viaţa lui.

— Dar, unchiule, întrebă el, cum aţi reuşit să mă urmăriţi?

— Fiul meu drag, sunt prieten cu un om de treabă care ţine mult la tine, profesorul tău Richelot, şi prin el am ştiut că erai de-ai noştri! Te-am văzut la lucru; am citit compoziţia ta în versuri latine; un subiect cam dificil de

tratat, din cauza numelor proprii: *Mareşalul Pélissier pe turnul Malakov.* Dar vechile subiecte istorice sunt mereu la modă şi, pe cinstea mea, te-ai descurcat foarte bine!

— O, făcu Michel.

— Chiar aşa, continuă bătrânul savant, ai făcut două lungi şi două scurte din Pelissierus, una scurtă şi două lungi din Malakov. Şi ai avut dreptate! Uite, am reţinut aceste frumoase două versuri:

„Jam Pelissiero pendenti ex turre Malakov
Sebastopolitam conccdit Jupiter urbem…”[15]

Ah, copilul meu, dacă n-ar fi fost această familie care mă dispreţuieşte şi care, în fond, îţi plătea educaţia, de câte ori nu ţi-aş fi stimulat inspiraţia! Dar, acum, vei veni să mă vezi, şi încă des.

— În fiecare seară, unchiule, în orele mele libere.

— Dar mi se pare că vacanţa ta…

— Ce vacanţă, unchiule? Mâine dimineaţă încep lucrul la banca vărului meu.

— Tu, într-o bancă! exclamă bătrânul. Tu, în afaceri!… Dar ce-ai deveni altfel? Un biet om ca mine nu te poate ajuta cu nimic. Vai, copilul meu, cu ideile şi aptitudinile tale te-ai născut mult prea târziu, nu îndrăznesc să spun mult prea devreme, căci aşa cum merg lucrurile nu mai putem spera nici măcar în viitor!

— Dar nu pot refuza? Nu sunt liber?

— Nu, nu eşti liber! Din păcate, domnul Boutardin e mai mult decât unchiul tău; el este tutorele tău; nu vreau, nu trebuie să te încurajez să urmezi o cale funestă; nu, tu eşti tânăr; trudeşte-te să-ţi câştigi independenţa şi atunci, dacă înclinaţiile tale nu s-au schimbat, dacă mai sunt pe lumea asta, vino la mine.

— Dar meseria de bancher mă dezgustă, răspunse Michel cu însufleţire.

---

[15] „Atunci, Jupiter i-a cedat oraşul Sevastopol
Lui Pélissier, a cărui soartă depindea de tumul Malakov”. (n. tr.).

— Fără îndoială, copilul meu, şi dacă în casa mea ar fi loc pentru doi, ţi-aş spune: vino, vom fi fericiţi; dar această existenţă nu te-ar duce la nimic, pentru că trebuie neapărat să mergi spre ceva; nu, munceşte, uită-mă vreme de câţiva ani; ţi-aş da sfaturi proaste; nu vorbi despre întâlnirea cu unchiul tău; asta ar putea să-ţi dăuneze; nu te mai gândi la bătrânul care ar fi murit demult, dacă n-ar fi fost obişnuinţa lui de a veni în fiecare zi să-şi găsească vechii prieteni pe rafturile acestei săli.

— Când voi fi liber, spuse Michel.

— Da, peste doi ani! Acum ai şaisprezece; la optsprezece vei fi major; vom aştepta; dar nu uita, Michel, că voi avea totdeauna păstrate pentru tine o strângere de mână, un sfat bun şi o inimă bună. Vei veni să mă vezi, adăugă bătrânul, contrazicându-se.

— Da, da, unchiule! Unde locuiţi?

— Departe, foarte departe! Pe câmpia Saint-Denis; dar am- branşamentul bulevardului Malesherbes mă duce până la doi paşi; am acolo o cameră foarte mică şi foarte rece, dar ea va fi marc când vei veni şi caldă când îţi voi strânge mâinile într-ale mele.

Conversaţia dintre unchi şi nepot se prelungea; bătrânul savant voia să înăbuşe frumoasele înclinaţii pe care le admira şi cuvintele lui îi trădau voinţa în fiecare clipă; el ştia cât de înşelătoare, de decăzută, de imposibilă era condiţia unui artist.

Vorbiră astfel despre toate; bătrânul se înfăţişă ca o carte veche pe care tânărul ar veni din când în când să o răsfoiască, bun cel mult să-i povestească despre vremurile apuse.

Michel vorbi despre scopul vizitei sale la bibliotecă şi-l chestionă pe unchiul său în legătură cu decadenţa literaturii.

— Literatura e moartă, copilul meu, îi răspunse unchiul; uită-te la aceste săli pustii şi la aceste cărţi îngropate în praful lor; nu se mai citeşte; eu sunt paznicul acestui cimitir

şi exhumarea este interzisă.

Stând de vorbă, timpul se scurse repede.

— Ora patru! strigă unchiul. Trebuie să ne despărţim.

— Am să vă revăd, spuse Michel.

— Da! Nu! Copilul meu, să nu mai vorbim niciodată despre literatură! Niciodată despre artă! Acceptă situaţia aşa cum e! Eşti copilul domnului Boutardin, înainte de a fi nepotul unchiului tău Huguenin!

— Lăsaţi-mă să vă conduc, spuse tânărul Dufrénoy.

— Nu! Am putea fi văzuţi. Voi merge singur.

— Atunci, pe duminica viitoare, unchiule.

— Pe duminică, dragul meu fiu.

Michel ieşi primul, dar aşteptă în stradă; îl văzu pe bătrân îndreptându-se spre bulevard cu paşi încă siguri; îl urmă de la distantă, până la staţia Madeleine.

„În sfârşit, îşi spuse el, nu mai sunt singur pe lume!”

Se întoarse la palat. Din fericire, familia Boutardin cina în oraş, aşa că Michel îşi petrecu tihnit, în camera sa, prima şi ultima seară de vacanţă.

Capitolul V
ÎN CARE SE VORBEŞTE DESPRE MAŞINILE DE CALCULAT ŞI DESPRE CASELE DE BANI CARE SE APĂRĂ SINGURE

A doua zi, la ora opt, Michel Dufrénoy sc îndrepta către birourile băncii Casmodage & Cie; acestea erau instalate, pe strada Neuve-Drouot, într-una dintre acele clădiri construite pe amplasamentul vechii opere; tânărul fu introdus într-un vast paralelogram, prevăzut cu aparate de o formă ciudată, pe care nu le recunoscu, în primul moment. Semănau cu nişte piane formidabile.

Privind spre biroul alăturat, Michel văzu case de bani gigantice, având aspectul unor citadele; mai mult încă, ele erau crenelate şi fiecare dintre ele ar fi găzduit cu uşurinţă o garnizoană de douăzeci de oameni.

Michel nu-şi putu reţine o tresărire la vederea acestor monştri cuirasaţi şi blindaţi.

„Par să reziste şi la explozia unei bombe”, îşi spuse el.

Un bărbat de cincizeci de ani, cu pana de gâscă matinală după ureche, se plimba grav prin faţa acestor monumente. Michel îşi dădu seama curând că el aparţinea familiei oamenilor de cifre, ordinul casierilor; acest individ exact, ordonat, bombănitor şi coleric încasa cu entuziasm şi plătea cu suferinţă; părea să considere plăţile ca nişte furturi din casa lui şi încasările ca nişte restituiri. Şaizeci de funcţionari, curieri, copişti scriau şi calculau sub înalta lui conducere.

Michel era menit să-şi ia locul printre ei; un băiat de birou îl conduse la importantul personaj, care-l aştepta.

— Domnule, îi spuse casierul, intrând aici, veţi uita mai întâi că aparţineţi familiei Boutardin. Acesta este ordinul primit.

— Nici nu cer altceva, răspunse Michel.

— Pentru a vă începe ucenicia, veţi fi ataşat maşinii nr. 4.

Michel se răsuci pe călcâie şi văzu maşina nr. 4. Era un aparat de calculat.

Trecuse mult timp de când Pascal construia un instrument de acest fel, a cărui concepţie păruse atunci atât de miraculoasă. Mai târziu, arhitectul Perrault, contele Stanhope, Thomas de Colmar, Mauret şi Jayet aduseseră inspirate modificări acestui gen de aparat.

Casa Casmodage poseda adevărate capodopere; instrumentele ei semănau, într-adevăr, cu nişte uriaşe piane; apăsând pe clapele unei claviaturi, se obţineau instantaneu totaluri, resturi, câturi, reguli de proporţii, calcule de amortizare şi de dobânzi compuse pentru perioade infinite şi cu toate procentele posibile. Existau note înalte care dădeau până la o sută cincizeci la sută! Nimic mai extraordinar decât aceste maşini care ar fi întrecut cu uşurinţă pe calculatorii minune Mondeux şi[16].

Numai că trebuia să ştii să le foloseşti şi Michel fu nevoit să ia lecţii de digitaţie.

Se vede că intra într-o bancă respectabilă, care utiliza şi adopta toate resursele mecanicii.

De altfel, în această epocă, abundenţa afacerilor, extinderea corespondenţei, dădeau o importanţă excepţională unor simple rechizite de birou.

Curierul casei Casmodage număra nu mai puţin de trei mii de scrisori pe zi, trimise în toate colţurile celor două lumi. O maşină Lenoir cu o forţă de cincisprezece cai bătea într-una aceste scrisori, pe care cinci sute de amploiaţi i le trimiteau fără pauză.

Şi totuşi, telegrafia electrică ar fi trebuit să diminueze simţitor numărul scrisorilor, căci noi perfecţionări permiteau expeditorului să comunice direct cu destinatarul; secretul corespondenţei era astfel păstrat şi afacerile cele mai importante se tratau de la distanţă. Fiecare casă avea firele sale particulare, potrivit sistemului Wheatstone, folosit de

---

[16] Nume propriu lipsă în manuscris. (n. ed. fr.).

multă vreme în întreaga Anglie. Cursurile nenumăratelor valori cotate pe piaţa liberă se înscriau automat pe cadranele instalate în centrul burselor din Paris, Londra, Frankfurt, Amsterdam, Torino, Berlin, Viena, Sankt-Petersburg, Constantinopole, New York, Valparaiso, Calcutta, Sydney, Pekin, Nouka-hiva[17].

Mai mult, telegrafia fotografică, inventată în secolul trecut de profesorul Giovanni Caselli din Florenţa, permitea să se trimită la depărtare facsimilul oricărei scrieri, oricărui autograf sau desen şi să se semneze poliţe sau contracte la o distanţă de cinci mii de leghe.

Reţeaua telegrafică acoperea întreaga suprafaţă a continentelor şi fundul mărilor; America se afla la mai puţin de o secundă de Europa şi, cu prilejul experienţei solemne efectuate în 1903 la Londra, doi experimentatori corespondară între ei după ce depeşele lor făcuseră ocolul pământului.

Se înţelege că în această epocă a afacerilor consumul de hârtie trebuise să crească într-o măsură neaşteptată; Franţa, care acum o sută de ani fabrica şaizeci de milioane de kilograme, folosea peste trei sute de milioane; de altfel, nu mai exista teama că se va duce lipsă de zdrenţe, care erau înlocuite în mod avantajos de alfa, aloc, topinambur, cafeluţe şi douăzeci de alte plante ieftine; în douăsprezece ore, procedeele lui Watt şi Burgess făceau dintr-o bucată de lemn o hârtie magnifică; pădurile nu mai serveau la încălzire, ci la tipărit.

Casa Casmodage adoptase, printre primele, această hârtie din lemn; când o folosea pentru cambii, bancnote, acţiuni, era tratată cu acidul galic al lui Lemfelder, care o făcea inatacabilă de agenţii chimici ai falsificatorilor; numărul hoţilor crescând proporţional cu cel al afacerilor, era nevoie de precauţie.

Aşa era această bancă, în care se învârteau afaceri enorme. Tânărul Dufrénoy trebuia să joace rolul cel mai

[17] Insula principală din Arhipelagul Marchize. (n tr.).

modest; el avea să fie primul slujitor al maşinii sale de calculat şi, în aceeaşi zi, îşi începu activitatea.

Această muncă mecanică era foarte dificilă pentru el; n-avea focul sacru şi aparatul funcţiona destul de prost sub degetele lui; cu toate strădaniile, la o lună după instalare făcea mai multe greşeli decât în prima zi şi, în acest timp, era să înnebunească.

De altfel, era supravegheat de aproape, pentru a-i zdrobi veleităţile de independenţă şi înclinaţiile artistice; nu avu o duminică, o seară pe care să i-o dea unchiului său şi singura lui consolare fu de a-i scrie pe ascuns.

Curând, fu cuprins de descurajare şi de dezgust; deveni incapabil să continue această muncă manuală.

La sfârşitul lui noiembrie, domnul Casmodage, Boutardin fiul şi casierul se întâlniră ca să discute despre el.

— Acest băiat este nepriceput în cel mai înalt grad, spuse bancherul.

— Adevărul mă obligă să fiu de acord, răspunse casierul.

— Este ceea ce se numea odinioară un artist, reluă Athanase, şi ceea ce noi numim un smintit.

— În mâinile lui, maşina devine un instrument primejdios, răspunse bancherul; el face adunări în loc de scăderi şi n-a reuşit niciodată să calculeze o dobândă de numai cincisprezece la sută!

— E jalnic, spuse vărul.

— Dar la ce să-l folosim? reluă casierul.

— Ştie să citească? întrebă domnul Casmodage.

— E de presupus, răspunse Athanase, cu îndoială.

— L-am putea folosi la Cartea cea Mare; i-ar dicta lui Quinsonnas, care solicită un ajutor.

— Aveţi dreptate, replică vărul; e capabil doar să dicteze, pentru că are un scris oribil.

— Şi asta într-o epocă în care toată lumea scrie frumos, răspunse casierul.

— Dacă nu reuşeşte în această nouă muncă, spuse domnul Casmodage, va fi bun doar să măture birourile!

— Rămâne de văzut, făcu vărul.

— Chemaţi-l, spuse bancherul.

Michel compăru în faţa redutabilului triumvirat.

— Domnule Dufrénoy, spuse patronul, înscriindu-şi pe buze cel mai dispreţuitor dintre surâsurile sale, incapacitatea dumitale notorie ne obligă să-ţi retragem conducerea maşinii nr. 4; rezultatele pe care le obţii constituie o cauză permanentă de greşeli în scriptele noastre; situaţia asta nu poate continua.

— Regret, domnule, răspunse Michel, rece.

— Regretele dumitale sunt inutile, reluă sever bancherul; de acum înainte vei fi ataşat la Cartea cea Mare. Mi se spune că ştii să citeşti. Vei dicta.

Michel nu răspunse. Puţin îi păsa! Cartea cea Mare sau Maşina! Era totuna! Se retrase deci, după ce întrebă când îşi va schimba locul de muncă.

— Mâine, îi răspunse Athanase; domnul Quinsonnas va fi prevenit.

Tânărul părăsi birourile, gândindu-se nu la noua lui slujbă, ci la acel Quinsonnas al cărui nume îl speria. Cine putea să fie acest om? Vreun individ îmbătrânit copiind articole din Cartea cea Mare, balansând de şaizeci de ani conturi curente, pradă febrei soldului şi freneziei scrisorii de schimb! Michel se mira că deţinătorul registrelor nu fusese încă înlocuit cu o maşină.

Totuşi, se bucură cu adevărat că părăseşte aparatul de calcul; era mândru că-l mânuise prost; maşina asta avea un aer de fals pian care-i repugna.

Închis în camera sa, Michel văzu cum noaptea soseşte rapid, în toiul acestor reflecţii; se culcă, dar nu putu să doarmă; un fel de coşmar punea stăpânire pe creierul lui. Cartea cea Mare căpăta proporţii fantastice; se simţea presat între filele albe ca o plantă uscată într-un ierbar, sau închis înăuntrul legăturii, care-l strivea sub armăturile ei de aramă.

Se trezi foarte tulburat şi cuprins de insurmontabila

dorinţă de a examina această maşină formidabilă.

„E o copilărie, îşi spuse el, dar vreau să ştiu despre ce-i vorba.”

Sări din pat, deschise uşa camerei şi, orbecăind, poticnindu-se, cu braţele întinse, clipind din ochi, se aventură în birouri.

Vastele săli erau întunecoase şi tăcute, ele pe care zornăitul arginţilor, sunetul aurului, fâsâitul bancnotelor, scârţâitul penelor pe hârtie, le umpleau în timpul zilei de zgomotul specific al băncilor. Michel înainta la întâmplare, pierzându-se în acest labirint; nu era prea lămurit în legătură cu amplasarea Cărţii celei Mari; dar mergea mai departe; trebui să traverseze sala maşinilor; le zări în umbră.

„Dorm, îşi spuse el, nu mai calculează!”

Şi îşi continuă călătoria de recunoaştere, luând-o prin biroul giganticelor case de bani, izbindu-se de ceva la fiecare pas.

Deodată, simţi că nu mai are pământ sub picioare şi auzi un zgomot înfricoşător; uşile sălilor se închiseră trosnind; ivărele şi zăvoarele se precipitară în locaşele lor; şuierături asurzitoare ieşiră din cornişe; o lumină puternică inundă birourile, în vreme ce Michel, coborând mereu, părea să se scufunde într-un abis fără capăt.

Pierdut, înspăimântat, în clipa în care solul păru să prindă consistenţă, el vru s-o ia la fugă. Imposibil! Era captiv într-o cuşcă de fier.

Tot atunci, oameni pe jumătate îmbrăcaţi se năpusteau spre el.

— E un hoţ! striga unul.

— A fost prins, spunea altul.

— Chemaţi poliţia!

Michel nu întârzie să-i recunoască printre martorii dezastrului său pe domnul Casmodage şi vărul Athanase.

— Dumneata! strigă unul.

— El! strigă celălalt.

— Voiai să-mi jefuieşti casa de bani!

— Nu mai lipsea decât asta!

— E somnambul, spuse cineva.

Salvând onoarea tânărului Dufrénoy, majoritatea oamenilor în cămăşi de noapte se ralie la această opinie. Îl eliberară deci pe prizonier, victimă inocentă a caselor de bani perfecţionate, care se apără singure.

Întinzând braţele în întuneric, Michel atinsese casa de valori, sensibilă şi pudică asemeni unei fecioare; un sistem de siguranţă intrase imediat în funcţiune. Solul se întredeschisese graţie unui planşeu mobil, în vreme ce birourile se luminau electric la zgomotul uşilor trântite violent. Treziţi de sonerii puternice, funcţionarii se năpustiseră spre cuşca ajunsă în subsol.

— Asta te va învăţa să nu te mai plimbi pe unde nu ai treabă, îi spuse bancherul tânărului.

Ruşinat, Michel nu ştiu ce să răspundă.

— Ce sistem ingenios! exclamă Athanase.

— Totuşi, replică domnul Casmodage, nu va fi desăvârşit decât atunci când hoţul, depus într-un vagon inviolabil, va fi propulsat de un resort la prefectura de poliţie!

„Şi mai ales, îşi spuse Michel, când maşina va efectua ea însăşi aplicarea articolului din cod relativ la furturile cu efracţie!” Dar păstră această reflecţie pentru el şi se eclipsă, însoţit de hohotele de râs ale celor prezenţi.

Capitolul VI
ÎN CARE QUINSONNAS ÎŞI FACE APARIŢIA PE CULMILE CĂRŢII CELEI MARI

A doua zi, Michel se îndreptă spre birourile contabilităţii, însoţit de şuşotelile ironice ale funcţionarilor; aventura lui nocturnă trecea din gură în gură şi nimeni nu se jena să râdă de ea.

Michel ajunse într-o sală imensă, dominată de o cupolă de sticlă mată; în mijloc, pe un singur picior, capodoperă mecanică, se înălţa Cartea cea Mare a băncii. Merita numele de Mare mai mult decât Ludovic al XIV-lea; era înaltă de douăzeci de picioare; un mecanism inteligent permitea să fie dirijată ca un telescop, către toate punctele orizontului; un sistem de pasarele uşoare, ingenios îmbinate, cobora sau se înălţa potrivit necesităţilor scriitorului.

Pe foile albe, largi de trei metri, se desfăşurau cu litere de trei degete operaţiile zilnice ale băncii. Inscripţiile *Plăţi diverse*, *Încasări diverse*, *Plăţi negociate*, trasate cu cerneală aurie, erau plăcute la vedere oamenilor care aveau această înclinare. Alte cerneluri multicolore indicau foarte vizibil reporturile şi paginaţia; cât despre cifre, suprapuse superb în coloanele adunărilor, francii se reliefau în roşu aprins, iar centimele, până la a treia zecimală, în verde închis.

Michel încremeni la vederea acestui monument. El întrebă de domnul Quinsonnas.

Îi fu arătat un tânăr cocoţat pe pasarela cea mai înaltă; urcă pe scara în formă de elice şi, în câteva clipe, ajunse în vârful Cărţii celei Mari.

Domnul Quinsonnas tocmai trasa un F majuscul lung de trei picioare, cu o incomparabilă măiestrie.

— Domnul Quinsonnas? întrebă Michel.

— Daţi-vă osteneala de a intra, răspunse arhivarul; cu cine am onoarea?

— Cu domnul Dufrénoy.

— Dumneavoastră sunteţi eroul unei aventuri care…

— Eu sunt acel erou, răspunse Michel, fără ezitare.

— Asta este spre lauda dumneavoastră, replică Quinsonnas, sunteţi un om cinstit; un hoţ nu s-ar fi lăsat prins. Iată opinia mea.

Michel îl fixă pe interlocutorul său; îşi bătea oare joc de el? Figura teribil de serioasă a arhivarului nu îngăduia această supoziţie.

— Sunt la ordinele dumneavoastră, spuse Michel.

— Şi eu la ale dumneavoastră, răspunse copistul.

— Ce am de făcut?

— Să-mi dictaţi cu o voce limpede şi fără grabă capitolele din registru pe care le înscriu în Cartea cea Mare. Să nu vă înşelaţi! Accentuaţi. Voce de piept! Nicio greşeală! O ştersătură şi sunt dat afară.

Lucrul începu fără alte preliminarii.

Quinsonnas era un băiat de treizeci de ani care, fiind prea serios, putea să pară de patruzeci. Totuşi, nu trebuia să-l cercetezi cu prea multă atenţie, căci sub acest aer de înfricoşătoare gravitate ai fi sfârşit prin a discerne multă jovialitate reţinută şi o fizionomie al naibii de spirituală. După trei zile, Michel crezu că observă ceva de acest fel.

Şi totuşi, reputaţia de naivitate a arhivarului, pentru a nu spune de prostie, era bine stabilită în birouri; despre el se povesteau lucruri care l-ar fi eclipsat pe Calino! Dar calităţile sale indiscutabile erau exactitatea şi scrisul frumos; nu avea egal în Marea Bastardă[18] şi nu-şi recunoştea rivali în Engleza întoarsă[19].

Cât despre exactitatea lui, n-ar fi avut cum să fie mai desăvârşită, căci, graţie unei proverbiale lipse de inteligenţă, scăpase de cele două corvezi atât de jenante

---

[18] Tipuri de scriere de mână (n. tr.)

[19] Idem.

pentru un amploiat: juriul şi Garda Naţională. Aceste două instituţii funcţionau încă în anul de graţie 1960.

Iată în ce împrejurări a fost radiat Quinsonnas de pe listele unuia şi dintre cadrele celeilalte.

Cam cu un an în urmă, sorţii îl duseseră pe banca juraţilor; era vorba despre un proces foarte important, dar mai ales foarte lung; el dura de opt zile; se spera că va fi încheiat curând; se ajunsese la interogatoriul ultimilor martori; dar nu se ţinuse seama de Quinsonnas. În toiul audierii, el se ridică şi îl rugă pe preşedinte să-i îngăduie să pună o întrebare acuzatului. Primi încuviinţarea şi acuzatul răspunse întrebării juratului.

— Ei bine, spuse Quinsonnas, cu voce tare, este evident că acuzatul nu este vinovat.

Vă daţi seama care a fost efectul! Este interzis juriului să-şi exprime opinia în cursul dezbaterilor, fapt care ar duce la nulitate! Stângăcia lui Quinsonnas a făcut deci ca procesul să fie amânat! Totul trebuia luat de la capăt; şi cum incorigibilul jurat, involuntar sau mai curând cu naivitate, săvârşi aceeaşi greşeală, nu putu fi judecat niciun proces!

Ce i se putea reproşa nefericitului Quinsonnas? El vorbea, evident, fără voie, tulburat de dezbateri; nu-şi putea stăpâni gândurile! Era o infirmitate, dar, cum justiţia trebuia să-şi urmeze cursul, el fu definitiv radiat de pe listele juraţilor.

În ceea ce priveşte Garda Naţională, lucrurile se petrecură altfel.

Prima oară când fu pus de santinelă la poarta primăriei, el îşi luă misiunea în serios; se postă milităreşte în faţa gheretei, cu puşca încărcată şi degetul pe trăgaci, gata să tragă, ca şi cum inamicul ar fi trebuit să-şi facă apariţia de pe strada vecină. Evident, lumea se îngrămădi să-l vadă pe acest soldat atât de zelos; câţiva trecători inofensivi surâseră. Asta displăcu neîmblânzitei santinele; ea arestă unul, apoi doi, apoi trei; la capătul celor două ceasuri de gardă, umpluse postul. Asta aproape că făcu să se iste o

răzmeriţă.

Ce i se putea reproşa? Dreptatea era de partea lui; pretindea că fusese insultat în timpul îndeplinirii misiunii! Avea religia drapelului. Situaţia se repetă la următorul său serviciu de gardă şi, cum nici zelul, nici susceptibilitatea sa, de altfel foarte onorabile, nu putură fi moderate, fu radiat dintre cadre.

De fapt, Quinsonnas fu considerat un imbecil, dar nu mai făcu parte nici din juriu, nici din Garda Naţională.

Eliberat de aceste două mari corvezi sociale, Quinsonnas deveni un arhivar model.

Timp de o lună, Michel dictă în mod regulat; munca era uşoară, dar nu-i lăsa o clipă de libertate; Quinsonnas scria, aruncând câteodată o privire uimitor de spirituală tânărului Dufrénoy, când acesta începea să declame cu un accent inspirat articolele Cărţii celei Mari.

„Nostim băiat, îşi spunea el; are totuşi un aer superior meseriei pe care o exercită! De ce l-or fi pus aici pe el, nepotul lui Boutardin? Ca să-mi ia locul? Imposibil! Scrie absolut ilizibil! Să fie într-adevăr un tânăr imbecil? Trebuie să mă lămuresc!

Michel se deda unor reflecţii identice.

„Acest Quinsonnas îşi ascunde intenţiile, îşi spunea el. Evident, nu e făcut să deseneze la nesfârşit un F sau un M! Sunt momente în care îl aud râzând în hohote în sinea lui! La ce s-o fi gândind?”

Cei doi slujbaşi ai Cărţii celei Mari se observau astfel reciproc; li se întâmpla să se privească cu ochi limpezi şi sinceri, din care ţâşnea o scânteie comunicativă. Situaţia nu putea dura; Quinsonnas murea de dorinţa de a pune întrebări şi Michel de a răspunde şi, într-o bună zi, din nevoia de a-şi răcori inima, Michel ajunse să-şi povestească viaţa; făcu asta cu pasiune, plin de sentimente înăbuşite prea mult timp. Quinsonnas păru să fie emoţionat, căci strânse cu căldură mâna tânărului său companion.

— Dar tatăl dumitale… se interesă el.

— Era un muzician.

— Cum? Acel Dufrénoy, autor al ultimelor pagini cu care muzica se poate mândri?

— Chiar el.

— Un om de geniu, reluă Quinsonnas cu ardoare, sărac şi neapreciat, dragul meu copil, şi care mi-a fost maestru!

— Maestrul dumneavoastră! făcu Michel, uluit.

— Ei bine, da! exclamă Quinsonnas, agitându-şi pana. La naiba cu prudenţa! *Io son pictor!* Eu sunt muzician.

— Un artist! exclamă Michel.

— Da, dar nu vorbi aşa de tare! Aş fi dat afară, spuse Quinsonnas, temperând surpriza tânărului.

— Dar…

— Aici, eu sunt arhivarul; copistul îl hrăneşte pe muzician, până când…

Se opri, fixându-l pe Michel.

— Ei bine? făcu acesta.

— Ei bine, până în clipa în care voi găsi o idee practică!

— În industrie! replică Michel, dezamăgit.

— Nu, fiule, răspunse Quinsonnas, părinteşte. În muzică!

— În muzică?

— Tăcere! Nu mă întreba! E un secret; dar vreau să-mi uimesc secolul! Să nu râdem! Râsul este pedepsit cu moartea în epoca noastră serioasă!

— A uimi secolul său, repeta maşinal tânărul.

— Este deviza mea, replică Quinsonnas; a-l uimi, pentru că nu mai poate fi vrăjit! M-am născut, ca şi dumneata, cu o sută de ani prea târziu; imită-mă, munceşte! Câştigă-ţi pâinea, de vreme ce trebuie să ajungi la acest lucru infam: a mânca! Dacă vrei, te voi învăţa curajul de a trăi; de cincisprezece ani îmi hrănesc individul într-un mod neîndestulător şi mi-au trebuit dinţi buni pentru a zdrobi ceea ce-mi băga viaţa în gură! Dar mă rog, cu maxilare solide te descurci! Din fericire, am nimerit un fel de meserie; cum se spune, am o scriere frumoasă! Dumnezeule! Ce m-aş face dacă aş deveni ciung? Nici pian,

nici Cartea cea Mare! Eh, cu timpul, aş învăţa să mă folosesc de picioare! Eh! Eh! Când mă gândesc, tocmai asta ar putea să uimească secolul meu!

Michel nu se putu împiedica să râdă.

— Nu râde, nenorocitule! exclamă Quinsonnas. E interzis în casa Casmodage! Uită-te la mine: am o figură care stârneşte mila şi un aer capabil să îngheţe în plin iulie bazinul de la Tuileries! Ştii că filantropii americani se gândiseră odinioară să-i închidă pe deţinuţi în celule rotunde, ca să nu le lase nici măcar distracţia unghiurilor. Ei bine, fiule, societatea de azi e rotundă ca închisorile acelea! Aşa că te poţi plictisi în voie!

— Am impresia că, de fapt, sunteţi un om vesel, spuse Michel.

— Aici, nu! Dar la mine acasă, e altceva! Ai să mă vizitezi! Am să-ţi cânt muzică bună! Cea de altădată!

— Când veţi dori, răspunse Michel, bucuros; dar ar trebui să fiu liber…

— Bine! Voi spune că ai nevoie de lecţii de dictare. Dar, aici, gata cu aceste conversaţii subversive! Eu sunt o rotiţă, dumneata eşti o rotiţă! Să funcţionăm şi să reluăm litaniile Sfintei Contabilităţi!

— Plăţi diverse, reluă Michel.

— Plăţi diverse, repetă Quinsonnas.

Şi munca reîncepu. Din ziua aceea, existenţa tânărului Dufrénoy fu sensibil schimbată; avea un prieten; vorbea; putea să se facă înţeles, fericit ca un mut care ar fi reînceput să vorbească. Culmile Cărţii celei Mari nu-i mai păreau nişte vârfuri pustii şi respira acolo în voie. Curând, cei doi camarazi se onorară cu o tutuială reciprocă.

Quinsonnas îi împărtăşea lui Michel toate câştigurile experienţei sale şi acesta, în timpul insomniilor lui, se gândea la decepţiile acestei lumi; venea la birou, dimineaţa, surescitat de gândurile sale nocturne şi-l hărţuia pe muzician, care nu reuşea să-l facă să tacă.

Curând, Cartea cea Mare nu mai fu la zi.

— Ai să ne faci să facem vreo greşeală boacănă, repeta mereu Quinsonnas, şi au să ne dea afară!

— Dar trebuie să vorbesc! replica Michel.

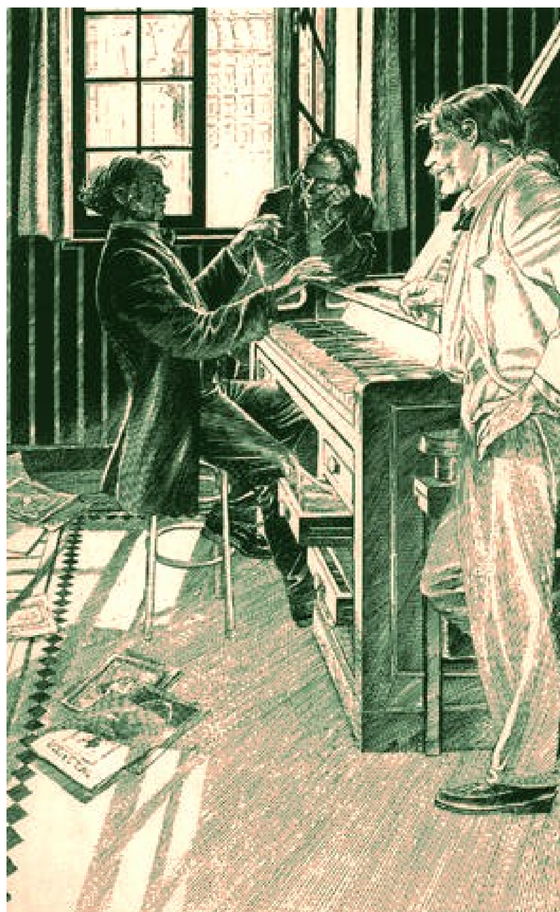
— Ei bine, îi spuse Quinsonnas într-o zi, vei veni chiar astăzi să cinăm împreună cu prietenul meu Jacques Aubanet.

— La tine! Dar învoirea?

— Am obţinut-o. Unde rămăsesem?

— La Lichidare.

— Lichidare, repetă Quinsonnas.

Capitolul VII
TREI GURI INUTILE PENTRU SOCIETATE

După închiderea birourilor, cei doi prieteni se îndreptară spre locuinţa lui Quinsonnas, situată pe strada Grange-aux-Belles; se duseră braţ la braţ, Michel fericit de libertatea sa; păşea ca un cuceritor.

Banca e departe de strada Grange-aux-Belles; dar era greu să găseşti o locuinţă într-o capitală prea mică pentru cele cinci milioane de locuitori ai săi; tot lărgind pieţe, tăind străzi şi înmulţind bulevarde, începuse să lipsească terenul pentru locuinţele particulare. Ceea ce îndreptăţea această vorbă de duh a vremii: la Paris nu mai sunt case, sunt numai străzi!

Unele cartiere nu mai ofereau nici măcar o cameră locuitorilor Capitalei, printre altele, Cité, unde se înălţau numai Tribunalul de Comerţ, Palatul de Justiţie, Prefectura de Poliţie, catedrala, morga, adică tot ceea ce este necesar pentru a fi declarat falit, a fi condamnat, închis, înmormântat şi chiar scos din apă. Edificiile izgoniseră casele.

Asta explica excesiva scumpete a chiriilor actuale; Compania Imperială Generală Imobiliară poseda aproape întregul Paris, împreună cu Creditul Funciar, şi dădea dividende magnifice. Această societate înfiinţată de doi financiari abili din secolul nouăsprezece, fraţii Péréire, era şi proprietara principalelor oraşe ale Franţei, Lyon, Marsilia, Bordeaux, Nantes, Strasbourg, Lille, după ce le reconstruise puţin câte puţin. Acţiunile ei, dedublate de cinci ori, erau cotate la 4 450 de franci pe piaţa liberă a bursei.

Oamenii fără mulţi bani care nu voiau să se îndepărteze de centrul afacerilor trebuiau, deci, să locuiască sus; ceea ce câştigau ca apropiere, pierdeau ca înălţime, problemă de oboseală şi nu de timp.

Quinsonnas locuia la etajul al doisprezecelea, într-o casă veche, cu o scară pe care un ascensor ar fi înlocuit-o cu succes. Dar muzicianul se simţea bine, acasă la el.

Ajuns în strada Grange-aux-Belles, el se avântă pe scara în spirală.

— Nu te opri din urcuş! îi spuse el lui Michel, care-l urma în zborul său. Vom ajunge! Nimic nu e fără sfârşit pe lumea asta, nici măcar scările. Iată! făcu el, deschizând uşa, după o ascensiune care-i făcuse să-şi piardă respiraţia.

Îl împinse pe tânăr în „apartamentele lui”, o cameră de şaisprezece metri pătraţi.

— Fără anticameră! îi spuse el. E bună pentru oamenii care te fac să aştepţi şi, cum mulţimea solicitanţilor nu se va precipita niciodată la etajul doisprezece, pentru motivul fizic că nu te precipiţi de jos în sus, mă lipsesc de acest lucru inutil; am suprimat şi salonul, care ar fi scos prea mult în evidenţă lipsa sufrageriei.

— Dar mi se pare că eşti foarte bine instalat aici, spuse Michel.

— Respirând un aer atât de bun pe cât o permite amoniacul noroaielor Parisului.

— În primul moment, pare mic, spuse Michel.

— Şi în al doilea la fel, dar e suficient.

— De altfel, e bine împărţit, replică Michel, râzând.

— Ei bine, maică, se adresă Quinsonnas unei bătrâne care intra în clipa aceea, cina se pregăteşte? Vom fi trei comeseni înfometaţi.

— E pe drum, domnule Quinsonnas, răspunse menajera; dar n-am putut să aşez tacâmurile, în lipsa mesei.

— Ne vom lipsi de ea! exclamă Michel, încântat de ideea de a mânca pe genunchi.

— Cum adică, ne vom lipsi? replică Quinsonnas. Îţi imaginezi că îmi invit prietenii la cină fără să am o masă la îndemână?

— Nu o văd, răspunse Michel, aruncând o privire inutilă de jur împrejur.

Într-adevăr, în cameră nu se aflau nici masă, nici pat, nici dulap, nici scaun; nicio mobilă, în afara unui pian de mari dimensiuni.

— Nu o vezi, repetă Quinsonnas. Ei bine, şi industria, această mamă bună, şi mecanica, această fiică bună, de ce nu le iei în seamă? Iată masa cerută!

Spunând acestea, el se apropie de pian, apăsă pe un buton şi făcu să ţâşnească, acesta e cuvântul potrivit, o masă prevăzută cu bănci, la care trei persoane puteau să stea comod.

— E ingenios, făcu Michel.

— A trebuit să găsesc această soluţie, răspunse pianistul, de vreme ce îngustimea apartamentelor nu mai îngăduia amplasarea unor mobile! Uită-te la acest instrument, produs al *Caselor Erard şi Jeanselme fuzionate!* Foloseşte la orice şi nu incomodează, şi te rog să mă crezi că pianul e la fel de bun, cu toate acestea.

În clipa aceea, se auzi soneria. Quinsonnas deschise şi-l anunţă pe prietenul său Jacques Aubanet, funcţionar al Companiei Generale a Minelor Marine. Michel şi Jacques fură prezentaţi unul altuia, fără niciun fel de ceremonie.

Jacques Aubanet, băiat arătos de douăzeci şi cinci de ani, era bun prieten cu Quinsonnas şi declasat ca şi el. Michel nu ştia cu ce se ocupau funcţionarii Companiei Minelor Marine, dar Jacques avea un apetit formidabil.

Din fericire, cina era gata; cei trei tineri o devorară; după primul moment al acestei lupte cu materiile comestibile, câteva cuvinte îşi croiră în fine drum printre bucăţile mai puţin grăbite.

— Dragă Jacques, spuse Quinsonnas, prezentându-ţi-l pe Michel Dufrénoy, am vrut să cunoşti un tânăr prieten care este de-ai noştri, unul dintre acei bieţi oameni cărora Societatea nu le îngăduie să-şi folosească aptitudinile, una dintre acele guri inutile care sunt ferecate pentru a nu fi hrănite.

— A, domnul Dufrénoy este un visător, răspunse Jacques.

— Un poet, prietene! Şi te întreb ce-a venit să facă în lumea asta, în care prima datorie a bărbatului este de a câştiga bani!

— Evident, reluă Jacques, a greşit planeta.

— Prieteni, spuse Michel, nu prea mă încurajaţi; dar nu vă iau în serios toate exagerările.

— Copilul ăsta drăguţ, replică Quinsonnas, speră, munceşte, este entuziasmat de cărţile bune şi, când nu mai sunt citiţi Hugo, Lamartine, Musset, speră să fie citit el! Dar, nefericitule, ai inventat o poezie utilitară, o literatură care să înlocuiască vaporii sau frâna instantanee? Nu? Ei bine, fiule, dacă nu povesteşti ceva uimitor, cine te va asculta? Arta nu mai este posibilă decât dacă face un tur de forţă! În vremurile noastre, Hugo şi-ar recita *Orientalele* săltând pe cai de circ iar Lamartine şi-ar depăna *Armoniile* de la înălţimea unui trapez, cu capul în jos!

— Asta-i bună! strigă Michel, sărind de pe bancă.

— Fii calm, copile, replică pianistul şi întreabă-l pe Jacques dacă am dreptate.

— De o sută de ori, spuse Jacques; lumea asta nu mai e decât un târg, un imens bâlci şi trebuie s-o amuzi cu farse de scamator.

— Bietul Michel, suspină Quinsonnas, premiul lui pentru versuri latine i-a sucit capul.

— Ce vrei să dovedeşti? întrebă tânărul.

— Nimic, fiule! În definitiv, îţi urmezi destinul! Eşti un mare poet! Ţi-am citit operele; îmi vei permite doar să-ţi spun că ele nu sunt pe gustul secolului.

— Cum aşa?

— Fără îndoială! Tu tratezi subiecte poetice şi, acum, asta e o greşeală în poezie! Tu cânţi câmpiile, văile, norii, stelele, dragostea, toate lucruri uzate, pe care nu le mai vrea nimeni!

— Dar despre ce să scrii, atunci? făcu Michel.

— Trebuie să celebrezi în versurile tale minunile industriei!

— Niciodată! exclamă Michel.

— Asta a spus-o bine, constată Jacques.

— Ia să vedem, reluă Quinsonnas, cunoşti oda încoronată, acum o lună, de cei patruzeci de Broglie[20] care umplu Academia?

— Nu.

— Ei bine, ascultă şi profită! Iată ultimele două strofe:

„Le charbon porte alors sa flamme incendiaire
Dans les tubes ardents de l'énorme chaudière!
Le monstre surchauffé ne craint pas de rivaux!
La machine rugit sous sa tremblante écorce,
Et, tendant sa vapeur, développe une force
de quatre-vingts chevaux.
Mais de son lourd levier le chauffeur vient contraindre
Les tiroirs à s'ouvrir, et dans l'épais cylindre,
Rapide et gémissant, court le double piston!
La roue a patiné! La vitesse s'active!
Le sifflet part!… Salut à la locomotive
du système Crampton![21]

[20] Nu poate fi vorba decât despre Albert, duce de Broglie, om politic şi membru al Academiei franceze (1821 -1901). (n. tr.).

[21] Am păstrat versiunea originală, ca o dovadă a faptului că Jules Verne ştia, într-adevăr, să rimeze. Iată şi o traducere literală, cu finalitate pur informativă:

„Cărbunele îşi trimite atunci flacăra incendiară
În tuburile arzătoare ale cazanului enorm!
Monstrul supraîncălzit nu se teme de rivali!
Maşina rage sub scoarţa ei tremurândă
Şi, încordându-şi aburii, dezvoltă o putere
de optzeci de cai.
Dar cu greul său levier mecanicul constrânge
Sertarele să se deschidă şi pistonul dublu,
Rapid şi gemător, goneşte în cilindrul masiv!
Roata a patinat! Viteza se înteţeşte!
Se aude fluierul!… Salut locomotivei
sistem Crampton!”

— Oroare! strigă Michel.

— Bine rimat, făcu Jacques.

— Iată, fiule! reluă necruţătorul Quinsonnas. Să dea Domnul să nu fii obligat să te întreţii pe seama talentului tău şi ia exemplu de la noi, care ne înclinăm în faţa evidenţei, aşteptând zile mai bune.

— Domnul Jacques este constrâns şi el să exercite vreo meserie dezgustătoare? întrebă Michel.

— Jacques se ocupă de expediţii într-o mare companie industrială, răspunse Quinsonnas, ceea ce, spre marele lui regret, nu înseamnă că ar lua parte la o expediţie!

— Ce vrea să spună? întrebă Michel.

— Vrea să spună, răspunse Jacques, că mi-ar fi plăcut să fiu soldat!

— Soldat! făcu tânărul, uimit.

— Da, soldat! O meserie plăcută, în care, abia cu cincizeci de ani în urmă, îţi asigurai existenţa în mod onorabil!

— Dacă nu ţi-o pierdeai în mod şi mai onorabil, replică Quinsonnas. În fine, e o carieră moartă, pentru că nu mai există armată, dacă nu vrei să te faci jandarm. Într-o altă epocă, Jacques ar fi intrat într-o şcoală militară, sau s-ar fi înrolat şi, bătând, bătut, ar fi devenit general ca Turenne, sau împărat ca Bonaparte! Dar, bravul meu ofiţer, acum trebuie să renunţi la asta.

— Cine ştie! răspunse Jacques. Franţa, Anglia, Rusia, Italia şi-au trimis soldaţii la vatră, ce-i drept; în secolul trecut, perfecţionarea maşinilor de război ajunsese atât de departe, devenise atât de ridicolă, încât Franţa nu se putu abţine să facă haz de asta…

— Şi după ce făcu haz, spuse Quinsonnas, fu dezarmată.

— Da, zeflemistule! E adevărat că, în afară de bătrâna Austrie, naţiunile europene au suprimat statul militar! Dar au fost suprimate totodată pornirile războinice proprii omului şi tendinţele de cucerire proprii guvernelor?

— Fără îndoială, replică muzicianul.

— Şi de ce?

— Pentru că cel mai puternic motiv de a exista al acestor instincte era posibilitatea de a le satisface! Pentru că nimic nu stimulează mai mult războiul decât pacea înarmată, cum se spunea odinioară! Pentru că dacă suprimi pictorii, nu mai există pictură, sculptorii – sculptură, muzicienii – muzică şi războinicii – războaie! Soldaţii sunt artişti.

— Da, aşa e, strigă Michel, şi, decât să fac groaznica mea meserie, mai bine m-aş fi înrolat!

— A, te bagi în vorbă, puştiule! răspunse Quinsonnas. Întâmplător, ţi-ar plăcea să te lupţi?

— Lupta înalţă sufletul, răspunse Michel, citându-l pe Stendhal, unul dintre marii gânditori ai secolului trecut.

— Da, făcu pianistul, dar adăugă: de cât spirit e nevoie pentru a da o lovitură de sabie?

— E nevoie de mult, pentru a o da bine, răspunse Jacques.

— Şi de şi mai mult, pentru a o primi bine! ripostă Quinsonnas. Pe cinstea mea, prieteni, poate că aveţi dreptate, dintr-un anumit unghi de vedere, şi te-aş încuraja să te faci soldat, dacă ar mai exista o armată; cu un pic de filosofie, e o meserie frumoasă! Dar, de vreme ce Champ de Mars a fost transformat în colegiu, trebuie să renunţi la a te lupta.

— O să ne întoarcem la asta, spuse Jacques; într-o bună zi, se va ivi vreo complicaţie neaşteptată…

— Nu cred deloc, viteazul meu prieten, căci ideile belicoase dispar, şi chiar ideile onorabile. În Franţa, altădată, lumea se temea de ridicol şi tu ştii că onoarea nu mai e la preţ astăzi! Nimeni nu se mai bate în duel; moda asta a trecut; se cade la învoială, sau se merge la judecată; or, dacă nu te mai baţi pentru onoare, o vei face pentru politică? Dacă indivizii nu mai iau sabia în mână, de ce ar scoate-o guvernele din teacă? Bătăliile n-au fost niciodată mai numeroase ca în epoca duelurilor şi, dacă nu mai există

duelişti, nu mai există nici soldaţi.

— O, vor renaşte, răspunse Jacques.

— În ce scop, de vreme ce legăturile comerciale apropie popoarele între ele! Englezii, ruşii, americanii n-au bancnotele[22], rublele, dolarii lor investiţi în antreprizele noastre comerciale? Nu sunt banii inamicii plumbilor şi n-a înlocuit balotul de bumbac glonţul conic[23]? Gândeşte-te, Jacques! Uzând de un drept pe care ni-l refuză, nu devin englezii, puţin câte puţin, marii proprietari funciari ai Franţei? Deţin suprafeţe imense, aproape cât nişte departamente, necucerite, dar plătite, ceea ce este mai sigur! N-am fost atenţi, i-am lăsat în voia lor; aşa că oamenii ăştia vor ajunge să posede întregul nostru sol şi îşi vor lua revanşa asupra lui Wilhelm Cuceritorul.

— Dragul meu, răspunse Jacques, ţine minte ce-ţi spun, iar dumneata, tinere, ascultă, căci este profesiunea de credinţă a secolului; în timpul lui Montaigne se spunea „Ce ştiu?", pe vremea lui Rabelais „Poate", în secolul al nouăsprezecelea – „Ce mă interesează?". Acum se spune: „Ce câştig din asta?" Ei bine, în ziua în care un război va aduce un câştig, ca o afacere industrială, va fi război.

— Războiul n-a adus niciodată un câştig, mai ales în Franţa.

— Pentru că ne băteam pentru onoare, nu pentru bani, răspunse Jacques.

— Crezi, deci, într-o armată de negustori intrepizi?

— Fără îndoială. Uită-te la americani, în groaznicul lor război din 1863.

— Ei bine, dragul meu, o armată care ar porni la luptă de dragul banilor n-ar mai fi alcătuită din soldaţi, ci din tâlhari!

— Ea ar face, totuşi, minuni de vitejie, replică Jacques.

---

[22] În epoca redactării romanului, termenul *bancnotă*, scris *bank-note*, definea biletele de bancă englezeşti (n. tr.).

[23] În original, „la balle de coton n'a-t-elle pas remplacé la balle conique", joc de cuvinte intraductibil, în franceză *balle* însemnând şi *balot* şi *glonţ* (n. tr.).

— Minuni de hoţie[24], ripostă Quinsonnas.

Şi toţi trei izbucniră în râs.

— Pentru a conchide, reluă pianistul, iată-i pe Michel, un poet, Jacques, un soldat, Quinsonnas, un muzician, într-o epocă în care nu mai există nici muzică, nici poezie, nici armată! Suntem pur şi simplu stupizi. Dar cina s-a terminat; a fost foarte substanţială, măcar în privinţa conversaţiei. Să trecem la alte exerciţii.

Masa fu strânsă şi reintră în locaşul său, iar pianul îşi reluă locul de onoare.

[24] În original, „des prodige de valeur… des prodiges de voleurs”, joc de cuvinte intraductibil, întemeiat pe apropierea eufonică dintre *valeur* (valoare) şi *voleurs* (hoţi) (n. tr.).

Capitolul VIII
ÎN CARE ESTE VORBA DESPRE MUZICA VECHE ŞI MODERNĂ ŞI DESPRE UTILIZAREA PRACTICĂ A CÂTORVA INSTRUMENTE

— În sfârşit, strigă Michel, vom face un pic de muzică!

— Dar nu muzică modernă, spuse Jacques, e prea dificilă…

— De înţeles, da, răspunse Quinsonnas; de făcut, nu.

— Cum aşa? întrebă Michel.

— Mă explic, spuse Quinsonnas, şi îmi voi susţine cuvintele cu un exemplu frapant. Michel, dă-ţi osteneala de a deschide pianul.

Tânărul se supuse.

— Bun. Acum, aşază-te pe claviatură.

— Cum? Vrei să…

— Aşază-te, îţi spun.

Michel se lăsă să cadă pe clapele instrumentului şi produse o armonie sfâşietoare.

— Ştii ce faci acolo? îl întrebă pianistul.

— Habar n-am!

— Naivule, faci armonie modernă.

— Adevărat! spuse Jacques.

— Iată pur şi simplu un acord din zilele noastre şi, lucru înspăimântător, savanţii îl explică ştiinţific! Odinioară, doar anumite note puteau să se îmbine; acum, toate sunt de-a valma şi nu se mai împotrivesc cu vorbe de ocară! Sunt prea bine crescute!

— Dar nu e mai puţin neplăcut, răspunse Jacques.

— Ce vrei, prietene, am ajuns aici prin forţa împrejurărilor; în secolul trecut, un anume Richard Wagner, un fel de mesia care n-a fost crucificat îndeajuns, a întemeiat muzica viitorului şi noi o suportăm; în vremea lui, se începuse suprimarea melodici, el a socotit oportun să

dea afară şi armonia, şi casa a rămas goală.

— Dar, spuse Michel, e ca şi cum ai face pictură fără desen şi culoare.

— Exact, răspunse Quinsonnas. Tu vorbeşti despre pictură, dar pictura nu este o artă franţuzească; ea ne vine din Italia şi din Germania şi aş suferi mai puţin văzând-o profanată! În timp ce muzica, fiica măruntaielor noastre…

— Credeam, spuse Jacques, că muzica era originară din Italia!

— Eroare, fiule; până la mijlocul secolului al şaisprezecelea, muzica franceză a dominat Europa; hughenotul Goudimel a fost maestrul lui Palestrina şi cele mai vechi, ca şi cele mai naive melodii sunt galice.

— Şi am ajuns aici, spuse Michel.

— Da, fiule; sub pretextul formulelor noi, o partitură nu mai este compusă decât dintr-o frază unică, lungă, încet curgătoare, nesfârşită. La operă, ea începe la ora opt seara şi se termină la douăsprezece fără zece; dacă se prelungeşte cu numai cinci minute, ea costă direcţia o amendă şi cheltuieli duble de pază!

— Şi asta se întâmplă fără proteste?

— Fiule, muzica nu mai este gustată, ci înghiţită! Câţiva artişti au luptat; tatăl tău s-a numărat printre ei; dar, după moartea lui, nu s-a mai scris o singură notă demnă de acest nume! Sau suportăm dezgustătoarea *melodie a pădurii virgine*, fadă, întortocheată, nesigură, sau sunt produse zornăituri armonioase despre care ne-ai dat o atât de mişcătoare idee, aşezându-te pe pian.

— Trist! făcu Michel.

— Oribil, răspunse Jacques.

— De asemenea, prieteni, reluă Quinsonnas, trebuie să fi remarcat ce urechi mari avem!

— Nu, răspunse Jacques.

— Ei bine, compară-le cu urechile antice şi cu urechile medievale, cercetează tablourile şi statuile, măsoară şi te vei speria! Urechile cresc pe măsură ce talia se micşorează;

va fi amuzant, într-o zi! Ei bine, prieteni, naturaliştii au căutat departe cauza acestei decadenţe! Muzica este aceea căreia-i datorăm astfel de apendice; trăim într-un secol al timpanelor îngroşate şi al auzurilor deformate. Înţelegeţi că nu-ţi introduci nepedepsit, timp de un secol, muzică de Verdi şi de Wagner în urechi, fără ca organul auditiv să nu se resimtă.

— Acest diavol de Quinsonnas e grozav, spuse Jacques.

— Totuşi, răspunse Michel, capodoperele vechi mai sunt reprezentate la Operă.

— Ştiu, replică Quinsonnas; chiar e vorba să se reia *Orfeu în infern* de Offenbach, cu recitativele adăugate de Gounod acestei capodopere şi e posibil să se câştige ceva bani, datorită baletului! Ceea ce-i trebuie acestui public luminat este dansul! Când te gândeşti că s-a construit un monument de douăzeci de milioane mai ales pentru a face să evolueze pe scena lui nişte săltăreţe, parcă ai dori să te fi născut una dintre aceste creaturi! *Hughenoţii* au fost reduşi la un act şi această scurtă ridicare a cortinei însoţeşte baletele la modă; maiourile au fost diafanizate cu o măiestrie care imită perfect natura şi asta-i înveseleşte pe financiarii noştri; de altfel, Opera a devenit o sucursală a Bursei; se strigă la fel de mult; afacerile se încheie cu voce tare şi nimeni nu se preocupă de muzică! Între noi fie vorba, interpretarea lasă de dorit.

— Mult de dorit, răspunse Jacques; cântăreţii nechează, chelălăie, urlă, rag şi fac tot ceea ce înseamnă a nu cânta. O menajerie!

— Cât despre orchestră, reluă Quinsonnas, a decăzut mult de când instrumentul nu mai reuşeşte să-l hrănească pe instrumentist! Iată o meserie nepractică! A, dacă s-ar putea utiliza forţa pierdută a pedalelor unui pian pentru pomparea apei din mine! Dacă aerul care iese din oficleide ar servi de asemenea pentru a acţiona morile Societăţii Catacombelor! Dacă mişcarea alternativă a trombonului ar putea fi aplicată la un ferăstrău mecanic, o, atunci

executanţii ar fi bogaţi şi numeroşi!

— Glumeşti! strigă Michel.

— Pe naiba, răspunse cu gravitate Quinsonnas, n-aş fi surprins dacă vreun inventator inspirat ar izbuti cândva! Spiritul invenţiei e atât de dezvoltat în Franţa! E chiar singurul spirit care ne-a rămas! Şi vă rog să credeţi că el nu dă strălucire conversaţiilor! Dar cui îi dă prin cap să se amuze? Să ne plictisim unii pe alţii! Aceasta-i regula!

— Nu există niciun remediu? întrebă Michel.

— Niciunul, atât cât vor domni finanţa şi maşina! Şi eu sunt mai furios pe maşină!

— De ce?

— Pentru că finanţa e bună măcar să finanţeze capodoperele şi trebuie totuşi să mănânci, chiar când ai geniu! Genovezii, veneţienii, florentinii sub Lorenzo Magnificul, bancheri şi neguţători, încurajau artele! Dar mecanicii… Să mă ia naiba dacă Rafael, Tiţian, Veronese, Leonardo ar fi existat vreodată! Li s-ar fi făcut concurenţă cu mijloace mecanice şi ar fi murit de foame! Ah, maşina! Să te-apuce scârba de inventatori şi invenţii!

— Dar tu eşti muzician, Quinsonnas, tu munceşti! spuse Michel. Îţi petreci nopţile la pian! Refuzi să cânţi muzică modernă?

— Eu? Asta-i bună! Cânt ca oricare altul! Uite, am compus o bucată pe gustul zilei şi cred că va avea succes, dacă găsesc un editor.

— Şi ai intitulat-o?

— Thiloriana, mare fantezie despre Lichefierea Acidului Carbonic.

— Să fie posibil? strigă Michel.

— Ascultă şi apreciază, răspunse Quinsonnas.

Se aşeză la pian, sau, mai curând, se aruncă. Sub degetele, mâinile, coatele sale, nefericitul instrument scoase sunete imposibile; notele se ciocneau şi trosneau ca grindina. Nicio melodie! Fără ritm! Artistul avea pretenţia de a reda ultima experienţă care-l costase viaţa pe

Thilorier.

— Ei, striga el, ascultaţi, înţelegeţi, asistaţi la experienţa marelui chimist! V-aţi introdus în laboratorul lui? Simţiţi cum se degajă acidul carbonic? Iată-ne la o presiune de patru sute nouăzeci şi cinci de atmosfere! Cilindrul se clatină! Luaţi seama! Luaţi seama! Aparatul va sări în aer! Scapă cine poate!

Şi cu o lovitură de pumn capabilă să sfărâme fildeşul, Quinsonnas reproduse zgomotul exploziei.

— Uf! făcu el. E destul de imitativ? E destul de frumos?

Michel era stupefiat. Jacques se prăpădea de râs.

— Şi tu contezi pe bucata asta, spuse Michel.

— Evident! răspunse Quinsonnas. Aparţine timpului meu! Toată lumea face chimie. Voi fi înţeles. Doar că ideea nu e de ajuns, mai e şi interpretarea.

— Ce vrei să spui? întrebă Jacques.

— Că vreau să-mi uimesc secolul prin interpretare.

— Dar mi se pare că ai cântat minunat această bucată, reluă Michel.

— Haida de! făcu artistul, ridicând din umeri. Nu-i cunosc nici prima notă şi, totuşi, o studiez de trei ani!

— Ce vrei să faci mai mult?

— Este secretul meu, copii; nu-mi cereţi să vi-l dezvălui; m-aţi considera nebun şi asta m-ar descuraja. Dar pot să vă asigur că virtuozitatea lui Liszt şi Thalberg, Prudent şi Schulhoff va fi depăşită în mod substanţial.

— Vrei deci să cânţi trei note pe secundă mai mult decât ei? întrebă Jacques.

— Nu! Dar vreau să cânt la pian într-o nouă manieră, care va uimi publicul! Cum? Nu pot să vă spun. O aluzie, o indiscreţie şi ideea mi-ar fi furată. Josnica turmă a imitatorilor s-ar lansa pe urmele mele, iar eu vreau să fiu singur. Dar asta cere un efort supraomenesc! Când voi fi sigur de mine, voi fi bogat şi voi spune adio ţinerii registrelor.

— Eşti nebun, răspunse Jacques.

— Deloc! Sunt doar smintit, ceea ce trebuie să fii pentru a reuşi! Dar să revenim la emoţii mai calme şi să încercăm să reînviem puţin din încântătorul trecut pentru care eram născuţi. Prieteni, iată adevărul în muzică!

Quinsonnas era un mare artist; el cânta cu un sentiment profund, el cunoştea tot ceea ce secolele trecute lăsaseră moştenire acestuia, care nu accepta moştenirea! Începu de la naşterea artei, trecând rapid de la un maestru la altul şi întregind, cu o voce destul de aspră, dar plăcută, ceea ce lipsea interpretării. Parcurse în faţa prietenilor săi vrăjiţi istoria muzicii, mergând de la Rameau la Lulli, la Mozart, la Beethoven, la Weber, întemeietorii artei, lăcrimând cu melodioasele inspiraţii ale lui Grétry şi triumfând în paginile superbe ale lui Rossini şi Meyerbeer.

— Ascultaţi, spunea el, iată cântările uitate din *Wilhelm Tell*, din *Robert*, din *Hughenoţii;* iată plăcuta epocă a lui Hérold şi Auber, doi savanţi care se onorau declarând că nu ştiu nimic! Ce caută ştiinţa în muzică? Are ea acces în pictură? Nu! Iar pictura şi muzica sunt totuna! Iată cum era înţeleasă această mare artă în prima jumătate a secolului al nouăsprezecelea! Nu se căutau formule noi; în muzică nu e de găsit nimic nou, ca şi în dragoste, plăcuta prerogativă a artelor senzuale de a fi veşnic tinere!

— Bine zis! strigă Jacques.

— Dar atunci, reluă pianistul, câţiva ambiţioşi simţiră nevoia de a se lansa pe căi necunoscute şi, făcând-o să-i urmeze, au prăbuşit muzica în abis.

— Asta înseamnă, întrebă Michel, că nu mai pui la socoteală niciun muzician, după Meyerbeer şi Rossini?

— Exact! răspunse Quinsonnas, modulând cu îndrăzneală de la re natural la mi bemol; nu-ţi vorbesc despre Berlioz, şeful şcolii neputincioşilor, ale cărui idei muzicale s-au risipit în foiletoane invidioase[25]; dar iată câţiva moştenitori ai marilor maeştri; ascultă-l pe Félicien David, un specialist

[25] Referire răutăcioasă la activitatea de critic muzical a compozitorului. (n. tr.).

pe care savanţii din zilele noastre îl confundă cu regele David, primul harpist al evreilor! Savurează recules inspiraţia simplă şi adevărată a lui Massé, ultimul muzician de sentiment şi de inimă, care, cu *Indiana*, a dat capodopera epocii sale! Iată-l pe Gounod, splendidul compozitor al lui *Faust*, care a murit la câtva timp după ce s-a hirotonisit preot al Bisericii Wagneriene. Iată-l pe omul zgomotului armonic, eroul vacarmului muzical, care a făcut melodii furtunoase, cum se făcea atunci literatură furtunoasă, Verdi, autorul inepuizabilului *Trubadur*, care a avut o contribuţie deosebită la tulburarea gustului secolului.

Enfin Wagnerbe vint[26]...

În clipa aceea, Quinsonnas îşi lăsă degetele, pe care ritmul nu le mai stăpânea, să rătăcească prin reveriile de neînţeles ale Muzicii Contemplative, producând intervaluri abrupte şi pierzându-se în mijlocul unei fraze fără sfârşit.

Artistul evocase cu un incomparabil talent gradaţiile succesive ale artei; două sute de ani de muzică se petrecuseră sub degetele sale şi cei doi prieteni îl ascultau muţi, fascinaţi.

Deodată, în toiul unei răsunătoare elucubraţii wagneriene, în momentul în care gândirea derutată se pierdea fără întoarcere, în care sunetele făceau puţin câte puţin loc zgomotelor a căror valoare muzicală nu mai poate fi apreciată, ceva simplu, melodic, suav, plin de sentiment, se înfiripă sub mâinile pianistului. Era liniştea urmând furtunii, cântul inimii după urlete şi ţipete.

— Ah! făcu Jacques.

— Prieteni, răspunse Quinsonnas, a mai fost un mare artist necunoscut care era însufleţit de geniul muzicii. Asta datează din 1947 şi este ultimul suspin al artei muribunde.

— De cine este? întrebă Michel.

— De tatăl tău, cel care a fost maestrul meu venerat!

[26] Butadă intraductibilă. Vezi nota finală pentru Capitolul VIII. (n. tr.).

— Tatăl meu! strigă tânărul, aproape plângând.

— Da. Ascultă.

Şi Quinsonnas, reproducând melodii pe care Beethoven sau Weber le-ar fi semnat, atinse sublimul interpretării.

— Tatăl meu! repeta Michel.

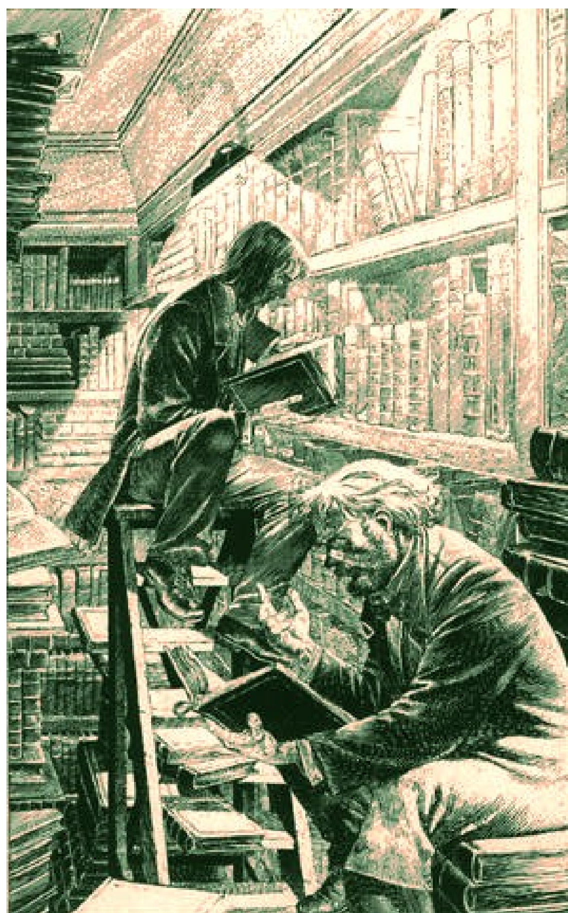
— Da! răspunse Quinsonnas, închizând pianul cu un gest de mânie. După el, nimic! Cine l-ar mai înţelege acum? Destul, fiii mei, destul cu această întoarcere spre trecut! Să ne gândim la prezent şi să lăsăm industrialismul să-şi reia stăpânirea!

Spunând acestea, el atinse instrumentul, a cărui claviatură rabatabilă lăsă să se vadă un pat gata făcut şi o toaletă prevăzută cu diversele ei ustensile.

— Iată ce era demnă epoca noastră să inventeze! spuse el. Un pian-pat-comodă-toaletă!

— Şi masă pentru cină, spuse Jacques.

— Cum spui, monşer. E complet!

Capitolul IX
O VIZITĂ LA UNCHIUL HUGUENIN

Din acea seară memorabilă, tinerii deveniră foarte buni prieteni; ei alcătuiau o mică lume aparte în vasta capitală a Franţei.

Michel îşi petrecea zilele slujind Cartea cea Mare, părea resemnat, dar îi lipsea bucuria de a-l vedea pe unchiul Huguenin; împreună cu el, s-ar fi aflat într-o adevărată familie, având-l drept tată, iar pe cei doi prieteni drept fraţi mai mari. Îi scria des bătrânului bibliotecar, care-i răspundea pe măsură.

Trecură astfel patru luni; cei din birouri păreau mulţumiţi de Michel; vărul său îl dispreţuia ceva mai puţin; Quinsonnas îl lăuda. Tânărul îşi găsise evident vocaţia. Se născuse pentru a dicta.

Iarna trecu aşa şi aşa, caloriferele şi şemineurile combătând-o cu succes.

Veni primăvara. Michel obţinu o zi întreagă de libertate, o duminică; el hotărî s-o consacre unchiului Huguenin.

Dimineaţa, la ora opt, ieşi vesel din clădirea băncii, fericit că va merge să respire puţin mai mult oxigen, departe de centrul lumii afacerilor. Aprilie renăştea şi îşi pregătea noile flori, cu care florarii se întreceau încă victorioşi; Michel simţea că trăieşte.

Unchiul locuia departe; trebuise să-şi transporte penaţii acolo unde găzduirea lor nu costa prea mult.

Tânărul Dufrénoy se duse la staţia Madeleine, îşi cumpără biletul şi se cocoţă pe o imperială; se dădu semnalul de plecare; trenul parcurse bulevardul Malesherbes, lăsă curând în urmă, pe partea dreaptă, masiva biserică Saint-Augustin şi, pe partea stângă, parcul Monceaux, înconjurat de construcţii magnifice; trecu peste prima şi apoi a doua reţea metropolitană şi se opri la staţia

de la poarta Asnières, aproape de vechile fortificaţii.

Prima parte a călătoriei se sfârşise; Michel sări sprinten pe sol, merse pe strada Asnières până la strada Révolte, o luă la dreapta, trecu pe sub linia spre Versailles şi ajunse, în sfârşit, la colţul străzii Caillou.

Se afla în faţa unei clădiri cu o înfăţişare modestă, înaltă şi cu mulţi locatari; se interesă de domnul Huguenin la portar.

— Etajul nouă, uşa din dreapta, răspunse acest important personaj, funcţionar al guvernului şi numit direct de el în acest post de încredere.

Michel salută, luă ascensorul şi, în câteva secunde, ajunse la palierul etajului nouă.

Sună. Veni să-i deschidă domnul Huguenin în persoană.

— Unchiule! strigă Michel.

— Copilul meu! răspunse bătrânul, deschizându-şi braţele. Iată-te, în sfârşit!

— Da, unchiule! Şi prima mea zi de libertate este pentru dumneavoastră!

— Îţi mulţumesc, dragul meu fiu, răspunse domnul Huguenin, invitându-l să intre în apartament. Ce plăcere să te văd! Dar ia loc, scoate-ţi pălăria! Fă-te comod! Rămâi mai mult, nu-i aşa?

— Toată ziua, unchiule, dacă nu vă deranjez.

— Să mă deranjezi! Dar te aşteptam, dragul meu copil!

— Mă aşteptaţi! Totuşi, n-am avut timp să vă previn! Aş fi ajuns înaintea scrisorii!

— Te aşteptam în fiecare duminică, Michel, şi tacâmul tău s-a aflat totdeauna pe masă, ca acum.

— E cu putinţă?

— Ştiam că ai să vii să-l vezi pe unchiul tău, într-o zi sau alta. E adevărat că a fost într-alta!

— N-am fost liber, răspunse Michel, imediat.

— Ştiu, dragul meu fiu, şi nu-ţi reproşez nimic!

— Ah, cât de fericit trebuie să fiţi aici! spuse Michel, aruncând o privire admirativă în jur.

— Examinezi vechile mele prietene, cărţile, răspunse unchiul Huguenin. Foarte bine! Foarte bine! Dar să începem prin a lua micul dejun; vom ajunge la celelalte mai târziu, cu toate că mă hotărâsem să nu discut chestiuni literare.

— O, unchiule! făcu Michel, pe un ton rugător.

— Haide, nu-i vorba despre asta! Spune-mi ce faci, cum te descurci în banca aceea! Ideile tale…?

— Mereu aceleaşi, unchiule.

— Aşa deci! Atunci, la masă! Dar mi se pare că încă nu m-ai îmbrăţişat!

— Imediat, unchiule, imediat!

— Ei bine, poţi să repeţi gestul, nepoate! N-are cum să-mi facă rău, încă n-am mâncat; ba chiar o să-mi trezească apetitul.

Michel îl îmbrăţişă pe unchiul său din toată inima şi, apoi, luară loc la masă.

Totuşi, tânărul privea mereu în jur, şi erau destule lucruri care să-i stimuleze curiozitatea de poet.

Micul salon care, împreună cu dormitorul, alcătuia întregul apartament, era ticsit cu cărţi; pereţii dispăruseră în spatele rafturilor; vechile legături înfăţişau privirii frumoasa lor culoare înnegrită de trecerea timpului. Cărţile, prea înghesuite, invadaseră camera vecină, strecurându-se deasupra uşilor şi pe pervazurile ferestrelor; puteau fi văzute pe mobile, în şemineu şi până în fundul dulapurilor întredeschise; aceste volume preţioase nu semănau cu cărţile celor bogaţi, închise în biblioteci pe cât de opulente, pe atât de inutile; ele aveau aerul că se află la ele acasă, ca stăpâne ale apartamentului şi simţindu-se foarte în largul lor, cu toate că erau puse unele peste altele; de altfel, nu se vedea niciun fir de praf, niciun colţ îndoit, nicio pată pe copertă; era limpede că o mână de prieten le făcea toaleta în fiecare dimineaţă.

Două fotolii vechi şi o masă de pe vremea Imperiului, cu

sfincşii lor auriţi şi fasciile romane[27], mobilau salonul.

Orientarea lui era spre sud; dar înaltele ziduri ale curţii interioare împiedicau soarele să pătrundă în el; o singură dată pe an, la solstiţiul din 21 iunie, cea mai înaltă dintre razele astrului radios, atingând acoperişul vecin, se strecura iute pe fereastră, se aşeza ca o pasăre pe colţul unui raft sau pe cotorul unei cărţi, tremura acolo o clipă, colora micii atomi de praf în proiecţia ei luminoasă; apoi, după un minut, îşi relua zborul şi dispărea până în anul următor.

Unchiul Huguenin cunoştea această rază, totdeauna aceeaşi; el o pândea, cu inima bătând, cu atenţia unui astronom; se scălda în lumina ei binefăcătoare, îşi potrivea ceasul după trecerea ei şi îi mulţumea soarelui că nu-l uitase.

Raza juca, pentru el, rolul tunului de la Palais Royal; doar că nu funcţiona decât o dată pe an – şi nu întotdeauna!

Unchiul Huguenin nu uită să-l invite pe Michel la această vizită solemnă din 21 iunie şi Michel promise că nu va lipsi de la sărbătoare.

Micul dejun fu modest, dar oferit cu dragă inimă.

— E ziua mea de gală, spuse unchiul; astăzi primesc. Apropo, ştii tu cu cine vei lua masa în această seară?

— Nu, unchiule.

— Cu profesorul tău, Richelot, şi cu nepoata lui, domnişoara Lucy.

— Pe cinstea mea, unchiule, îl voi vedea cu multă plăcere pe acest om demn de respect.

— Şi pe domnişoara Lucy?

— Nu o cunosc.

— Ei bine, nepoate, veţi face cunoştinţă şi te avertizez că e încântătoare şi nu-şi dă seama de asta! Aşa că să nu i-o spui, adăugă unchiul Huguenin, râzând.

— Voi avea grijă, răspunse Michel.

---

[27] Detaliile ne îngăduie să precizăm că este vorba despre primul imperiu, cel al lui Napoleon I. (n. tr).

— După cină, dacă eşti de acord, vom face toţi patru o plimbare.

— Sigur că da, unchiule! În felul acesta, vom încheia ziua de azi în mod plăcut!

— Ce faci, Michel, nu mai mănânci, nu mai bei?

— Ba da, unchiule, răspunse Michel, care se săturase; în sănătatea dumneavoastră!

— Şi pentru viitoarea ta vizită, copilul meu; când vei pleca, mi se va părea că porneşti într-o lungă călătorie! Dar ia spune-mi, cum îţi trăieşti viaţa? Haide, e ora confidenţelor.

— Cu plăcere, unchiule.

Şi Michel îi povesti îndelung cele mai mici amănunte ale existenţei sale, necazurile, disperarea, maşina de calculat, fără să omită aventura sa cu casa perfecţionată şi, în sfârşit, zilele mai bune petrecute pe culmile Cărţii celei Mari.

— Acolo l-am întâlnit pe primul meu prieten, spuse el.

— A, ai prieteni, răspunse unchiul Huguenin, încruntându-se.

— Am doi, replică Michel.

— E mult, dacă te înşală, şi e de ajuns, dacă te iubesc, răspunse sentenţios omul cumsecade.

— Ah, unchiule, sunt artişti! strigă Michel cu însufleţire.

— Da, răspunse unchiul Huguenin clătinând din cap, ştiu că e o garanţie, statisticile arătând că în închisori se află preoţi, avocaţi, oameni de afaceri, agenţi de schimb, bancheri, notari şi niciun artist, dar…

— Îi veţi cunoaşte, unchiule, şi veţi vedea ce tineri de treabă sunt!

— Cu plăcere, răspunse unchiul Huguenin; iubesc tineretul, cu condiţia să fie tânăr! Cei îmbătrâniţi prematur mi s-au părut totdeauna nişte ipocriţi!

— Răspund pentru ei!

— Deci, Michel, după lumea pe care o frecventezi văd că ideile tale nu s-au schimbat.

— Dimpotrivă, făcu tânărul.

— Persişti în păcat.

— Da, unchiule.

— Atunci, bietul de tine, mărturiseşte-mi ultimele greşeli!

— Bucuros, unchiule!

Şi tânărul, pe un ton inspirat, recită versuri frumoase, bine gândite, bine spuse şi pline de o poezie adevărată.

— Bravo! strigă unchiul Huguenin, transportat. Bravo, copilul meu! Deci se mai fac încă astfel de lucruri! Tu vorbeşti limba frumoaselor zile apuse! O, fiul meu! Câtă bucurie şi, în acelaşi timp, câtă tristeţe îmi dăruieşti!

Bătrânul si tânărul rămaseră tăcuţi câteva clipe.

— Destul! Destul! spuse unchiul Huguenin. Să strângem masa asta care ne stânjeneşte!

Michel îl ajută şi sufrageria redeveni rapid bibliotecă.

— Ei bine, unchiule? făcu Michel.

Capitolul X
MAREA TRECERE ÎN REVISTĂ A AUTORILOR FRANCEZI EFECTUATĂ DE UNCHIUL HUGUENIN DUMINICĂ, 15 APRILIE 1961

— Şi acum, iată desertul nostru, spuse unchiul Huguenin, arătând rafturile încărcate cu cărţi.

— Asta îmi trezeşte iar apetitul, răspunse Michel; să devorăm.

Unchiul şi nepotul, la fel de tineri, începură să scotocească în douăzeci de locuri; dar domnul Huguenin nu întârzie să pună un pic de ordine în acest jaf.

— Vino aici, îi spuse el lui Michel, şi să începem cu începutul; astăzi nu trebuie să citim, ci să privim şi să stăm de vorbă. E mai curând o trecere în revistă, decât o bătălie; imaginează-ţi-l pe Napoleon în curtea palatului Tuileries şi nu pe câmpul de luptă de la Austerlitz. Pune-ţi mâinile la spate. Vom trece printre rânduri.

— Vă urmez, unchiule.

— Fiule, nu uita că în faţa ochilor tăi va defila cea mai frumoasă armată din lume şi nu există o altă naţiune care să fi putut să-ţi ofere una la fel şi care să fi repurtat victorii mai strălucite împotriva barbariei.

— Marea Armată a Literelor[28].

— Iată-i pe acest prim raft, cuirasaţi în legăturile lor solide, pe bătrânii noştri grognarzi[29] din secolul şaisprezece, Amyot, Ronsard, Rabelais, Montaigne, Mathurin Régnier; ei stau neclintiţi în post şi influenţa lor originală poate fi

[28] Ceea ce urmează face evidentă aluzia la Marea Armată cu care Napoleon intenţiona să invadeze Anglia în 1804 şi cu care a făcut campaniile din 1805 şi 1806. (n. tr.).

[29] Cei care bombăne, care mormăie (în franceză). Porecla soldaţilor din vechea gardă a lui Napoleon şi a soldaţilor bătrâni, în general. (n. tr.).

regăsită încă în această frumoasă limbă franceză pe care au întemeiat-o. Dar, trebuie s-o spun, ei s-au bătut mai mult pentru idee decât pentru formă. Iată lângă ei un general care a făcut frumoase acte de vitejie; dar, mai ales, el a perfecţionat armele timpului său.

— Malherbe, spuse Michel.

— El însuşi. Aşa cum o spune undeva, hamalii din Port-au-Foin i-au fost dascăli; el le-a strâns metaforele, expresiile eminamente galice; le-a şters, le-a lustruit şi a făcut din ele acea frumoasă limbă atât de bine vorbită în secolele şaptesprezece, optsprezece şi nouăsprezece.

— A, făcu Michel, indicând un volum cu un aspect aspru şi mândru, iată un mare căpitan!

— Da, copilul meu, ca Alexandru, Cezar sau Napoleon; acesta din urmă l-ar fi făcut prinţ pe bătrânul Corneille, un soldat care s-a înmulţit extraordinar, căci ediţiile sale clasice sunt fără număr; aceasta este a cincizeci şi una şi ultima a operelor sale complete; datează din 1873 şi de atunci Corneille n-a mai fost reeditat.

— Trebuie să vă fi fost greu, unchiule, să procuraţi aceste lucrări!

— Dimpotrivă! Toată lumea vrea să scape de ele! Iată a patruzeci şi noua ediţie a operelor complete ale lui Racine, a o sută cincizecea a lui Molière, a patruzecea a lui Pascal, a două sute treia a lui La Fontaine, toate fiind ultimele tipărite, datând de peste o sută de ani şi făcând bucuria bibliofililor! Aceste mari genii şi-au trăit traiul şi au fost surghiunite în rândul vechiturilor arheologice.

— De fapt, răspunse tânărul, ele vorbesc un limbaj care n-ar mai fi înţeles în zilele noastre!

— Ai dreptate, copilul meu! Frumoasa limbă franceză s-a pierdut; aceea pe care străini iluştri, Leibniz, Frederic cel Mare, Ancillon, Humboldt, Heine au ales-o pentru a fi interpreta ideilor lor, minunatul limbaj în care Goethe regreta că n-a scris, elegantul idiom care era să devină grec sau latin în secolul cincisprezece, italian cu Catherine

de Medicis şi gascon sub Henric al IV-lea, este acum un oribil argou. Fiecare, uitând că o limbă valorează mai mult dacă e simplă, decât bogată, a creat propriul său cuvânt pentru a numi lucrul care-l interesează. Specialiştii în botanică, istorie naturală, fizică, chimie, matematici, au compus oribile amestecuri de cuvinte, inventatorii au luat din vocabularul englez cele mai neplăcute dintre apelativele lor; geambaşii pentru caii lor, jocheii pentru curse, negustorii de trăsuri pentru vehicule, filosofii pentru filosofie, au socotit că limba franceză este prea săracă şi s-au aruncat asupra limbilor străine! Cu atât mai bine! S-o uite! Ea e şi mai frumoasă în sărăcia ei şi n-a vrut să devină bogată prostituându-se! Limba noastră, copilul meu, cea a lui Malherbe, Molière, Bossuet, Voltaire, Nodier, Victor Hugo, este o fată bine crescută şi poţi s-o iubeşti fără teamă, căci barbarii secolului douăzeci n-au izbutit să facă din ea o curtezană!

— Bine zis, unchiule şi înţeleg acum plăcuta manie a profesorului meu Richelot, care, din dispreţ pentru jargonul actual, nu mai vorbeşte decât în latină francizată! Se râde de el şi el are dreptate. Dar spuneţi-mi, franceza n-a devenit limba diplomatică?

— Da, pentru a fi pedepsită, la congresul de la Nijmegen, în 1678[30]! Calităţile sale de francheţe şi de claritate au făcut să fie aleasă de diplomaţie, care este ştiinţa duplicităţii, a echivocului şi a minciunii, aşa încât limba noastră s-a alterat puţin câte puţin şi s-a pierdut! Vei vedea că va fi nevoie să fie schimbată, într-o zi.

— Biata franceză! spuse Michel. Îi zăresc acolo pe Bossuet, Fénelon, Saint-Simon, care n-ar putea s-o recunoască!

— Da, copilul lor a ajuns rău! Iată ce înseamnă să-i frecventezi pe savanţi, industriaşi, diplomaţi şi alte

[30] În localitatea Nijmegen, din Olanda, a fost semnat, în 1678, tratatul dintre Franţa, Provinciile-Unite şi Spania, în urma căruia influenţa franceză pe continent a crescut considerabil. (n. tr.).

persoane dubioase. Te risipeşti, eşti corupt! Un dicţionar din 1960, dacă vrea să conţină toţi termenii de uz curent, este dublu faţă de un dicţionar din 1800! Te las să te gândeşti ce se află în el! Dar să reluăm trecerea noastră în revistă, nu trebuie să-i ţinem prea mult pe soldaţi sub arme.

— Văd aici un şir de volume frumoase.

— Frumoase şi bune câteodată! răspunse unchiul Huguenin. Este a patru sute douăzeci şi opta ediţie a operelor separate ale lui Voltaire; spirit universal, al doilea în toate genurile, potrivit domnului Joseph Prudhomme. În 1978, a spus Stendhal, Voltaire va fi Voiture şi semiproştii vor sfârşi prin a face din el Dumnezeul lor. Din fericire, Stendhal contase prea mult pe generaţiile viitoare! Semiproşti? Nu mai există decât proşti pe de-a-ntregul şi Voltaire nu e mai adorat decât un altul! Pentru a ne relua metafora, Voltaire, după mine, nu era decât un general de cabinet! Nu se bătea decât în camera sa şi nu-şi risca destul viaţa. Ironia lui, armă în definitiv puţin periculoasă, îşi rata uneori ţinta şi oamenii pe care i-a ucis au trăit mai mult decât el.

— Dar, unchiule, nu era un mare scriitor?

— Negreşit, nepoate, era limba franceză întrupată, o mânuia cu eleganţă, cu spirit, aşa cum odinioară profesorii de scrimă se exersau în sala de arme. Pe teren, venea un recrut nepriceput care-l omora pe profesor la prima încrucişare de săbii, fandând. În definitiv, şi asta e uimitor pentru un om care scria atât de bine în franţuzeşte, Voltaire nu era cu adevărat curajos.

— Cred, spuse Midiei.

— Să trecem la alţii, răspunse unchiul, îndreptându-se către un nou şir de soldaţi cu o mină sumbră şi severă.

— Iată-i pe autorii de la sfârşitul secolului al optsprezecelea, spuse tânărul.

— Da! Jean-Jacques Rousseau, care a spus cele mai frumoase lucruri despre Evanghelie, aşa cum Robespierre a

scris cele mai remarcabile cugetări despre nemurirea sufletului! Un adevărat general al republicii, în saboţi, fără epoleţi şi fără veşminte brodate! El a repurtat totuşi mari victorii! Lângă el, iată-l pe Beaumarchais, un tiralior de avangardă! El a intrat la timp în acea mare bătălie din 89, pe care civilizaţia a câştigat-o împotriva barbariei! Din păcate, s-a abuzat de ea mai târziu şi acest diavol de progres ne-a condus unde ne aflăm.

— Se va ajunge poate la o revoluţie împotriva lui, spuse Michel.

— E posibil, răspunse unchiul Huguenin, şi va fi amuzant. Dar să nu ne dedăm la divagaţii filosofice şi să trecem mai departe printre rânduri. Iată un fastuos şef de armată, care şi-a petrecut patruzeci de ani din viaţă vorbind despre modestia lui, Chateaubriand, pe care *Amintirile de dincolo de mormânt* nu l-au putut salva de la uitare.

— Îl văd lângă el pe Bernardin de Saint-Pierre, spuse Michel, şi delicatul lui roman *Paul şi Virginia* n-ar mai mişca pe nimeni.

— Vai, reluă unchiul Huguenin, Paul ar fi azi bancher şi ar face comerţ cu sclavi albi, iar Virginia s-ar căsători cu fiul unui fabricant de resorturi pentru locomotive. Iată faimoasele memorii ale domnului de Talleyrand, publicate, potrivit poruncilor sale, la treizeci de ani după moartea sa. Sunt sigur că acest om face şi acum diplomaţie, unde se află, dar diavolul nu se va lăsa dus de nas. Zăresc acolo un ofiţer care mânuia deopotrivă pana şi spada, un mare elenist, care scria franţuzeşte ca un contemporan al lui Tacit, Paul-Louis Courier; când limba noastră se va fi pierdut, Michel, va fi refăcută în întregime cu ajutorul lucrărilor acestui semeţ scriitor. Iată-i pe Nodier, zis îndatoritorul şi pe Béranger, un mare om de stat, care făcea cântece în clipele sale de răgaz. În sfârşit, ajungem la această generaţie strălucitoare, evadată din Restauraţie[31]

[31] E vorba despre restaurarea dinastiei Burbonilor pe tronul Franţei, după prăbuşirea lui Napoleon, între 1814 şi 1830. (n. tr.).

cum se evadează din seminar, care a făcut mare tapaj pe străzi.

— Lamartine, spuse tânărul, un mare poet!

— Unul dintre maeştrii literaturii imagistice, statuie a lui Memnon pe care razele soarelui o făceau să cânte atât de frumos! Bietul Lamartine, după ce şi-a consacrat averea celor mai nobile cauze şi a deplâns nenorocul săracilor pe străzile unui oraş ingrat, a trebuit să-şi cheltuiască talentul pentru a-şi plăti datoriile şi a murit de durere văzând pământul familiei, în care se odihneau ai săi, expropriat de o companie de căi ferate!

— Sărman poet, răspunse tânărul.

— Lângă lira sa, reluă unchiul Huguenin, vei observa chitara lui Alfred de Musset; nimeni nu mai cântă cu ea şi trebuie să fii un bătrân amator ca mine ca să-ţi mai placă vibraţiile strunelor ei dezacordate. Vorbim despre muzica armatei noastre.

— A, Victor Hugo! exclamă Michel. Sper, unchiule, că-l consideraţi drept unul dintre marii noştri căpitani!

— Îl aşez în primul rând, fiule, fluturând steagul romantismului pe podul de la Arcole[32], învingător în bătăliile pentru *Hernani*, *Ruy Blas, Burgravii*, *Marion*! Asemeni lui Bonaparte, era general şef la douăzeci şi cinci de ani şi îi bătea pe clasicii austrieci la fiecare ciocnire. Niciodată, copilul meu, gândirea omenească nu s-a organizat sub o formă mai viguroasă ca în creierul acestui om, un creuzet capabil să reziste la cele mai înalte temperaturi. Nu cunosc nimic mai presus de el, nici în antichitate, nici în timpurile moderne, în ceea ce priveşte forţa şi bogăţia imaginaţiei; Victor Hugo reprezintă cea mai înaltă personificare a primei jumătăţi a secolului al nouăsprezecelea, el este şeful unei Şcoli care nu va fi egalată niciodată. Operele sale complete au avut şaptezeci şi cinci de ediţii, aceasta fiind ultima; a

---

[32] Fluturând steagul Franţei, generalul Bonaparte a cucerit, în fruntea soldaţilor săi, podul de la Arcole, la 17 noiembrie 1796, învingându-i pe austrieci. (n. tr.).

fost uitat ca şi ceilalţi, fiule, şi n-a ucis destui oameni ca lumea să-şi mai amintească de el!

— A, unchiule, aveţi cele douăzeci de volume ale lui Balzac! spuse Michel, urcându-se pe o mică scară portabilă.

— Desigur! Balzac este primul romancier al lumii şi mai multe dintre tipurile sale le-au întrecut chiar pe cele ale lui Molière! În vremea noastră, n-ar fi avut curajul să scrie *Comedia umană!*

— Totuşi, replică Michel, el a zugrăvit moravuri destul de urâte şi mulţi dintre eroii lui veridici şi-ar afla locul printre noi.

— Fără îndoială, răspunse domnul Huguenin, dar unde ar găsi el pe de Marsay, Granville, Chesnel, Mirouet, Du Guénic, Monriveau, cavalerul de Valois, La Chanterie, Maufrigneuse, Eugénie Grandet, Pierrette, aceste tipuri fermecătoare ale nobleţei, inteligenţei, bravurii, carităţii, candorii, pe care le copia şi nu le inventa! Nu i-ar lipsi, în schimb, oamenii rapaci, financiarii protejaţi de legalitate, hoţii amnistiaţi – Crevel, Nucingen, Vautrin, Corentin, Hulot, Gobseck.

— Mi se parc că văd un autor important! spuse Michel, trecând la alte rafturi.

— Cred şi eu! Este Alexandre Dumas, un Murat[33] al literaturii, căruia moartea i-a curmat scrisul la cel de-al o mie nouă sute nouăzeci şi treilea volum! A fost cel mai amuzant dintre povestitori, căruia generoasa natură i-a permis să abuzeze de orice, fără să-şi facă rău, de talent, de spirit, de vervă, de antren, de forţa fizică, atunci când a cucerit pulberăria de la Soissons, de obârşie, de culoare, de Franţa, de Spania, de Italia, de malurile Rinului, de Elveţia, de Algeria, de Caucaz, de muntele Sinai şi mai ales de Napoli, în care a intrat cu sila la bordul lui „Speronare”[34]. Extraordinară personalitate! Se estimează că ar fi ajuns la

---

[33] Joachim Murat, mareşal al Franţei şi apoi rege la Napoli, în timpul primului Imperiu, renumit pentru cutezanţa sa în bătălii. (n. tr.).

patru mii de volume, dacă nu s-ar fi otrăvit în puterea vârstei, mâncând un fel pe care-l inventase.

— Un lucru neplăcut, spuse Michel. Şi acest oribil accident n-a făcut şi alte victime?

— Ba da, din păcate, printre alţii, Jules Janin, un critic care compunea teme latine pe marginea de jos a ziarelor! Era la o cină de împăcare oferită de Alexandre Dumas. Împreună cu ei a pierit un scriitor mai tânăr, Monselet, de la care ne-a rămas o capodoperă, din păcate neterminată, *Dicţionarul gurmeţilor*[35]*, în* patruzeci şi cinci de volume, şi n-a ajuns decât până la litera F, fezandare.

— Drace, făcu Michel, era un lucru promiţător.

— Iată-l acum pe Frédéric Soulié, un soldat îndrăzneţ, gata să dea o mână de ajutor şi capabil să rezolve o situaţie disperată, Gozlan, un căpitan de husari, Merimée, un general de anticameră, Sainte-Beuve, un subintendent militar, director al manutanţei, Arago, un savant ofiţer de geniu, care a ştiut să-şi facă iertată ştiinţa. Priveşte, Michel, operele lui George Sand, un geniu uimitor, unul dintre cei mai mari scriitori ai Franţei, decorată, în sfârşit, în 1859 şi care a dat crucea decoraţiei fiului ei, să o poarte.

— Ce sunt aceste cărţi posomorâte? întrebă Michel, arătând spre un lung şir de volume care se ascundeau după o cornişă.

— Treci repede peste ele, copilul meu; este şirul filosofilor, Cousin, Pierre Leroux, Dumoulin şi atâţia alţii; dar filosofia fiind o chestiune de modă, nu e de mirare că nu mai sunt citiţi.

— Şi acesta?

— Renan, un arheolog care a făcut zgomot; el a încercat să distrugă Divinitatea lui Crist şi a murit trăsnit în 1873.

— Şi celălalt? întrebă Michel.

---

[34] *Le Speronare*, cuprinzând impresiile de călătorie ale lui Dumas din Sicilia, a apărut în 1842. (n. tr.).

[35] În franceză, termenul *gourmet* defineşte un fin degustător al mâncărurilor şi băuturilor. (n. tr.).

— Celălalt este un ziarist, un publicist, un economist, un practicant al ubicuităţii, un general de artilerie mai curând zgomotos decât fastuos, numit Girardin.

— Nu era ateu?

— Deloc: credea în el însuşi. Uite, nu departe, un personaj îndrăzneţ, un om care, la nevoie, ar fi inventat limba franceză şi ar fi considerat astăzi un clasic, dacă s-ar mai urma clasele cum ar trebui, Louis Veuillot, cel mai viguros campion al bisericii romane şi care a murit excomunicat, spre marea lui uimire. Iată-l pe Guizot, un istorie auster, care, în timpul liber, se amuza să compromită tronul dinastiei Orléans. Vezi această enormă compilaţie? Este singura *veridică şi foarte autentică istoric a Revoluţiei şi a Imperiului,* publicată în 1895 din ordinul guvernului, pentru a pune capăt incertitudinilor care se manifestau în legătură cu această parte a istoriei noastre. Pentru această lucrare au fost mult folosite cronicile lui Thiers.

— A, făcu Michel, iată nişte persoane care mi se par tinere şi pasionate.

— Ai dreptate; este cavaleria uşoară din 1860, strălucitoare, intrepidă, zgomotoasă, sărind peste prejudecăţi ca peste bariere, înfrângând convenienţele ca pe nişte obstacole, căzând, ridicându-se şi alergând mai cu foc, spărgându-şi capul şi neavând nimic! Iată capodopera epocii, *Doamna Bovary,* apoi *Prostia umană* de un oarecare Noriac, subiect vast pe care nu l-a putut trata în întregime, iată-i pe Assolant, Aurevilly, Baudelaire, Paradol, Scholl, nişte tipi cărora trebuia să le dai atenţie vrând-nevrând, pentru că te împuşcau în picioare…

— Numai cu pulbere, spuse Michel.

— Cu pulbere şi cu sare, şi asta ustura. Iată încă un băiat care nu era lipsii de talent, un veritabil copil de trupă.

— About?

— Da. El îşi închipuia, sau mai degrabă alţii îşi închipuiau că va fi un nou Voltaire şi, cu timpul, i-ar fi ajuns la gleznă;

din păcate, în 1869, în momentul în care îşi termina vizitele academice[36], a fost ucis în duel de un critic violent, faimosul Sarcey.

— Dacă nu s-ar fi întâmplat această nenorocire, poate că ar fi ajuns departe, spuse Michel.

— Niciodată destul de departe! răspunse unchiul. Aceştia sunt, fiule, principalii şefi ai armatei noastre literare; iar acolo, ultimele rânduri de soldaţi obscuri, ale căror nume îi uimesc pe cititorii vechilor cataloage; urmează-ţi inspecţia, distrează-te: sunt acolo cinci sau şase secole care nu cer decât să fie răsfoite!

Aşa se scurse acea zi, Michel neglijându-i pe necunoscuţi pentru a reveni la nume ilustre, dar trecând prin ciudate contraste, căzând de la Gautier, al cărui stil sclipitor se cam învechise, la Feydeau, licenţiosul continuator al lui Louvet şi Laclos, urcând de la Champfleury la Jean Macé, cel mai ingenios popularizator al ştiinţei. Privirea lui luneca de la Mery, care confecţiona spirit ca un cizmar cizme, la comandă, la Banville, pe care unchiul Huguenin îl trata fără menajamente drept jongler de cuvinte; apoi, întâlnea câteodată un Stahl, tipărit cu atâta grijă de casa Hetzel, un Karr, acest moralist spiritual, care n-avea totuşi destul spirit pentru a se lăsa furat, cădea peste un Houssaye, care, servind odinioară la palatul Rambouillet, se molipsise de stilul ridicol şi de manierele preţioase[37], peste un Saint-Victor încă scânteietor după o sută de ani.

Apoi se întoarse la punctul de pornire; luă câteva dintre aceste cărţi atât de preţioase, le deschise, citi o frază dintr-

---

[36] Vizite pe care le făcea academicienilor candidatul la unul dintre cele patruzeci de locuri, pentru a le solicita un vot favorabil. (n. tr).

[37] În palatul marchizei de Rambouillet se reuneau, între 1620 şi 1665, câţiva dintre cei mai spirituali oameni de litere ai timpului, care au exercitat o influenţii benefică asupra purificării limbii şi a dezvoltării literaturii. În această ambianţă a evoluat şi preţiozitatea pe care o ironizează autorul. (n. tr.).

una, o pagină dintr-alta, un început de capitol sau numai un titlu; respiră acest parfum literar care-i umplea sufletul ca o fierbinte emanaţie a secolelor trecute, strânse mâna tuturor acestor prieteni dispăruţi, pe care i-ar fi cunoscut şi iubit, dacă ar fi avut inspiraţia de a se naşte mai devreme!

Unchiul Huguenin îl privea şi simţea cum întinereşte.

— La ce te gândeşti? îl întrebă el, văzându-l nemişcat şi visător.

— Mă gândesc că această mică încăpere conţine ceea ce poate să facă un om fericit pentru toată viaţa!

— Dacă ştie să citească!

— Se înţelege, spuse Michel.

— Da, reluă unchiul, însă cu o condiţie.

— Care?

— Să nu ştie să scrie!

— De ce, unchiule?

— Pentru că atunci, copilul meu, ar fi poate ispitit să meargă pe urmele acestor mari scriitori!

— Şi ce-ar fi rău în asta? întrebă tânărul, cu înflăcărare.

— Ar fi pierdut.

— A, unchiule, îmi veţi face, deci, morală! exclamă Michel.

— Nu, pentru că dacă cineva merită o lecţie, acela sunt eu!

— Dumneavoastră? De ce?

— Pentru că te-am readus la nişte idei nebuneşti! Te-am făcut să întrevezi Pământul Făgăduinţei, bietul meu copil, şi…

— Şi mă veţi lăsa să-l ating, unchiule?

— Da, dacă îmi juri un lucru.

— Şi anume?

— Că te vei plimba doar, acolo! Nu vreau să desţeleneşti acest sol ingrat! Aminteşte-ţi ce eşti, unde trebuie să ajungi, ce sunt eu însumi şi în ce vremuri trăim amândoi.

Michel nu răspunse şi strânse mâna unchiului său; acesta se pregătea să-şi înşire marile argumente, când se auzi

soneria. Domnul Huguenin se duse să deschidă uşa.

Capitolul XI
O PLIMBARE ÎN PORTUL GRENELLE

Era domnul Richelot în persoană. Michel se aruncă în braţele bătrânului său profesor; încă puţin şi ar fi căzut în cele pe care domnişoara Lucy le întindea unchiului Huguenin; din fericire, acesta se afla la locul de întâmpinare şi preveni plăcuta întâlnire.

— Michel! exclamă domnul Richelot.

— El însuşi, răspunse domnul Huguenin.

— A, făcu profesorul, iată o juconde surpriză şi o seară care începe laetanterement[38].

— *Dies albo notanda lapillo*[39], ripostă domnul Huguenin.

— Cum spunea iubitul nostru Flaccus[40], răspunse domnul Richelot.

— Domnişoară, îngăimă tânărul, salutând.

— Domnule, răspunse Lucy, cu o reverenţă nu foarte stângace.

— *Candore notabilis albo*[41], murmură Michel, spre marea bucurie a profesorului său, care-i iertă acest compliment într-o limbă străină.

De altfel, tânărul avea dreptate; întreg farmecul fetei era zugrăvit în gingaşul emistih al lui Ovidiu. Deosebită prin alba ei candoare! Domnişoara Lucy avea cincisprezece ani şi era încântătoare, cu părul blond căzându-i pe umeri, după moda zilei, proaspătă şi în plină devenire, dacă acest cuvânt poate să redea aerul ei de fiinţă nouă, curată, abia îmbobocită; ochii ei naivi şi profund albaştri, nasul delicat,

---

[38] În latinii, iucundus = plăcut, iar laetanter = cu bucurie. (n. tr.).

[39] O zi însemnată cu o piatră albă.

[40] Caius Valerius Flaccus, poet latin din primul secol al erei noastre. (n. tr.).

[41] Deosebită prin alba ei candoare.

cu mici nări transparente, buzele umede de rouă, graţia puţin leneşă a gâtului, mâinile suple, eleganţa taliei, îl fascinau pe Michel şi îl lăsau mut de admiraţie. Această fată era poezia vie; el o simţea mai mult decât o vedea; inima lui se bucura de ea înaintea ochilor.

Extazul ameninţa să nu se mai sfârşească; unchiul Huguenin îşi dădu seama, îi invită pe oaspeţi să ia loc, o instală pe fată mai la adăpost de razele poetului şi vorbi din nou:

— Prieteni, cina va sosi curând; să discutăm aşteptând-o. Ei bine, Richelot, nu te-am văzut de-o lună încheiată. Cum merg studiile umaniste?

— Sunt pe ducă, răspunse bătrânul profesor. Nu mai am decât trei elevi în clasa mea de retorică! E o turpe[42] decadenţă! Aşa că ne vor concedia şi bine vor face.

— Să vă concedieze! strigă Michel.

— E vorba realmente despre aşa ceva? întrebă unchiul Huguenin.

— Foarte realmente, răspunse domnul Richelot; se zvoneşte că în exerciţiul bugetar 1962 catedrele de litere vor fi suprimate, în virtutea unei hotărâri luate de adunarea generală a acţionarilor.

„Ce se va întâmpla cu ei?”, gândi Michel, privind-o pe fată.

— Nu pot să cred aşa ceva, spuse unchiul încruntându-se; nu vor îndrăzni.

— Vor îndrăzni, răspunse domnul Richelot, şi va fi cu atât mai bine! Cui îi mai pasă de greci şi de latini, buni cel mult să furnizeze câteva rădăcini termenilor ştiinţei moderne! Elevii nu mai înţeleg aceste limbi minunate şi, văzându-i atât de stupizi, mă cuprind dezgustul şi disperarea.

— E posibil, spuse tânărul Dufrénoy, clasa dumneavoastră redusă la trei elevi!

— Trei de prisos, răspunse cu mânie bătrânul profesor.

— Şi pe deasupra, spuse unchiul Huguenin, sunt nişte

[42] În latină, turpis înseamnă ruşinos (n. Tr.).

leneşi.

— Nişte leneşi clasa întâi! replică domnul Richelot. Vă vine să credeţi că unul dintre ei a tradus recent *jus divinum*[43] cu *jus divin!*

— *Jus divin!* strigă unchiul. E un beţiv în devenire!

— Şi ieri, ieri din nou! *Horresco referens*[44], ghiciţi, dacă aveţi curaj, cum a tradus altul acest vers din al patrulea cânt al *Georgicelor: immanis pecoris custos*[45]…

— Mi se pare, răspunse Michel.

— Roşesc până deasupra urechilor, spuse domnul Richelot.

— Hai, spune! replică unchiul Huguenin. Cum a fost tradus acest pasaj în anul de graţie 1961?

— *Paznic al unui animal înfricoşător*, răspunse bătrânul profesor, acoperindu-şi faţa.

Unchiul Huguenin nu putu să-şi reţină un imens hohot de râs; Lucy îşi întoarse capul, surâzând; Michel o privea cu tristeţe; domnul Richelot nu ştia unde să se ascundă.

— O, Virgiliu! strigă unchiul Huguenin. Ai fi bănuit asta vreodată?

— Vedeţi, prieteni! reluă profesorul. Mai bine să nu traduci deloc, decât să traduci astfel! Şi încă în clasa de retorică! Să ne suprime, e mai bine aşa!

— Ce-o să faceţi atunci? întrebă Michel.

— Asta, copilul meu, este o altă problemă; dar n-a venit momentul să o rezolvăm; suntem aici ca să ne distrăm…

— Ei bine, să cinăm, reluă unchiul.

În timp ce se pregătea masa, Michel începu o discuţie fermecător de banală cu domnişoara Lucy, plină de acele încântătoare nimicuri care dezvăluie uneori gândul adevărat; la cincisprezece ani, domnişoara Lucy avea dreptul să fie mult mai în vârstă decât Michel la şaptesprezece, dar nu abuza de acest drept. Totuşi, grija

[43] Legea divină. (n. tr.).

[44] Mă cutremur povestind (n. tr.).

[45] Paznic al unei monstruoase turme. (n. tr.).

zilei de mâine îi întuneca fruntea atât de pură şi îi dădea un aer de seriozitate. Îl privea cu nelinişte pe bunicul ei, la care se mărginea întreaga ei viaţă. Michel surprinse una dintre aceste priviri.

— Îl iubiţi mult pe domnul Richelot, spuse el.

— Mult, domnule, răspunse Lucy.

— Şi eu, domnişoară, adăugă tânărul.

Lucy roşi puţin, la gândul că afecţiunea ei şi cea a lui Michel se întâlnesc în acelaşi punct; era aproape o îmbinare a sentimentelor ei cele mai intime cu sentimentele altuia. Michel simţi asta şi nu mai îndrăzni s-o privească.

Unchiul Huguenin întrerupse această discuţie între patru ochi cu un răsunător „La masă!”. Hangiul de alături servise o cină delicioasă, comandată anume. Luară loc la festin.

O supă grasă şi un excelent rasol de cal, carne atât de apreciată până în secolul optsprezece şi din nou la mare cinste în secolul douăzeci, potoli, pentru început, pofta de mâncare a convivilor; urmă apoi o coapsă masivă de berbec, gătită cu zahăr şi cu salpetru, după o metodă nouă, care conserva carnea, îmbunătăţindu-i simţitor gustul; câteva legume originare de la ecuator şi aclimatizate în Franţa, buna dispoziţie şi antrenul unchiului Huguenin, graţia domnişoarei Lucy, care-i servea pe toţi, dispoziţia sentimentală a lui Michel, totul făcea ca această masă de familie să fie agreabilă. În zadar o prelungiră, ea se sfârşi oricum prea repede şi inima trebui să cedeze în faţa satisfacţiilor stomacului.

Se ridicară de la masă.

— Acum trebuie să încheiem cum se cuvine această zi frumoasă, spuse unchiul Huguenin.

— Să mergem să ne plimbăm! strigă Michel.

— Asta e, răspunse Lucy.

— Dar unde? făcu unchiul.

— În portul Grenelle, spuse tânărul.

— Perfect. „Leviathan IV” tocmai a sosit şi vom putea admira această minunăţie.

Micul grup coborî în stradă, Michel îi oferi braţul fetei şi se îndreptară spre calea ferată de centură.

Faimosul proiect Parisul port la mare fusese în sfârşit realizat; multă vreme nu i se dăduse crezare; mulţi dintre cei care vizitau şantierul canalului îşi băteau joc cu voce tare şi prevedeau că va fi inutil. Dar de zece ani, incredulii trebuiseră să se încline în faţa evidenţei.

Capitala era pe punctul de a deveni un fel de Liverpool în inima Franţei; un lung şir de docuri deschise, săpate în solul vastelor câmpii de la Grenellle şi Issy, puteau adăposti o mie de nave de cel mai mare tonaj. În această muncă herculeană, industria părea să fi atins limitele posibilului.

Deseori, în secolele anterioare, sub Ludovic al XIV-lea, sub Ludovic-Philippe[46], se născuse ideea de a săpa un canal de la Paris până la mare. În 1863, o companie a fost autorizată să facă, pe cheltuiala ei, cercetări pe traseul Creil, Beauvais şi Dieppe; dar pantele existente necesitau numeroase ecluze, alimentate de mari cursuri de apă; or Oise şi Béthune, singurele râuri disponibile în zonă, s-au arătat a fi insuficiente şi compania a abandonat lucrările.

După şaizeci şi cinci de ani, Statul reluase ideea, recurgând la un sistem propus în secolul trecut şi respins atunci pentru că era prea simplu şi prea logic; era vorba despre utilizarea Senei, arteră naturală între Paris şi Ocean.

În mai puţin de cincisprezece ani, un inginer civil, pe nume Montanet, săpă un canal care, pornind de pe câmpia Grenelle, ajungea ceva mai jos de Rouen; el măsura 140 de kilometri lungime, 70 de metri lăţime şi 20 de metri adâncime; asta însemna o albie cu o capacitate de aproximativ 190 000 000 de metri cubi; acest canal nu putea fi în pericol de a seca, întrucât cei cincizeci de mii de litri de apă pe care Sena îi debitează în fiecare secundă ajungeau din belşug pentru alimentarea lui. Lucrările efectuate în albia fluviului făcuseră şenalul practicabil pentru cele mai mari nave. Aşa că, de la Havre la Paris,

[46] Rege al francezilor între 1830 şi 1848. (n. tr.).

navigaţia nu prezenta nicio dificultate.

În Franţa exista atunci, potrivit proiectului Dupeyrat, o reţea de căi ferate pe drumurile de halaj ale tuturor canalelor. Locomotive puternice, rulând pe şine dispuse lateral, remorcau fără efort şalandele şi navele de transport.

Acest sistem a fost aplicat, pe scară amplă, la canalul de la Rouen şi se înţelege cu câtă rapiditate urcau vapoarele comerciale şi navele statului până la Paris.

Noul port fusese construit cu somptuozitate şi, curând, unchiul Huguenin şi oaspeţii săi se plimbau pe cheiurile de granit, în mijlocul mulţimii.

Existau optsprezece docuri, numai două fiind rezervate navelor guvernamentale destinate protejării locurilor de pescuit şi coloniilor franceze. Se mai vedeau acolo modele ale vechilor fregate cuirasate din secolul nouăsprezece, pe care arheologii le admirau fără să le înţeleagă prea bine.

Aceste maşini de război ajunseseră la dimensiuni incredibile, cu toate că uşor de explicat; căci, timp de cincizeci de ani, s-a dus o luptă ridicolă între cuirasă şi ghiulea – cine va străpunge şi cine va rezista. Pereţii de tablă forjată deveniră atât de groşi, iar tunurile atât de grele, încât navele sfârşiră prin a se scufunda sub propria lor greutate şi acest rezultat încheie nobila rivalitate, în momentul în care ghiuleaua era gata să învingă cuirasa.

— Iată cum se lupta atunci, spuse unchiul Huguenin, arătând spre unul dintre monştrii de fier surghiunit paşnic în fundul docului; oamenii se închideau în aceste cutii şi trebuia să-i scufunzi pe ceilalţi, sau să fii tu însuţi scufundat.

— Dar curajul individual n-avea mare lucru de făcut în povestea asta, spuse Michel.

— Curajul era suprimat, aşa cum tunurile erau ghintuite[47], spuse unchiul, râzând; se băteau maşinile şi nu

[47] În original, „Le courage était rayé comme les canons…” joc de cuvinte intraductibil, pentru că doar în franceză „rayé”

oamenii; de aici orientarea spre încetarea războaielor, care deveneau ridicole. Mai concepeam bătăliile în vremea în care se purtau corp la corp, în care îţi ucideai adversarul cu mâinile tale…

— Sunteţi sanguinar, domnule Huguenin, spuse fata.

— Nu, copila mea, sunt raţional, atât cât are de-a face raţiunea cu toate astea; războiul avea, atunci, raţiunea lui de a fi; dar, de când tunurile au început să bată la opt mii de metri, iar o ghiulea de treizeci şi şase a trecut prin treizeci şi patru de cai şi şaizeci şi opt de oameni, curajul individual a devenit, veţi fi de acord, o însuşire de lux.

— Într-adevăr, răspunse Michel, maşinile au ucis bravura şi soldaţii au devenit mecanici.

În timpul acestei discuţii arheologice despre războaiele de altădată, cei patru vizitatori îşi continuau plimbarea printre minunăţiile docurilor comerciale. De jur împrejur se înălţa un întreg oraş de cabarete, în care marinarii debarcaţi o făceau pe nababii şi trăgeau chefuri de pomină. Se auzeau cântecele lor aspre şi vociferări întru totul maritime. Aceşti vlăjgani îndrăzneţi se simţeau la ei acasă în portul comercial din mijlocul câmpiei Grenelle şi aveau dreptul să strige în voie. Ei formau, de altfel, o populaţie aparte, neamestecată cu aceea a altor foburguri şi destul de puţin sociabilă. Era ca şi cum Havre ar fi fost despărţit de Paris doar de lărgimea Senei.

Docurile comerciale erau unite între ele prin poduri turnante, mişcate la ore fixe de maşinile cu aer comprimat ale Societăţii Catacombelor. Apa dispărea sub coca navelor; cele mai multe erau acţionate de vaporii acidului carbonic şi nu era corabie cu trei catarge, bric, goeletă, vas de cabotaj, navă de coastă, care să nu fie prevăzută cu elice; vântul îşi trăise traiul; nu mai era la modă; nu mai era nevoie de el şi bătrânul Eol, dispreţuit, se ascundea ruşinat în burduful său.

Se înţelege cât a făcut să prospere navigaţia de cursă

înseamnă şi „suprimat* şi „ghintuit”. (n. tr).

lungă tăierea istmurilor Suez şi Panama; operaţiile maritime, eliberate de orice monopol şi de piedicile agenţilor ministeriali, luară un imens avânt; navele se înmulţiră, sub toate formele. Era magnific spectacolul acestor vapoare de toate mărimile şi de toate naţionalităţile ale căror pavilioane îşi desfăşurau miile de culori în văzduh; imense antrepozite adăposteau mărfurile care erau descărcate cu cele mai ingenioase maşini; unele confecţionau baloturile, altele le cântăreau, le etichetau, le transportau la bord; navele remorcate de locomotive lunecau de-a lungul zidurilor de granit; baloturile de lână şi de bumbac, sacii de zahăr şi de cafea, lăzile de ceai, toate produsele din cele cinci părţi ale lumii se îngrămădeau sub formă de munţi; în aer se simţea mirosul sui generis care poate fi numit parfumul comerţului; panouri multicolore anunţau navele gata de plecare spre fiecare punct al globului şi toate idiomurile Pământului se încrucişau în acest port Grenelle, cel mai frecventat din univers. De pe înălţimile de la Arcueil sau Meudon, priveliştea acestor docuri era admirabilă; privirea se pierdea în pădurea de catarge pavoazate în zilele de sărbătoare; turnul semnalelor de maree se ridica la intrarea în port, în vreme ce în fund, fără mare utilitate, un far electric se înfigea în văzduh, la o înălţime de cinci sute de picioare. Era cel mai înalt monument din lume şi luminile lui băteau până la patruzeci de leghe; puteau fi zărite din turnurile catedralei de la Rouen.

Întreg acest ansamblu merita să fie admirat.

— E într-adevăr frumos, spuse unchiul Huguenin.

— Un pulchre[48] spectacol, răspunse profesorul.

— Dacă n-avem nici apa, nici vânturile mării, reluă domnul Huguenin, iată cel puţin navele pe care apa le poartă şi vânturile le împing!

Dar mulţimea se înghesuia şi îmbulzeala era foarte greu de străpuns mai ales pe cheiurile celui mai vast dintre

[48] În latină, pulchre = frumos, minunat. (n. tr.).

docuri, care abia putea să cuprindă giganticul „Leviathan IV”, sosit de curând; „Great Eastern” din secolul trecut n-ar fi fost demn să-i slujească drept şalupă; venea de la New York şi americanii se puteau lăuda că i-au învins pe englezi; avea treizeci de catarge şi cincisprezece coşuri; maşina lui avea o putere de treizeci de mii de cai, dintre care douăzeci de mii pentru roţi şi zece mii pentru elice; căi ferate permiteau să se circule rapid de la un capăt la altul al punţilor sale şi, în spaţiul dintre catarge, puteau fi admirate scuaruri plantate cu arbori înalţi, a căror umbră se profila pe gazon şi pe straturile de flori; persoanele elegante puteau să se plimbe călare pe aleile sinuoase; zece picioare de pământ vegetal presărat pe punte produsese aceste parcuri plutitoare. Nava era o lume şi navigaţia ei atingea rezultate prodigioase; venea în trei zile de la New York la Southampton; măsura două sute de picioare lărgime; cât despre lungime, poate fi uşor apreciată datorită acestui fapt: când prova lui „Leviathan IV” se afla la cheiul de debarcare, pasagerii din spate mai aveau de străbătut un sfert de leghe pentru a ajunge pe uscat.

— Curând, spuse unchiul Huguenin, plimbându-se pe sub stejarii, salcâmii şi scoruşii de pe punte, se va ajunge să se construiască acea fantastică navă olandeză al cărei bompres se afla deja în insula Mauriţius, în vreme ce cârma ei era încă în radă la Brest.

Michel şi Lucy admirau oare această gigantică maşină, asemeni mulţimii uluite? Nu ştiu; dar se plimbau vorbind încet, sau tăcând şi privindu-se fără sfârşit şi se întoarseră la locuinţa unchiului Huguenin fără să fi văzut nimic din minunile portului Grenelle!

Capitolul XII
OPINIILE LUI QUINSONNAS DESPRE FEMEI

Michel văzu cum trece noaptea următoare cuprins de o plăcută insomnie; la ce bun să doarmă? Merita mai mult să viseze perfect treaz; ceea ce tânărul făcu, foarte conştiincios, până în zori; gândurile sale atinseră limitele poeziei eterate.

A doua zi dimineaţă, el coborî în birouri şi urcă iar pe muntele său. Quinsonnas îl aştepta. Michel strânse, sau mai curând cuprinse mâna prietenului său; dar fu sobru în privinţa cuvintelor; îşi reluă dictarea şi dictă cu o voce înfocată.

Quinsonnas îl privi, dar Michel îi evită privirea.

„E ceva la mijloc, îşi spuse pianistul. Ce aer ciudat! Seamănă cu cineva care s-ar fi întors din ţările calde!”

Ziua se scurse în felul acesta, unul dictând, celălalt scriind şi amândoi observându-se pe furiş. A doua zi trecu şi ea fără să aducă nicio comunicare între cei doi prieteni.

„Aici se ascunde o poveste de amor, gândi pianistul. Să-l lăsăm să-şi fiarbă sentimentul; va vorbi mai târziu.”

În a treia zi, Michel îl opri brusc pe Quinsonnas în mijlocul unei superbe majuscule.

— Prietene, ce crezi despre femei? îl întrebă el, roşind.

„Asta era”, îşi spuse pianistul, fără să răspundă.

Michel repetă întrebarea, roşind şi mai mult.

— Fiule, răspunse grav Quinsonnas, întrerupându-şi lucrul, opinia pe care o putem avea despre femei, noi bărbaţii, este foarte variabilă. Dimineaţa gândesc altfel decât seara; primăvara mă face să am alte idei despre ele decât toamna; ploaia sau timpul frumos pot să-mi modifice substanţial doctrina; în sfârşit, până şi digestiile au o influenţă incontestabilă asupra sentimentelor mele în privinţa lor.

— Asta nu-i un răspuns, replică Michel.

— Fiule, îngăduie-mi să-ţi răspund la o întrebare cu o altă întrebare. Crezi că mai sunt femei pe pământ?

— Dacă cred! strigă tânărul.

— Tu le întâlneşti câteodată?

— În fiecare zi.

— Să ne înţelegem, reluă pianistul; nu mă refer la acele fiinţe, mai mult sau mai puţin feminine, al căror scop este de a contribui la înmulţirea speciei umane şi care vor fi înlocuite, în cele din urmă, prin maşini cu aer comprimat.

— Glumeşti…

— Prietene, se vorbeşte serios despre asta, chiar dacă s-au făcut câteva reclamaţii.

— Haide, Quinsonnas, reluă Michel, să fim serioşi!

— Ba deloc! Să fim veseli! În sfârşit, revin la ideea mea: nu mai există femei; e o rasă pierdută, ca aceea a carlinilor[49] sau a megateriilor!

— Te rog, spuse Michel.

— Lasă-mă să continui, fiule; cred că au existat femei odinioară, într-o epocă foarte îndepărtată; vechii autori vorbesc despre asta în termeni formali; ei citau chiar, drept cea mai perfectă dintre ele, pariziana. După vechile texte şi stampele vremii, era o creatură şarmantă şi fără rivală în lume; ea înmănunchea viciile cele mai perfecte şi cele mai vicioase perfecţiuni, fiind femeie în toată accepţia cuvântului. Dar încet, încet, sângele s-a subţiat, rasa a degenerat şi fiziologii au consemnat în scrierile lor această deplorabilă decadenţă. Ai văzut vreodată larvele devenind fluturi?

— Da, răspunse Michel.

— Ei bine, reluă pianistul, s-a întâmplat pe dos; fluturele a redevenit larvă. Umbletul mângâietor al parizienei, înfăţişarea ei graţioasă, privirea spirituală şi tandră, surâsul

[49] Câine mic, de apartament, cu părul scurt şi botul negru şi turtit. Numele îi vine de la Carlin, actor italian din secolul optsprezece. (n. tr.).

prietenos, rotunjimile potrivite şi tari au lăsat curând locul unor forme alungite, uscate, descărnate, emaciate, costelive, unei dezinvolturi mecanice, metodice şi puritane. Talia s-a aplatizat, privirea s-a austerificat, articulaţiile s-au anchilozat; un nas dur şi rigid s-a aplecat spre buzele subţiate; pasul s-a lungit; îngerul geometriei, care făcea atâta risipă de curbe atrăgătoare, a abandonat femeia rigorii liniei drepte şi a unghiurilor ascuţite. Franţuzoaica a devenit americancă; ea vorbeşte cu gravitate despre afaceri grave, priveşte viaţa cu severitate, călăreşte pe spinarea uscăţivă a moravurilor, se îmbracă prost, fără gust şi poartă corsete de tablă galvanizată, care pot rezista celor mai puternice presiuni. Fiule, Franţa şi-a pierdut adevărata ei superioritate; femeile din şarmantul secol al lui Ludovic al XV-lea îi efeminaseră pe bărbaţi; dar de atunci au trecut la genul masculin şi nu mai merită nici privirea unui artist, nici atenţia unui amant!

— Continuă, spuse Michel.

— Da, replică Quinsonnas, tu surâzi! Tu crezi că ai în buzunar argumentele cu care să mă reduci la tăcere! Ai acolo pregătită mica ta excepţie de la regula generală! Ei bine, nu vei face decât s-o confirmi. Îmi menţin spusele! Şi merg mai departe! Nicio femeie, oricărei clase i-ar aparţine, nu s-a sustras acestei degradări a rasei! Cocheta a dispărut; curtezana, cel puţin la fel de ternă pe cât e de întreţinută, dovedeşte acum o imoralitate severă! Ea este stângace şi proastă, dar se îmbogăţeşte cu metodă şi economie, fără ca nimeni să se ruineze pentru ea! A te ruina! Haida de! Este un cuvânt învechit! Toată lumea se îmbogăţeşte, fiule, cu excepţia trupului şi a spiritului uman.

— Pretinzi deci, întrebă Michel, că e imposibil să întâlneşti o femeie în epoca în care trăim?

— În mod sigur, la mai puţin de nouăzeci şi cinci de ani nu există; ultimele au murit o dată cu bunicile noastre. Totuşi…

— Totuşi?

— Mai pot fi întâlnite în foburgul Saint-Germain; în acel colţişor al imensului Paris se mai cultivă câte o plantă rară, această *puella desiderata*[50], cum ar spune profesorul tău, dar numai acolo.

— Deci persişti în a susţine că femeia este o rasă pierdută, răspunse Michel, surâzând cu o anumită ironie.

— Ei, fiule, marii moralişti din secolul al nouăsprezecelea presimţeau această catastrofă. Balzac, care se pricepea, a dat de înţeles în celebra sa scrisoare către Stendhal: Femeia, spune el, este Pasiunea iar bărbatul este Acţiunea şi pentru asta bărbatul adora femeia. Ei bine, acum amândoi sunt acţiune şi, drept urmare, în Franţa nu mai există femei.

— Bun, făcu Michel, şi ce părere ai despre căsătorie?

— Proastă.

— Mai explicit.

— Aş fi de acord mai curând cu căsătoria altora, decât cu a mea.

— Deci nu te-ai însura.

— Nu, câtă vreme nu se va fi instituit faimosul tribunal solicitat de Voltaire pentru a judeca procesele de infidelitate, şase bărbaţi şi şase femei, plus un hermafrodit al cărui vot să fie hotărâtor în caz de paritate.

— Haide, să nu glumim.

— Nu glumesc; doar aşa ar exista o garanţie! Îţi aminteşti ce s-a întâmplat, acum două luni, la procesul de adulter intentat de domnul de Coutances soţiei sale?

— Nu.

— Ei bine, preşedintele întrebând-o pe doamna de Coutances de ce şi-a uitat îndatoririle, ea a răspuns: am memorie slabă! Şi a fost achitată. Sincer vorbind, răspunsul acesta merita o achitare.

— S-o lăsăm pe doamna de Coutances şi să revenim la căsătorie, răspunse Michel.

---

[50] În latină, puella = copilă, iar desideratus = mult dorit. (n. tr.).

— Fiule, iată adevărul absolut, în legătură cu acest subiect: Fiind flăcău, poţi oricând să te însori. Fiind însurat, nu poţi să redevii flăcău. De aici, o deosebire îngrozitoare între situaţia de soţ şi situaţia de celibatar.

— Quinsonnas, ce ai tu de zis, concret, împotriva căsătoriei?

— Iată ce am de zis: într-o epocă în care familia tinde să se distrugă, în care interesul personal îl împinge pe fiecare dintre membrii săi pe căi diferite, în care nevoia de a se îmbogăţi cu orice preţ ucide sentimentele, căsătoria mi se pare a fi o eroică inutilitate; altădată, potrivit vechilor autori, era cu totul altfel; răsfoind vechile dicţionare, ai fi uimit găsind cuvintele penaţi, lari, cămin, un interior, tovarăşa de viaţă etc.; aceste expresii au dispărut demult, o dată cu lucrurile pe care le defineau. Nu mai sunt folosite; se pare că odinioară soţii (un alt cuvânt căzut în desuetudine) îşi contopeau vieţile; lumea îşi amintea aceste cuvinte ale lui Sancho[51]: sfatul unei femei nu reprezintă mare lucru, dar trebuie să fii nebun ca să nu-l asculţi! Şi era ascultat. Ce diferenţă faţă de vremurile noastre! Soţul trăieşte acum departe de soţie, el îşi petrece timpul la club, acolo ia prânzul, acolo munceşte, acolo cinează, acolo joacă şi acolo doarme. Doamna face afaceri pe cont propriu. Domnul o salută ca un străin, dacă o întâlneşte întâmplător pe stradă; din când în când, îi face o vizită, apare la sindrofiile ei de luni sau de miercuri; câteodată, doamna îl invită la masă, mai rar să petreacă seara împreună; în sfârşit, se întâlnesc atât de puţin, se văd atât de puţin, îşi vorbesc atât de puţin şi se tutuiesc atât de puţin, încât te întrebi pe drept cuvânt cum de mai sunt copii pe lumea asta!

— E aproape adevărat, spuse Michel.

— Întru totul adevărat, fiule, răspunse Quinsonnas; s-a continuat tendinţa din secolul trecut de a avea cât mai

[51] Nu poate fi vorba decât despre Sancho Panza, nemuritorul erou al lui Cervantes. (n.tr.).

puţini copii, mamele fiind contrariate când îşi vedeau fetele prea repede gravide şi tinerii soţi fiind disperaţi că au comis o astfel de gafă. Aşa că, în zilele noastre, numărul copiilor legitimi a scăzut simţitor în favoarea copiilor naturali; aceştia din urmă alcătuiesc de pe acum o majoritate impozantă; ei vor deveni curând stăpânii Franţei şi vor impune legea care interzice căutarea paternităţii.

— Asta mi se pare evident, răspunse Michel.

— Or, răul, dacă e vorba de un rău, reluă Quinsonnas, există în toate clasele societăţii; un bătrân egoist ca mine nu blamează această stare de lucruri, ci profită de ea; dar vreau să-ţi explic că mariajul nu mai înseamnă menaj şi că torţa căsniciei nu mai luminează casa, ca odinioară.

— Deci, reluă Michel, dacă pentru un motiv improbabil, imposibil, ai ajunge să vrei să te însori…

— Dragul meu, aş încerca mai întâi să mă înmilionez, ca şi ceilalţi; e nevoie de bani, ca să duci această viaţă pe picior mare, în partidă dublă; nu se mai mărită o fată care nu dispune de greutatea ei în aur, în casa de fier părintească şi o Maria-Luiza[52], cu biata ei zestre de două sute cincizeci de mii de franci, n-ar găsi un fiu de bancher care să o vrea de soţie.

— Dar un Napoleon?

— Napoleonii sunt rari, fiule.

— Văd că nu te entuziasmează eventuala ta căsătorie.

— Nu prea.

— Dar a mea?

„Am ajuns la problemă”, îşi spuse pianistul, fără să răspundă.

— Taci? făcu tânărul.

— Te privesc, replică grav Quinsonnas.

— Şi…

— Şi mă întreb de unde să încep să te leg!

— Pe mine?

---

[52] Fiica lui Francisc al II-lea, împăratul Austriei, căsătorită, în 1810, cu Napoleon I. (n. tr.).

— Da! Nebunule! Nesăbuitule! Ce-o să se întâmple cu tine?

— Voi fi fericit! răspunse Michel.

— Să discutăm. Sau ai geniu, sau nu ai! Cuvântul te ofensează, să spunem talent. Dacă nu ai, vei muri de sărăcie în doi. Dacă ai, e cu totul altceva.

— Cum anume?

— Copilul meu, tu nu ştii că geniul şi chiar talentul sunt o boală şi că soţia unui artist trebuie să se resemneze la a juca rolul unei infirmiere?

— Ei bine, am găsit…

— Surori de caritate nu mai există, ripostă Quinsonnas. Nu se mai găsesc, cu greu, decât verişoare de caritate!

— Am găsit, îţi spun, reluă Michel, apăsat.

— O femeie?

— Da!

— O tânără fată?

— Da!

— Un înger?

— Da!

— Ei bine, fiule, smulge-i penele şi pune-o în cuşcă, altfel o să-şi ia zborul.

— Ascultă, Quinsonnas, e vorba despre o tânără persoană blândă, bună, iubitoare…

— Şi bogată?

— Săracă, pe cale să devină mizeră! N-am văzut-o decât o singură dată…

— E mult! Ar fi fost mai bine să o fi văzut mai des…

— Nu glumi, prietene; este nepoata bătrânului meu profesor; o iubesc la nebunie; am discutat ca şi cum am fi fost prieteni de douăzeci de ani; mă va iubi şi ea! E un înger!

— Te repeţi! Fiule, Pascal a spus că omul nu e nici înger, nici bestie! Ei bine, voi doi, frumoasa ta şi cu tine, îl dezminţiţi cu furie!

— O, Quinsonnas!

— Fii calm! Nu tu eşti îngerul! E posibil! El! Îndrăgostit! La şaptesprezece ani, să te gândeşti să faci ceea ce este o prostie şi la patruzeci!

— Ceea ce este o fericire, dacă eşti iubit, răspunse tânărul.

— Taci! strigă pianistul. Taci! Mă exasperezi! Nu mai spune niciun cuvânt sau…

Şi Quinsonnas, vizibil iritat, izbea cu violenţă paginile imaculate ale Marii Cărţi.

O conversaţie despre femei şi despre dragoste poate, desigur, să n-aibă sfârşit şi aceasta ar fi continuat, fără îndoială, până seara, dacă nu s-ar fi produs un teribil accident, ale cărui consecinţe aveau să fie incalculabile.

Gesticulând cu pasiune, Quinsonnas lovi, din nefericire, marele aparat în formă de sifon care-i furniza cernelurile multicolore şi valuri roşii, galbene, verzi, albastre se scurseră ca nişte torente de lavă peste paginile Marelui Registru.

Quinsonnas nu-şi putu reţine un strigăt formidabil, care făcu birourile să tresară. Se prăbuşea Cartea cea Mare?

— Suntem pierduţi, spuse Michel, cu o voce schimbată.

— Ai dreptate, fiule, răspunse Quinsonnas. Inundaţia ajunge până la noi; să scape cine poate!

În clipa aceea, domnul Casmodage şi vărul Athanase îşi făcură apariţia în sălile contabilităţii. Bancherul se îndreptă spre teatrul sinistrului; el încremeni; deschise gura şi nu putu să vorbească; se sufoca de mânie!

Şi avea de ce! Această carte minunată, în care se înscriau vastele operaţii ale băncii, să fie pătată! Această colecţie preţioasă de afaceri financiare, să fie maculată! Acest veritabil atlas, care conţinea o lume, să fie contaminat! Acest gigantic monument, pe care portarul palatului îl arăta străinilor în zilele de sărbătoare, să fie murdărit, alterat, împroşcat, deteriorat, pierdut! Paznicul său, omul căruia îi fusese încredinţată această misiune, îşi trădase îndatorirea! Preotul dezonora altarul cu propriile

sale mâini!

Domnul Casmodage se gândea la toate aceste oribile lucruri, dar nu putea vorbi. În birou domnea o tăcere înfiorătoare.

Deodată, domnul Casmodage făcu un gest în direcţia nefericitului copist; acest gest consta într-o mână întinsă spre uşă cu o forţă, o convingere, o voinţă care nu lăsau loc pentru vreo îndoială! Acest gest grăitor spunea atât de clar „Ieşi!”, în toate limbile pământului, încât Quinsonnas coborî de pe culmile ospitaliere unde îşi petrecuse tinereţea. Michel îl urmă şi se apropie de bancher.

— Domnule, spuse el, eu sunt de vină…

Un al doilea gest al aceluiaşi braţ, şi mai întins, dacă e posibil, trimise pe cel care dictase pe urmele copistului.

Atunci, Quinsonnas îşi scoase cu grijă mânecuţele de pânză, îşi luă pălăria, o şterse cu cotul, şi-o puse pe cap şi merse drept spre bancher.

Ochii acestuia din urmă aruncau fulgere; dar el nu izbutea încă să tune.

— Domnule Casmodage et Cie, spuse Quinsonnas cu vocea lui cea mai amabilă, aţi putea crede că sunt autorul acestei crime, căci e o crimă să dezonorezi Marea dumneavoastră Carte. Nu trebuie să vă confirm această eroare. Ca toate relele din această lume, femeile sunt cele care au provocat ireparabila nenorocire; mâniaţi-vă deci pe mama noastră Eva şi pe stupidul ei soţ; orice necaz sau suferinţă ne vin de la ei şi când ne doare stomacul, este pentru că Adam a mâncat mere crude. Acestea fiind zise, bună seara.

Şi artistul ieşi, urmat de Michel, în vreme ce Athanase susţinea braţul bancherului, aşa cum Aaron îl susţinuse pe cel al lui Moise, în timpul bătăliei cu amaleciţii.

Capitolul XIII
ÎN CARE ESTE VORBA DESPRE CÂT DE UŞOR POATE SĂ MOARĂ DE FOAME UN ARTIST ÎN SECOLUL DOUĂZECI

Situaţia tânărului se schimbase în mod ciudat. În locul său, mulţi dintre cei care n-ar fi privit lucrurile din punctul lui de vedere ar fi fost disperaţi; dacă nu mai putea conta pe familia unchiului său, se simţea în sfârşit liber; era dat afară şi el avea impresia că iese din închisoare; i se mulţumea concediindu-l şi el considera că trebuie să aducă mii de mulţumiri. Preocupările lui nu mergeau până la a şti ce avea să facă. În aer liber, se simţea în stare de orice.

Quinsonnas îl calmă cu oarecare dificultate, dar avu grijă să pună capăt acestei efervescenţe.

— Vino la mine, îi spuse el; trebuie să ne culcăm.

— Să ne culcăm când se face ziuă! replică Michel, cu gesturi largi.

— Metaforic, sunt de acord, răspunse Quinsonnas; dar fizic, s-a înnoptat; or nimeni nu mai doarme sub acoperişul frumoaselor stele; nu mai există stele frumoase; astronomii nu se mai ocupă decât de cele care nu se văd. Vino, vom sta de vorbă despre situaţia în care ne aflăm.

— Nu astăzi, răspunse Michel, mi-ai spune lucruri plictisitoare; le cunosc! Ce n-aş putea şti din gândurile tale; ai vrea să-i spui unui sclav, beat de primele sale ceasuri de libertate: — Ştii, prietene, acum ai să mori de foame!

— Ai dreptate, răspunse Quinsonnas; astăzi am să tac; dar mâine…

— Mâine e duminică! Vrei să-mi strici ziua mea de sărbătoare?

— Ei, asta-i! Deci n-o să mai putem să vorbim.

— Ba da, ba da! Într-una dintre aceste zile.

— Am o idee, spuse pianistul; pentru că mâine e

duminică, ce-ar fi să mergem la unchiul tău Huguenin? Nu mi-ar displăcea să-l cunosc pe acest om de treabă!

— S-a făcut! exclamă Michel.

— Da, dar, în trei, ne vei permite să căutăm o soluţie a situaţiei actuale.

— Îmi convine, răspunse Michel, şi ar fi de mirare să nu găsim!

— He, he! făcu Quinsonnas, care se mulţumi să clatine din cap, fără să răspundă.

A doua zi, devreme, el căută un gaz-cab şi veni să-l ia pe Michel; acesta îl aştepta; coborî, sări în vehicul şi mecanicul puse maşina în mişcare; era minunat să vezi această trăsură deplasându-se rapid, fără motor vizibil; Quinsonnas prefera acest mijloc de locomoţie căilor ferate.

Vremea era frumoasă; gaz-cabul circula pe străzile abia trezite, ocolind cu dibăcie colţurile, urcând rampele fără efort şi gonind uneori cu o viteză uluitoare pe şoselele asfaltate.

După douăzeci de minute, se opri pe strada Caillou. Quinsonnas plăti cursa şi cei doi prieteni ajunseră curând la etajul unchiului Huguenin.

Acesta deschise uşa. Michel sări de gâtul unchiului său şi-l prezentă pe Quinsonnas.

Domnul Huguenin îl primi cordial pe pianist, îi invită pe vizitatori să ia loc şi să împartă cu el micul dejun.

— Pe cinstea mea, unchiule, spuse Michel, aveam un plan.

— Care, copilul meu?

— Acela de a vă duce, pentru întreaga zi, la ţară.

— La ţară! strigă unchiul. Dar nu mai există aşa ceva, Michel!

— Asta e adevărat, răspunse Quinsonnas, unde vezi tu ţară?

— Domnul Quinsonnas e de părerea mea, replică unchiul.

— Întru totul, domnule Huguenin.

— Vezi tu, Michel, reluă unchiul, pentru mine ţara,

înaintea copacilor, înaintea câmpiilor, înaintea râurilor, înaintea pajiştilor, este mai ales atmosfera; or, la zece leghe împrejurul Parisului, nu mai există atmosferă! Eram geloşi pe aceea a Londrei şi, cu ajutorul celor zece mii de coşuri de uzine, al fabricilor de produse chimice, de guano artificial, al fumului de cărbune, al gazelor vătămătoare şi al miasmelor industriale, am făcut rost de un aer care-l egalează pe cel al Regatului-Unit; deci dacă n-am merge departe, prea departe pentru bătrânele mele picioare, n-am putea respira ceva curat! Crede-mă că e mai bine să rămânem liniştiţi acasă, închizând bine ferestrele şi să luăm cea mai bună gustare posibilă pentru noi.

Lucrurile se petrecură conform dorinţei unchiului Huguenin; se aşezară la masă; mâncară; vorbiră despre unele şi altele; domnul Huguenin îl observa pe Quinsonnas, care nu se putu reţine să-i spună, la desert:

— Pe cinstea mea, domnule Huguenin, aveţi o figură plăcută la vedere, în aceste vremuri populate de chipuri sinistre; permiteţi-mi să vă strâng din nou mâna.

— Domnule Quinsonnas, vă cunosc de mult; acest băiat mi-a vorbit deseori despre dumneavoastră; ştiam că sunteţi de-ai noştri şi îi mulţumesc lui Michel pentru această vizită; a făcut bine că v-a adus.

— Ei, ei, domnule Huguenin, spuneţi că eu l-am adus pe el şi nu veţi greşi.

— Ce s-a întâmplat, Michel, ca să fii adus aici?

— Domnule Huguenin, reluă Quinsonnas, adus nu e cuvântul potrivit, trebuie să spuneţi târât.

— O! făcu Michel. Quinsonnas este exagerarea în persoană!

— Totuşi... spuse unchiul.

— Domnule Huguenin, reluă pianistul, priviţi-ne cu atenţie.

— Vă privesc, domnilor.

— Michel, întoarce-te, pentru ca unchiul tău să ne poată examina din toate unghiurile.

— Îmi veţi spune motivul acestei exhibiţii?

— Domnule Huguenin, nu găsiţi că avem aerul unor oameni daţi afară de curând?

— Daţi afară!

— Chiar daţi cum nu se mai dă.

— Cum s-a petrecut nenorocirea?

— Fericirea! făcu Michel.

— E un copil, spuse Quinsonnas, ridicând din umeri. Domnule Huguenin, am rămas pur şi simplu pe drumuri, sau mai exact pe asfaltul Parisului.

— E cu putinţă?

— Da, unchiule! răspunse Michel.

— Dar ce s-a întâmplat?

— Iată, domnule Huguenin.

Şi Quinsonnas începu relatarea catastrofei; modul său de a povesti şi de a interpreta evenimentele, ca şi filosofia lui exuberantă, provocară surâsurile involuntare ale unchiului Huguenin.

— Cu toate că nu e nimic de râs, spuse el.

— Nici de plâns, făcu Michel.

— Ce-o să faceţi acum?

— Să nu ne ocupăm de mine, ci de copil, răspunse Quinsonnas.

— Şi mai ales, replică tânărul, să vorbim ca şi cum n-aş fi de faţă.

— Iată care e situaţia, reluă Quinsonnas. Dat fiind că băiatul nu poate fi nici financiar, nici comerciant, nici industriaş, cum se va descurca pe lumea asta?

— Aceasta e, într-adevăr, problema de rezolvat, răspunse unchiul, şi ea e foarte incomodă; aţi enumerat, domnule, singurele trei profesiuni actuale; nu văd altele, dacă nu eşti…

— Proprietar, spuse pianistul.

— Exact!

— Proprietar! făcu Michel, izbucnind în râs.

— Acum îşi bate joc! strigă Quinsonnas. Tratează cu o

uşurinţă de neiertat această profesiune pe cât de lucrativă, pe atât de onorabilă! Nefericitule, ai reflectat vreodată la ceea ce este un proprietar? Dar, fiule, acest cuvânt conţine ceva înfricoşător! Când te gândeşti că un om, semenul tău, făcut din carne şi din oase, născut dintr-o femeie, dintr-o simplă muritoare, posedă o anumită parte a globului! Că această parte a globului îi aparţine personal, ca şi capul şi adesea încă mai mult! Că nimeni, nici măcar Dumnezeu, nu poate să-i ia această parte a globului, pe care el o transmite moştenitorilor săi! Că are dreptul să sape, să răscolească, să clădească pe această parte a globului! Că văzduhul care o înconjoară, apa care o stropeşte, totul este al lui! Că poate să-i ardă copacul, să-i bea pâraiele şi să-i mănânce iarba, dacă are chef! Că în fiecare zi îşi spune: am partea mea din acest pământ pe care creatorul l-a creat în prima zi a lumii; această suprafaţă a emisferei este a mea, numai a mea, cu cei şase mii de stânjeni de aer respirabil care se înalţă deasupra şi o mic cinci sute de leghe de scoarţă terestră care se află dedesubt! Căci acest om este proprietar chiar până în centrul globului, nefiind limitat decât de coproprietarul său de la antipozi! Dar, deplorabil copil, n-ai reflectat niciodată, ca să râzi astfel, n-ai calculat niciodată că un om care posedă un singur hectar are în mod efectiv, cu adevărat al lui, un con cuprinzând douăzeci de miliarde de metri cubi, al lui, numai al lui, tot ceea ce poate fi mai cu totul al lui?

Quinsonnas era magnific la înfăţişare! Gestul! Intonaţia! Chipul! Făcea impresie; nu puteai să te înşeli; era omul care avea bunuri sub soare: el poseda!

— Ah, domnule Quinsonnas, strigă unchiul Huguenin, sunteţi superb! Aţi trezi oricui dorinţa de a fi proprietar, pentru restul zilelor sale!

— Nu-i aşa, domnul Huguenin? Şi copilul ăsta care râde!

— Da, râd, răspunse Michel, căci nu voi avea niciodată măcar un metru cub de pământ! Dacă nu cumva hazardul…

— Cum, hazardul! strigă pianistul. Iată un cuvânt pe care

nu-l înţelegi şi de care te foloseşti!

— Ce vrei să spui?

— Vreau să spun că hazard se trage dintr-un cuvânt arab şi că acest cuvânt înseamnă dificil, nimic altceva! Deci, în această lume nu sunt decât dificultăţi de învins! Şi, cu perseverenţă şi inteligenţă, te descurci.

— Aşa e! răspunse unchiul Huguenin. Ce spui, Michel?

— Unchiule, nu sunt atât de ambiţios şi cele douăzeci de miliarde ale lui Quinsonnas mă interesează prea puţin.

— Dar, răspunse Quinsonnas, un hectar de pământ produce între douăzeci şi douăzeci şi cinci de hectolitri de grâu. Şi un hectolitru de grâu poate da şaptezeci şi cinci de kilograme de pâine! O jumătate de an de hrană, dacă mănânci o livră pe zi!

— Ah, să te hrăneşti, să te hrăneşti! strigă Michel. Mereu acelaşi refren!

— Da, fiule! Refrenul pâinii, care se cântă adesea pe o melodie tristă.

— În concluzie, Michel, ce speri să faci?

— Dacă aş fi absolut liber, unchiule, răspunse tânărul, aş vrea să pun în practică acea definiţie a fericirii pe care am citit-o nu ştiu unde şi care formulează patru condiţii.

— Şi care anume, fără a fi prea curios? întrebă Quinsonnas.

— Viaţa în aer liber, dragostea unei femei, desprinderea de orice ambiţie şi crearea frumosului inedit.

— Ei bine, strigă pianistul râzând, Michel a şi realizat o jumătate a programului!

— Cum aşa? întrebă unchiul Huguenin.

— Viaţa în aer liber? A fost dat afară.

— Adevărat, făcu unchiul.

— Dragostea unei femei?...

— Să trecem peste asta, spuse Michel, roşind.

— Bine, făcu domnul Huguenin, cu un aer glumeţ.

— Cât despre celelalte două condiţii, reluă Quinsonnas, e mai dificil! Îl cred destul de ambiţios pentru a nu fi destul

de desprins de orice ambiţie…

— Dar crearea frumosului inedit! strigă Michel, ridicându-se cu elan.

— Flăcăul e în stare s-o facă, replică Quinsonnas.

— Sărman copil, făcu unchiul, pe un ton destul de trist.

— Unchiule…

— Nu ştii nimic despre viaţă şi Seneca a spus că întreaga viaţă trebuie să înveţi să trăieşti; te conjur, nu te lăsa pradă unor speranţe nesăbuite şi teme-te de obstacole!

— Într-adevăr, reluă pianistul, lucrurile nu merg de la sine în lumea asta; ca şi în mecanică, trebuie să ţii seama de medii şi de frecări! Frecarea cu prietenii, cu duşmanii, cu nepoftiţii, cu potrivnicii! Mediul femeilor, al familiei, al societăţii; un bun inginer trebuie să se gândească la toate!

— Domnul Quinsonnas are dreptate, replică unchiul Huguenin, dar să lămurim lucrurile şi mai mult, Michel; până acum, n-ai reuşit în finanţe.

— Tocmai de aceea aş vrea să-mi urmez gusturile şi aptitudinile!

— Aptitudinile tale! strigă pianistul. În clipa asta, îmi oferi tristul spectacol al unui poet care moare de foame şi care nutreşte speranţe!

— Diavolul de Quinsonnas are un fel glumeţ de a privi lucrurile, răspunse Michel.

— Nu glumesc, argumentez! Vrei să fii artist într-o epocă în care arta e moartă!

— Ei, moartă!

— Moartă, îngropată, cu epitaf şi urnă funerară! Un exemplu: eşti pictor? Ei bine, pictura nu mai există; nu mai sunt tablouri, nici măcar la Luvru; au fost atât de savant restaurate în secolul trecut, încât se scorojesc; *Sfânta Familie* a lui Rafael nu mai este alcătuită decât dintr-un braţ al Fecioarei şi un ochi al Sfântului Ioan, ceea ce e puţin; *Nunta din Cana* îţi oferă privirii un arcuş aerian care face să cânte o violă zburătoare; este insuficient! Operele lui Tiţian, Corregio, Giorgione, Leonardo, Murillo, Rubens au o boală

de piele de care s-au molipsit la contactul cu medicii lor şi mor din pricina asta; nu ne-au rămas decât umbre insesizabile, linii nedefinite, culori şterse, înnegrite, amestecate, în rame splendide! Tablourile au fost lăsate să putrezească şi pictorii de asemenea, căci n-a mai fost o expoziţie de cincizeci de ani. Din fericire!

— Din fericire? spuse domnul Huguenin.

— Fără îndoială, căci, chiar în secolul trecut, realismul a făcut atâtea progrese, încât n-a mai putut fi tolerat! Se povesteşte că un anume Courbet, la una dintre ultimele expoziţii, s-a expus, cu faţa la perete, în vreme ce săvârşea unul dintre actele cele mai igienice, dar cele mai puţin elegante, ale vieţii! Era ceva în stare să gonească păsările lui Zeuxis.

— Dezgustător, făcu unchiul.

— Pe deasupra, era şi din Auvergne, răspunse Quinsonnas. Aşa că, în secolul douăzeci, nu mai există nici pictură, nici pictori. Mai sunt măcar sculptori? Nu, de când în mijlocul curţii Luvrului a fost plantată muza industriei: ditamai cotoroanţă stând pe vine deasupra unui cilindru de maşină, ţinând un viaduct pe genunchi, pompând cu o mână, acţionând foalele cu cealaltă, cu un colier de mici locomotive pe umeri şi un paratrăznet în coc!

— Pe cinstea mea, am să mă duc să văd această capodoperă! spuse domnul Huguenin.

— Merită osteneala, răspunse Quinsonnas. Deci, nu mai sunt sculptori! Dar muzicieni? Tu cunoşti, Michel, opinia mea în această privinţă! Te vei apuca de literatură? Dar cine mai citeşte romane? Nici măcar cei care le scriu, dacă judecăm după stil! Toate acestea sunt terminate, depăşite, decedate!

— Dar sunt şi profesiuni care se situează în preajma artelor! răspunse Michel.

— A, da! Odinioară puteai să devii ziarist; de acord; asta mergea pe vremea când exista o burghezie care să creadă în ziare şi să facă politică! Dar cine se mai ocupă de

politică? Poate în străinătate? Nu! Războiul nu mai este posibil şi diplomaţia nu mai este la modă! În ţară? Linişte absolută! În Franţa nu mai există partide: orleaniştii fac comerţ şi republicanii industrie; abia mai pot fi număraţi câţiva legitimişti raliaţi Bourbonilor din Napoli, care finanţează un mic jurnal, pentru a avea unde să suspine! Guvernul face afaceri ca un bun negustor şi plăteşte în mod regulat cu bancnote; se crede chiar că anul acesta va împărţi dividende! Alegerile nu mai pasionează pe nimeni; fiii deputaţi urmează părinţilor deputaţi, îşi exercită cu calm meseria de legislatori, fără să facă zgomot, ca nişte copii cuminţi care învaţă în camera lor! Ai crede că, într-adevăr, candidat vine de la cuvântul candid! Faţă de o asemenea stare de lucruri, la ce-ar mai fi bun jurnalismul? La nimic!

— Din păcate, totul este adevărat, răspunse unchiul Huguenin; jurnalismul şi-a îndeplinit obligaţia.

— Da, ca un puşcăriaş eliberat din închisorile de la Fontevrault sau Melun; şi n-o va lua de la capăt. Acum o sută de ani se abuzase de el şi noi plătim oalele sparte; atunci nu se citea deloc, dar toată lumea scria; în 1900, numărul ziarelor din Franţa, politice sau nu, ilustrate sau nu, atingea cifra de şaizeci de mii; erau scrise în toate dialectele, pentru instruirea satelor, în picardă, în bască, în bretonă, în arabă! Da, domnilor, exista un ziar arab, „La Sentinelle du Sahara”, pe care glumeţii timpului îl numeau un *ziar hebdromader*! Ei bine, această furoare a jurnalelor a dus curând la moartea jurnalismului, datorită motivului de necontestat că ziariştii deveniseră mai numeroşi decât cititorii!

— În vremea aceea, răspunse unchiul Huguenin, mai erau şi micile ziare, de pe urma cărora se trăia, de bine de rău.

— Fără îndoială, replică Quinsonnas, dar, cu toate calităţile lor, au avut soarta iepei lui Roland; băieţii care le redactau au abuzat într-atât de spirit, încât mina s-a epuizat; nimeni nu mai înţelegea ceva, dintre cei care mai

citeau; de altfel, aceşti gentili scriitori aproape că s-au ucis între ei, căci niciodată nu s-a făcut un mai mare consum de palme şi de lovituri de baston; trebuia să ai o spinare solidă şi obraji solizi, pentru a face faţă. Excesul a dus la catastrofă şi micul jurnalism s-a dus să-l întâlnească pe cel mare, fiind la fel de uitat.

— Dar, întrebă Michel, nu exista şi critica specializată, care-şi hrănea destul de bine personalul?

— Cred şi eu! răspunse Quinsonnas. Ea avea prinţii săi! Unii dintre aceştia aveau talent din belşug şi chiar de vânzare! Se făcea anticameră la marii Seniori, dintre care unii nu se dădeau în lături să-şi stabilească un tarif pentru elogii şi se plătea, şi s-a plătit până în momentul în care un fapt neprevăzut i-a înlăturat definitiv pe marii preoţi ai atacurilor dure.

— Ce fapt? spuse Michel.

— Aplicarea pe scară largă a unui anumit articol din codul penal. Orice persoană numită într-un articol având dreptul de a răspunde în acelaşi loc, cu un număr egal de rânduri, autorii de piese de teatru, de romane, de cărţi de filosofie şi de istorie, au început să răspundă în masă criticilor lor; fiecare avea dreptul la atâtea cuvinte şi uza de dreptul său; ziarele încercară, mai întâi, să reziste; de aici, procese; fură condamnate; pentru a putea da curs reclamaţiilor, îşi măriră formatul; se amestecară însă inventatorii oricărei maşini; nu se mai putu scrie despre nimic, fără a da naştere unui răspuns obligatoriu; abuzul căpătă o asemenea amploare, încât, în cele din urmă, critica fu ucisă pe loc. Odată cu ea, dispăru ultima resursă a jurnalismului.

— Dar ce-i de făcut, atunci? întrebă unchiul Huguenin.

— Ce-i de făcut? Este întrebarea care se pune mereu, dacă nu eşti medic şi dacă refuzi să lucrezi în industrie, comerţ şi finanţe! Şi încă, să mă ia naiba! Cred că bolile se uzează şi, dacă medicii nu inoculează unele noi, vor rămâne curând fără lucru! Nu mă voi referi la barou; azi nu se mai

pledează, se cade la învoială; se preferă o tranzacţie proastă unui proces bun; e mai rapid şi mai economic!

— Dar mă gândesc că mai sunt ziarele financiare! spuse unchiul.

— Da, răspunse Quinsonnas; dar ar vrea Michel să se angajeze la unul dintre ele, să ajungă făcător de buletine, să poarte livreaua unui Casmodage sau unui Boutardin, să prezinte favorabil perioadele nefaste pentru seu şi rapiţă sau dobânda de trei la sută pe an, să fie surprins zilnic în flagrant delict de greşeli, să profetizeze cu aplomb, pornind de la principiul că, dacă profeţia nu se va împlini, se va uita cine a fost profetul, iar dacă se va împlini, el se va lăuda sus şi tare cu perspicacitatea lui, în sfârşit să desfiinţeze, cu bani gheaţă, societăţile rivale, spre profitul maxim al unui bancher, ceea ce e mai prejos decât a-i lustrui podelele! Va consimţi Michel să facă toate acestea?

— Nu, desigur!

— Nu mai văd altceva decât slujbele guvernamentale, să devii funcţionar; în Franţa sunt zece milioane; calculează şansele de avansare şi aşează-te la rând!

— Pe cinstea mea, spuse unchiul, ar fi poate hotărârea cea mai cuminte.

— Cuminte, dar disperată, răspunse tânărul.

— Totuşi, Michel!

— Trecând în revistă profesiunile care te hrănesc, răspunse acesta, Quinsonnas a uitat una.

— Care anume? întrebă pianistul.

— Aceea de autor dramatic.

— A, vrei să faci teatru?

— De ce nu? Teatrul nu hrăneşte, pentru a folosi oribilul tău limbaj?

— Pe cinstea mea, Michel, răspunse Quinsonnas, în loc să-ţi spun ce cred, vreau să te lămureşti singur. Îţi voi da o scrisoare de recomandare către directorul general al Antrepozitului Dramatic si vei vedea cum este!

— Când?

— Chiar mâine.
— Ne-am înţeles!
— Ne-am înţeles.
— E un lucru serios? întrebă unchiul Huguenin.
— Foarte serios, răspunse Quinsonnas; s-ar putea să reuşească; în orice caz, peste şase luni ca şi acum, va fi timp să devină funcţionar.
— Ei bine, Michel, să te vedem la treabă. Dar dumneavoastră, domnule Quinsonnas, aţi împărtăşit ghinionul acestui copil. Îmi va fi îngăduit să vă întreb ce aveţi de gând?
— O, domnule Huguenin, răspunse pianistul, nu vă faceţi griji pentru mine. Michel ştie că am un plan important.
— Da, răspunse tânărul, vrea să-şi uimească secolul.
— Să vă uimiţi secolul.
— Acesta este nobilul scop al vieţii mele; cred că ştiu cum anume şi, mai întâi, am de gând să-mi încerc norocul în străinătate! Acolo se întemeiază marile reputaţii!
— Vei pleca, spuse Michel.
— Peste câteva luni, răspunse Quinsonnas, dar mă voi întoarce repede.
— Mult noroc, spuse unchiul Huguenin, întinzându-i mâna lui Quinsonnas, care se ridica, şi vă mulţumesc pentru prietenia pe care i-o arătaţi lui Michel.
— Dacă vrea să vină cu mine, răspunse pianistul, am să-i dau imediat scrisoarea de recomandare.
— Cu plăcere, făcu tânărul. La revedere, bunul meu unchi.
— La revedere, fiule.
— Rămas bun, domnule Huguenin, făcu pianistul.
— Rămas bun, domnule Quinsonnas, şi destinul să vă surâdă.
— Să surâdă! răspunse Quinsonnas. Mai mult decât atât, domnule Huguenin, vreau să râdă în hohote!

Capitolul XIV
MARELE ANTREPOZIT DRAMATIC

În acea epocă în care totul se centraliza, gândirea ca şi forţa mecanică, era firesc să se ajungă la crearea unui Antrepozit Dramatic; oameni practici şi ingenioşi obţinură dreptul de a înfiinţa această importantă societate, în 1903.

După douăzeci de ani, ea trecu sub autoritatea guvernului şi funcţionă sub ordinele unui director general, consilier de stat.

De acolo li se furnizau celor cincizeci de teatre ale Capitalei piese aparţinând tuturor genurilor; unele erau confecţionate dinainte; altele se făceau la comandă, fie pentru a pune în valoare un anume actor, fie pentru a reliefa o anume idee.

Faţă de această nouă stare de lucruri, cenzura dispăru în chip firesc şi foarfecele ei emblematice ruginiră în fundul sertarelor; ele erau de altfel foarte ştirbite de atâta folosinţă, dar guvernul evită cheltuiala de a le ascuţi.

Directorii de teatre din Paris şi din provincie erau funcţionari de stat, plătiţi, pensionaţi şi decoraţi, potrivit vârstei şi serviciilor aduse.

Actorii primeau salariile de la buget, fără să fie amploiaţi ai guvernului; vechile prejudecăţi la adresa lor se estompau cu fiecare zi; meseria lor conta printre profesiunile onorabile; erau introduşi din ce în ce mai mult în comediile de salon; ei împărţeau rolurile cu invitaţii şi fuseseră primiţi în lumea bună; mari doamne dădeau replica marilor actriţe şi le spuneau, în anumite roluri:

— Valoraţi mai mult decât mine, doamnă, virtutea străluceşte pe fruntea dumneavoastră; eu nu sunt decât o mizerabilă curtezană…

Şi alte amabilităţi.

Exista chiar un bogat societar al Comediei Franceze care

monta la el acasă piese intime, jucate de copii de familie bună.

Toate acestea dădeau mai multă strălucire profesiunii de actor.

Crearea Marelui Antrepozit Dramatic făcu să dispară zgomotoasa societate a autorilor; funcţionarii societăţii îşi primeau salariile lunare, foarte ridicate de altfel, şi statul încasa reţetele.

El asigura astfel înalta îndrumare a literaturii dramatice. Dacă Marele Antrepozit nu producea capodopere, măcar amuza populaţia cu lucrări acceptabile; autorii vechi nu mai erau jucaţi; câteodată, în mod excepţional, se dădea Molière la Palais Royal, cu cuplete şi glume deocheate aparţinând domnilor actori; dar Hugo, Dumas, Ponsard, Augier, Scribe, Sardou, Barrière, Meurice, Vacquerie fuseseră eliminaţi în masă; ei abuzaseră puţin de talentul lor pentru a duce după ei secolul; or, într-o societate bine organizată, secolul trebuie cel mult să meargă, nu să alerge; iar acest atelaj avea picioare şi plămâni; un lucru nu lipsit de primejdii.

Totul se petrecea deci acum în ordine, cum le convine unor oameni civilizaţi; autorii funcţionari trăiau bine şi nu se istoveau; nu mai existau poeţi boemi, geniile sărmane care păreau să protesteze veşnic împotriva ordinii lucrurilor; cine ar fi putut să se plângă de această organizare care ucidea personalitatea oamenilor şi furniza publicului toată literatura necesară nevoilor sale?

Uneori, un biet diavol, pătruns de focul sacru, încerca să se afirme; dar teatrele îi erau inaccesibile, din pricina contractelor încheiate de ele cu Marele Antrepozit Dramatic; atunci poetul neînţeles publica o frumoasă comedie pe cheltuiala sa, nimeni nu o citea şi ea devenea prada acelor mici făpturi din clasa entomozoarelor care trebuiau să fie cele mai instruite din epoca lor, dacă citeau tot ceea ce li se dădea să roadă.

Michel Dufrénoy se îndreptă, deci, cu scrisoarea de

recomandare în mână, spre Marele Antrepozit, recunoscut, prin decret, drept stabiliment de utilitate publică.

Birourile societăţii erau situate pe strada Neuve-Palestro, într-o veche cazarmă nefolosită.

Michel fu introdus la director.

Era un bărbat extrem de serios, foarte pătruns de importanţa funcţiei sale; nu râdea niciodată, rămânea impasibil chiar la poantele cele mai reuşite ale vodevilurilor sale; se spunea că rezistă şi la o bombă; subordonaţii îi reproşau că îi conduce cam milităreşte; dar trebuia să facă faţă la atâta lume: autori comici, dramaturgi, vodevilişti, libretişti, fără a-i mai pune la socoteală pe cei două sute de funcţionari ai biroului de copiat şi legiunea celor plătiţi să aplaude.

Căci administraţia îi furniza teatrelor, potrivit naturii pieselor reprezentate; aceşti domni, foarte disciplinaţi, studiau cu profesori de înaltă clasă arta delicată a aplauzelor şi gama nuanţelor.

Michel prezentă scrisoarea de la Quinsonnas. Directorul o citi cu voce tare şi spuse:

— Domnule, îl cunosc bine pe protectorul dumneavoastră şi aş fi bucuros să-i pot îndeplini rugămintea; el îmi scrie despre aptitudinile dumneavoastră literare.

— Domnule, răspunse tânărul, modest, n-am produs încă nimic.

— Cu atât mai bine, asta e o calitate, după părerea noastră, răspunse directorul.

— Dar am câteva idei noi.

— Inutil, domnule, n-avem ce face cu noutatea; orice trăsătură originală trebuie să dispară aici; vă veţi dizolva într-un vast ansamblu care produce opere de valoare medie. Numai că nu pot să mă îndepărtez, în favoarea dumneavoastră, de la regulile stabilite; veţi da un examen, pentru a fi angajat.

— Un examen? făcu Michel, surprins.

— Da. O compunere.

— Bine, domnule, sunt la dispoziţia dumneavoastră.

— Credeţi că sunteţi pregătit pentru astăzi?

— Când veţi dori, domnule director.

— Atunci vom începe imediat.

Directorul dădu ordinele necesare şi, curând, Michel fu instalat într-o cameră, cu pană, hârtie, cerneală şi un subiect de compunere. Fu lăsat singur.

Tânărul fu peste măsură de uimit. Se aştepta să i se ceară să trateze un eveniment istoric, să rezume vreun produs al artei dramatice, să analizeze vreo capodopera a vechiului repertoriu. Naivul!

Trebuia să imagineze o lovitură de teatru într-o situaţie dată, un cuplet dificil cu poantă şi un calambur!

Îşi luă inima în dinţi şi scrise cât putu mai bine.

În concluzie, compunerea lui fu slabă şi incompletă; priceperea şi dexteritatea îi lipseau, lovitura de teatru lăsa de dorit, cupletul era prea poetic pentru un vodevil, iar calamburul complet ratat.

Totuşi, graţie protectorului său, fu angajat cu o leafă de o mie opt sute de franci; lovitura de teatru fiind materia cea mai puţin slabă a examenului său, fu plasat în Diviziunea de comedie.

Marele Antrepozit Dramatic era admirabil organizat.

El cuprindea cinci mari diviziuni:

1 — comedia de salon şi comedia de gen.

2 — vodevilul propriu-zis.

3 — drama istorică şi drama modernă.

4 — opera şi opera comică.

5 — reviste, feerii şi discursuri oficiale.

Tragedia era şi rămânea suprimată.

Fiecare diviziune avea funcţionari specializaţi; nomenclatura lor ne va face să cunoaştem, puţin câte puţin, mecanismul acestei mari instituţii, în care totul era prevăzut, ordonat, ordonanţat.

În treizeci şi şase de ore putea fi livrată o comedie de gen sau o revistă de sfârşit de an.

Michel fu deci instalat la biroul său, în prima diviziune.

Acolo se aflau funcţionari de talent, specializaţi unul în Expuneri, altul în Deznodăminte, acesta în Ieşiri, celălalt în Intrări de personaje; unul lucra la biroul rimelor bogate, când se cereau neapărat versuri, altul la cel al rimelor obişnuite, pentru simple dialoguri ţinând de acţiune.

Exista de asemenea o categorie de funcţionari căreia îi fu afectat Michel; aceştia, foarte abili de altfel, aveau misiunea de a reface piesele din secolele precedente, fie copiindu-le pur şi simplu, fie întorcând pe dos personajele.

Administraţia obţinuse astfel un imens succes la Théâtre du Gymnase cu *Le Demi-monde*[53], întoarsă pe dos cu ingeniozitate; baroana d'Ange devenise o tânără femeie naivă şi fără experienţă, care era gata să fie prinsă în plasa lui de Nanjac; fără intervenţia prietenei sale, doamna de Jalin, fostă metresă a lui Nanjac, manevra ar fi izbutit; scena caiselor şi descrierea acestei lumi de bărbaţi însuraţi ale căror soţii nu sunt văzute niciodată entuziasma publicul.

Fusese refăcută şi *Gabrielle,* guvernul având interes să menajeze soţiile de avocaţi, într-o împrejurare uitată. Julien se pregătea să plece de acasă, pentru a se instala cu metresa, când Gabrielle, soţia lui, venea la el; ea îi zugrăvea atât de bine infidelitatea umblând creanga, bând vin ieftin şi dormind în cearşafuri umede, încât el renunţa la intenţia sa criminală, convins de înaltele raţiuni morale şi încheia spunând:

„O, mamă de familie! O, poetă! Te iubesc!"

Această piesă, intitulată *Julien*, fu chiar premiată de Academie.

Pătrunzând în secretele acestei mari instituţii, Michel se simţea descurajat; dar trebuia să-şi justifice salariul şi i se încredinţă, curând, o misiune foarte dificilă.

I se dădu să refacă *Prietenii intimi* de Sardou.

Nefericitul trudi din greu; el vedea piesa jucându-se între

[53] Sintagmă intraductibilă, definind lumea amestecată a femeilor de moravuri uşoare şi a bărbaţilor înstăriţi. (n. tr.).

doamna Caussade şi prietenele sale invidioase, egoiste şi desfrânate; la nevoie, doctorul Tholozan putea fi înlocuit cu o moaşă şi, în scena violului, doamna Maurice ar fi putut să rupă şnurul clopoţelului doamnei Caussade! Dar deznodământul! Imposibilul deznodământ! Oricât şi-ar fi spart capul, Michel n-ar fi reuşit niciodată să facă astfel încât doamna Caussade să fie ucisă de faimoasa vulpe!

El fu deci obligat să renunţe şi să-şi mărturisească neputinţa!

Când află acest rezultat, directorul fu destul de dezamăgit şi se hotărî ca tânărul să fie încercat în domeniul dramei; poate că avea să reuşească acolo!

După cincisprezece zile de la intrarea sa în Marele Antrepozit Dramatic, Michel Dufrénoy trecea de la Diviziunea de comedie la Diviziunea de dramă.

Aceasta îngloba marea dramă istorică şi drama modernă.

Prima categorie cuprindea două secţiuni de istorie cu totul distincte; una în care istoria adevărată, serioasă, era plagiată cuvânt cu cuvânt din autorii respectabili; cealaltă în care istoria era peste măsură de falsificată si denaturată, potrivit axiomei unui mare dramaturg din secolul nouăsprezece:

„Trebuie să violezi istoria, pentru a-i face un copil."[54]

Şi i se făceau copii frumoşi, care nu semănau deloc cu mama lor!

Principalii specialişti în drama istorică erau funcţionarii însărcinaţi cu loviturile de teatru şi mai ales cele din al patrulea act; li se livra lucrarea abia schiţată şi trudeau asupra ei cu înverşunare; amploiatul marii tirade zisă *a doamnelor din înalta societate* ocupa de asemenea o poziţie importantă în administraţie.

Drama modernă cuprindea drama în costum negru şi drama în bluză de pânză; cele două genuri fuzionau uneori, dar administraţia nu agrea această mezalianţă; asta

---

[54] Autorul butadei este Alexandre Dumas, care a răspuns astfel învinuirii de a fi siluit adevărul istorie. (n. tr.).

deranja obişnuinţele angajaţilor săi şi, alunecând pe o pantă facilă, ei puteau ajunge să pună în gura unui filfizon limbajul unui sărăntoc. Or, acest lucru ar fi încălcat specialitatea conservatorului de argou.

Un anumit număr de amploiaţi se consacrau omorurilor, asasinatelor, otrăvirilor şi violurilor; unul dintre cei pricepuţi în ultima categorie n-avea pereche în ştiinţa de a face să cadă cortina în ultimul moment; o secundă de întârziere şi actorul, dacă nu actriţa, risca să fie în mare încurcătură.

Acest funcţionar, de altfel un om de treabă, în vârstă de cincizeci de ani, tată de familie, onorabil şi onorat, câştigând douăzeci de mii de franci, refăcea această scenă de viol de treizeci de ani, cu o incomparabilă dibăcie.

La intrarea sa în această Diviziune, Michael fu utilizat la refacerea completă a dramei *Amazampo sau Descoperirea chininei*, lucrare importantă, care-şi făcuse apariţia în 1827.

Nu era o treabă uşoară; era vorba de a face din ea o piesă esenţialmente modernă; or, descoperirea chininei se învechise simţitor.

Funcţionarii însărcinaţi cu această adaptare trudiră din greu, căci lucrarea se afla într-o stare foarte proastă. Efectele ei erau atât de uzate, sforăriile atât de putrezite, scheletul atât de ros de timpul îndelungat petrecut în magazii! Ar fi fost mai simplu să facă o piesă nouă; dar ordinele administraţiei erau categorice: guvernul voia să reamintească publicului această importantă descoperire, într-un moment în care Parisul era bântuit de friguri periodice. Era vorba, deci, de a adapta piesa la preocuparea zilei.

Talentul funcţionarilor izbuti acest tur de forţă, dar bietul Michel nu contribui cu nimic la realizarea capodoperei; el nu aduse nici cea mai neînsemnată idee; el nu ştiu să exploateze situaţia; nulitatea lui în această materie fu completă. Fu socotit incapabil.

Directorul primi un raport care nu era deloc în favoarea tânărului şi, după o lună de dramă, trebui să-l coboare în a

treia Diviziune.

„Nu sunt bun de nimic, îşi spuse Michel; n-am nici imaginaţie, nici spirit! Dar ce ciudată manieră de a face teatru!”

Şi el dispera, blestemând această organizare şi uitând că sistemul colaborării din secolul nouăsprezece conţinea în germen întreagă această instituţie a Marelui Antrepozit Dramatic.

Era colaborarea ridicată la puterea o sută.

Michel căzu, deci, de la dramă, la vodevil. Aici se aflau reuniţi cei mai veseli oameni din Franţa; funcţionarul de la cuplete rivaliza cu funcţionarul de la poante; în secţia situaţiilor hazlii şi a cuvintelor deocheate lucra un băiat foarte amabil. Departamentul calambururilor funcţiona de minune.

De altfel, exista un birou central pentru vorbe de duh, replici picante şi quiproquouri; el satisfăcea nevoile de serviciu ale celor cinci Diviziuni; administraţia nu tolera un cuvânt amuzant decât dacă nu fusese folosit de cel puţin optsprezece luni; potrivit dispoziţiilor sale, dicţionarul era puricat continuu şi se desprindeau toate frazele, galicismele şi cuvintele care, schimbându-li-se înţelesul obişnuit, se pretau la interpretări neprevăzute; la ultimul inventar al societăţii, ea prezenta în raportul său un activ de şaptezeci şi cinci de mii de calambururi, dintre care un sfert cu totul noi şi restul încă utilizabile. Cele dintâi se plăteau mai scump.

Graţie acestei economii, acestei rezerve, acestei înţelegeri, produsele celei de-a treia Diviziuni erau excelente.

Dată fiind lipsa de succes a lui Michel în diviziunile superioare, i se încredinţă un rol uşor în confecţionarea vodevilului; nu i se ceru nici să aducă o idee, nici să inventeze o vorbă de duh; i se furniza situaţia şi el nu trebuia decât s-o dezvolte.

Era vorba de un act pentru teatrul de la Palais Royal; el

se întemeia pe o situaţie încă nouă în teatru şi plină de cele mai sigure efecte. Sterne o schiţase în capitolul 73 al cărţii a doua din *Tristram Shandy,* în episodul lui Phutatorius.

Însuşi titlul piesei îi definea subiectul; ea era intitulată

Încheie-te la pantaloni!...

Se observă imediat ce profit poate fi obţinut din situaţia picantă a unui bărbat care a uitat să se supună celei mai imperioase exigenţe a îmbrăcămintii masculine. Spaimele prietenului său, care-l introduce într-un salon din nobilul foburg, jena stăpânei casei, adăugaţi jocul abil al actorului care ar putea, în fiecare clipă, să facă publicul să se teamă că... şi teroarea amuzantă a femeilor care... Era materie pentru un enorm succes![55]

Ei bine, confruntându-se cu această idee atât de originală, Michel fu cuprins de dezgust şi sfâşie scenariul care-i fusese încredinţat.

„O, îşi spuse el, nu voi mai rămâne nicio clipă în această speluncă! Mai bine mor de foame!"

Avea dreptate! Ce era să facă? Să cadă în Diviziunea operelor şi a operelor comice? Dar n-ar fi consimţit niciodată să scrie versurile lipsite de sens pe care le solicitau muzicienii zilei!

Trebuia să coboare până la revistă, până la feerie, până la discursul oficial?

Dar, înainte de toate, trebuia să fii maşinist sau pictor şi nu autor dramatic, să încerci să inventezi un decor nou şi nu altceva! Se ajunsese departe în acest domeniu, cu ajutorul fizicii şi al mecanicii! Erau aduşi pe scenă copaci veritabili, fixaţi în lăzile lor invizibile, straturi întregi de flori, păduri naturale şi se clădeau edificii din piatră cioplită! Oceanul era reprodus cu apă de mare adevărată, golită în fiecare seară, în faţa spectatorilor şi reînnoită a doua zi!

Se simţea oare Michel în stare să imagineze astfel de lucruri? Avea el darul de a influenţa masele, pentru a le

---

[55] Această piesă a fost jucată după câteva luni şi a adus mulţi bani. (n. a.).

determina să verse în casele teatrelor prea plinul buzunarelor lor?

Nu! De o sută de ori, nu!

N-avea, deci, decât un lucru de făcut. Să plece!

Ceea ce şi făcu.

Capitolul XV
MIZERIE

Cât timp lucrase la Marele Antrepozit Dramatic, din aprilie până în septembrie, cinci luni fără sfârşit de decepţii şi de dezgust, Michel nu-i neglijase pe unchiul său Huguenin şi pe profesorul său Richelot.

Serile petrecute la unul sau la altul se numărau printre cele mai frumoase din viaţa lui; cu profesorul, vorbea despre bibliotecar; cu bibliotecarul, vorbea nu despre profesor, ci despre nepoata lui, Lucy – şi în ce termeni, şi cu ce sentimente!

— Am vederea destul de slabă, îi spuse unchiul său într-o zi, dar văd că o iubeşti!

— Da, unchiule, ca un nebun!

— Iubeşte-o ca un nebun, dar însoară-te cu ea ca un înţelept, când…

— Când? întrebă Michel, tremurând.

— Când vei avea o situaţie sigură; reuşeşte pentru ea, dacă nu pentru tine!

Michel nu răspundea nimic acestor cuvinte; îl încercau furii surde.

— Dar Lucy te iubeşte? îl întrebă unchiul Huguenin, într-o altă seară.

— Nu ştiu! răspunse Michel. Ce-aş putea să fac pentru ea? Nu există niciun motiv pentru care să mă iubească!

Şi în seara în care îi fu pusă această întrebare, Michel păru să fie cel mai nefericit dintre oameni.

Totuşi, tânăra fată nu se întreba deloc dacă bietul băiat avea sau nu o situaţie! Într-adevăr, ea nu era preocupată de asta; se obişnuia încet, încet, să-l vadă pe Michel, să-l asculte când era acolo, să-l aştepte când nu venea; cei doi tineri discutau despre tot şi despre nimic. Cei doi bătrâni nu se opuneau. De ce i-ar fi împiedicat să se iubească? De

altfel, ei nu-şi făceau declaraţii. Vorbeau despre viitor. Michel nu îndrăznea să abordeze problema arzătoare a prezentului.

— Cum am să te iubesc într-o zi! spunea el.

Era o nuanţă pe care Lucy o simţea foarte bine, o chestiune de timp care nu trebuia decisă.

Apoi tânărul se lăsa în voia poeziei; se ştia ascultat, înţeles şi pătrundea în această inimă de fată! Era într-adevăr aproape de ea; totuşi, nu scria versuri pentru Lucy; nu era în stare, iubind-o prea mult; nu înţelegea asocierea dintre dragoste şi rimă, nici că sentimentele ar putea fi supuse exigenţelor unei cezuri.

Totuşi, fără să-şi dea seama, poezia lui se impregna de gândurile iubitoare şi, când îi recita versuri, Lucy îl asculta ca şi cum le-ar fi scris ea însăşi; ele păreau totdeauna să răspundă vreunei întrebări secrete, pe care nu îndrăznea s-o pună nimănui.

Într-o seară, Michel îi spuse, privind-o în ochi:

— Se apropie ziua.

— Ce zi? întrebă fata.

— Ziua în care te voi iubi.

— A! făcu Lucy.

Iar apoi, din când în când, el îi repeta:

— Ziua se apropie.

În sfârşit, într-o frumoasă seară de august, îi spuse, luând-o de mână:

— A sosit.

— Ziua în care mă vei iubi, murmură fata.

— Ziua în care te iubesc, răspunse Michel.

Când unchiul Huguenin şi domnul Richelot îşi dădură seama că tinerii ajunseseră la această pagină a cărţii, le spuseră:

— Aţi citit destul, copii, închideţi volumul şi tu, Michel, munceşte pentru doi.

Nu fu altă sărbătoare de logodnă.

În această situaţie, se înţelege, Michel nu vorbi despre

necazurile sale. Când era întrebat cum mergeau lucrurile la Marele Antrepozit Dramatic, răspundea evaziv. Nu era soluţia ideală; trebuia să se obişnuiască; dar avea s-o scoată la capăt.

Bătrânii se mulţumeau cu aceste explicaţii; Lucy înţelegea suferinţele lui Michel şi îl încuraja pe cât îi era cu putinţă. O făcea însă cu o anumită reţinere, simţindu-se interesată în această problemă.

Tânărul fu deci profund descurajat, cuprins de disperare, când se pomeni din nou la discreţia hazardului! El trăi un moment teribil, în care existenţa îi apăru sub adevăratul ei aspect, cu truda ei istovitoare, decepţiile şi ironia ei. Se simţi mai sărac, mai inutil, mai declasat ca niciodată.

„Ce caut în lumea asta? se întrebă el. Doar n-am fost invitat! Trebuie să plec!”

Îl opri dragostea lui pentru Lucy.

Alergă la Quinsonnas; îl găsi făcându-şi valiza, o mică valiză pe care o geantă de voiaj ar fi privit-o de sus.

Michel îşi povesti aventura.

— Nu mă miră, răspunse Quinsonnas; tu nu eşti făcut pentru colaborarea pe scară largă. Ce-ai de gând?

— Să lucrez de unul singur.

— A, deci eşti un om curajos! răspunse pianistul.

— Vom vedea. Dar unde te duci, Quinsonnas?

— Plec.

— Părăseşti Parisul?

— Da şi chiar mai mult decât atât. Reputaţiile franţuzeşti nu se clădesc în Franţa; ele reprezintă un produs străin, care se importă; voi face să fiu importat.

— Dar unde pleci?

— În Germania; să-i uimesc pe aceşti băutori de bere şi fumători de pipă. Vei auzi vorbindu-se despre mine!

— Asta înseamnă că ai descoperit ideea cea mare?

— Da! Dar să vorbim despre tine; vei lupta, foarte bine: ai bani?

— Câteva sute de franci.

— Puţin; îţi las locuinţa mea; e plătită pe trei luni.

— Dar…

— Aş pierde dacă n-ai lua-o. Am o mie de franci economisiţi; să-i împărţim.

— Niciodată, răspunse Michel.

— Cât eşti de prostuţ, fiule! Ar trebui să-ţi dau întreaga sumă şi o împart! Îţi mai datorez cinci sute de franci.

— Quinsonnas, făcu Michel, cu lacrimi în ochi.

— Plângi! Ei bine, ai dreptate! Este mizanscena obligatorie a unei plecări! Fii liniştit! Am să mă întorc! Haide, să ne îmbrăţişăm!

Michel se aruncă în braţele lui Quinsonnas, care îşi jurase să nu se lase pradă emoţiei şi care plecă în grabă, ca să nu-şi calce jurământul.

Michel rămase singur. Mai întâi, hotărî să nu împărtăşească nimănui schimbarea situaţiei lui, nici unchiului, nici bunicului fetei. Era inutil să le dea acest surplus de îngrijorare.

„Voi lucra, voi scrie, îşi repeta el, pentru a-şi da curaj; au luptat şi alţii, în care un secol ingrat refuza să creadă. Vom vedea!”

A doua zi, îşi aduse puţinele lucruri în camera prietenului său şi se apucă de treabă.

Voia să publice un volum de poezii foarte inutile, dar foarte frumoase şi lucră fără odihnă, aproape postind, gândind şi visând şi nedormind decât pentru a visa din nou.

Nu mai auzea vorbindu-se despre familia Boutardin; evita să treacă pe străzile care-i aparţineau, închipuindu-şi că ar vrea să-l readucă sub autoritatea ei! Dar tutorele lui nici nu se mai gândea la el; se debarasase de un nătărău şi se felicita pentru asta.

Singura lui bucurie, părăsindu-şi camera, era de a merge în vizită la domnul Richelot. Nu ieşea pentru altceva; venea să capete noi puteri contemplând-o pe tânăra fată şi să soarbă din acest nesecat izvor de poezie! Cât de mult iubea! Şi, trebuie s-o mărturisim, cât de mult era iubit!

Această dragoste îi umplea existenţa; el nu înţelegea că ar mai fi nevoie de altceva pentru a trăi.

Şi totuşi, resursele sale se împuţinau mereu, dar nu se gândea la asta.

O vizită făcută, la mijlocul lui octombrie, bătrânului profesor îl îndureră mult; o găsi pe Lucy tristă şi vru să cunoască motivul acestei tristeţi.

La Societatea de Credit instrucţional avusese loc deschiderea anului şcolar; clasa de retorică nu fusese suprimată, dar lipsise foarte puţin; domnul Richelot n-avea decât un elev, unul singur! Dacă acesta s-ar retrage, ce-ar deveni bătrânul profesor, fără niciun venit? Or, asta ar putea să se întâmple oricând şi profesorul ar fi concediat.

— Nu mă gândesc la mine, spuse Lucy, dar îmi fac griji pentru bietul meu bunic!

— N-aş fi eu aici? răspunse Michel.

Dar pronunţă aceste cuvinte cu atât de puţină convingere, încât Lucy nu îndrăzni să-l privească.

Michel simţea cum îi urcă în obraji roşeaţa neputinţei.

Când fu singur, îşi spuse:

„Am promis că voi fi acolo; de-aş putea să-mi ţin promisiunea! Haide! La muncă!”

Şi se întoarse în camera lui.

Trecură multe zile; multe idei frumoase se născură în mintea tânărului şi îmbrăcară, sub pana lui, o formă încântătoare. În sfârşit, cartea fu încheiată, dacă o asemenea carte se încheie vreodată. El îşi intitulă culegerea de poeme *Speranţele* şi trebuia să fie foarte rezistent pentru a mai spera.

Apoi Michel începu să bată la uşile editorilor; e inutil să descriem scena care urmă fiecăreia dintre aceste tentative lipsite de sens; nimeni nu vru nici măcar să citească volumul; rămase cu hârtia, cerneala şi *Speranţele* sale.

Se întoarse acasă deznădăjduit. Economiile sale erau pe sfârşite; se gândi la profesorul său; căută o muncă manuală; maşinile îl înlocuiau pretutindeni pe om, în mod

avantajos; nu mai avea resurse; într-o altă epocă, s-ar fi vândut ca să ia locul vreunui fiu de oameni bogaţi chemat la conscripţie; acest gen de trafic nu mai exista.

Sosi luna decembrie, luna tuturor scadenţelor, rece, tristă, sumbră, luna care pune capăt anului fără să pună capăt durerilor, această lună care este aproape de prisos în toate existenţele. Cuvântul cel mai înfricoşător al limbii franceze, cuvântul mizerie, se înscrise pe fruntea lui Michel. Hainele lui se îngălbeniră şi căzură puţin câte puţin, ca frunzişul copacilor la începutul iernii şi nu era o primăvară care să le facă să crească mai târziu.

I se făcu ruşine de el însuşi; vizitele la profesor se răriră, la unchiul său de asemenea; simţea mizeria; pretextă că are lucrări importante, chiar deplasări; ar fi fost vrednic de milă dacă mila n-ar fi fost izgonită de pe pământ în această epocă egoistă.

Iarna 1961 —1962 fu deosebit de grea; ea întrecu iernile din 1789,1813 şi 1829, prin asprime şi durată.

La Paris, frigul începu la 15 noiembrie şi gerul continuă fără întrerupere până la 28 februarie; zăpada atinse o înălţime de şaptezeci şi cinci de centimetri şi gheaţa, pe iazuri şi pe mai multe râuri, o grosime de şaptezeci de centimetri; timp de cincisprezece zile, termometrul arătă douăzeci şi trei de grade sub zero. Sena fu îngheţată patruzeci şi două de zile şi navigaţia cu totul întreruptă.

Acest frig teribil fu general în Franţa şi într-o mare parte a Europei; fluviile Rhône, Garonne, Loire, Rhin fură frapate cu gheaţă, Tamisa îngheţă până la Gravesend, la şase leghe mai jos de Londra; portul Ostende oferi o suprafaţă solidă pe care şaretele putură s-o traverseze iar trăsurile trecură peste Beltul Mare pe gheaţă.

Asprimea iernii ajunse până în Italia, unde zăpada fu foarte abundentă, până la Lisabona, unde îngheţul dură patru săptămâni, până la Constantinopol, care fu complet blocat.

Prelungirea acestei temperaturi joase avu drept rezultat

mari dezastre; foarte mulţi oameni muriră de frig; nu se mai putu face de gardă; noaptea, trecătorii cădeau îngheţaţi pe străzi. Trăsurile nu mai circulau, trenurile fură oprite; nu numai că zăpada le împiedica mersul, dar mecanicii nu puteau să stea pe locomotive, gerul provocându-le moartea.

Agricultura fu îndeosebi lovită de această imensă calamitate; viţa de vie, castanii, smochinii, duzii, măslinii din Provence pieriră în mare număr; trunchiurile arborilor crăpau instantaneu şi pe întreaga lor lungime; până şi drobiţa şi iarba-neagră sucombară sub zăpezi.

Recoltele de grâu şi de otavă fură cu totul compromise în anul acela.

Ne putem imagina teribilele suferinţe ale populaţiei sărace, în pofida măsurilor luate de stat pentru a o ajuta; toate posibilităţile ştiinţei erau neputincioase în faţa unei asemenea invazii; ea îmblânzise fulgerul, suprimase distanţele, supusese timpul şi spaţiul voinţei sale, pusese forţele cele mai ascunse ale naturii la îndemâna tuturor, stăvilise inundaţiile, dominase atmosfera, dar nu putea să facă nimic împotriva acestui teribil, invincibil inamic, frigul.

Caritatea publică făcu ceva mai mult, dar încă puţin, şi mizeria atinse ultimele ei limite.

Michel suferi cumplit; combustibilul era peste măsură de scump. El nu se încălzi.

Ajunse curând să-şi reducă hrana la cel mai strict necesar şi să coboare la cele mai mizerabile produse alimentare.

Timp de câteva săptămâni, trăi cu un fel de preparat care se făcea atunci, cu numele de brânză de cartofi, pastă omogenă coaptă şi pisată; dar ea costa totuşi opt soli livra.

Bietul băiat ajunse deci la pâinea din ghindă de stejar, făcută din fecula acestui fruct, uscată la aer; era numită pâinea de foamete.

Dar asprimea timpului făcu ca preţul unei livre să crească la patru soli. Era prea mult.

În luna ianuarie, în toiul iernii, Michel fu constrâns să se

hrănească doar cu pâine din huilă.

Ştiinţa analizase minuţios cărbunele de pământ, care pare să fie adevărata piatră filosofală; el conţine diamantul, lumina, căldura, uleiul şi o mie de alte elemente, căci diversele lor combinaţii au dat şapte sute de substanţe organice. Dar el conţine, de asemenea, în mare cantitate, hidrogenul şi carbonul, aceste două elemente nutritive ale grâului, fără a mai vorbi despre esenţele care dau gustul şi mireasma celor mai savuroase fructe.

Cu acest hidrogen şi acest carbon, un anume doctor Frankland făcu pâine şi această pâine era vândută cu două centime livra.

Să recunoaştem că trebuia să fii foarte dezgustat ea să mori de foame; ştiinţa n-o îngăduia.

Deci Michel nu muri! Dar cum trăi?

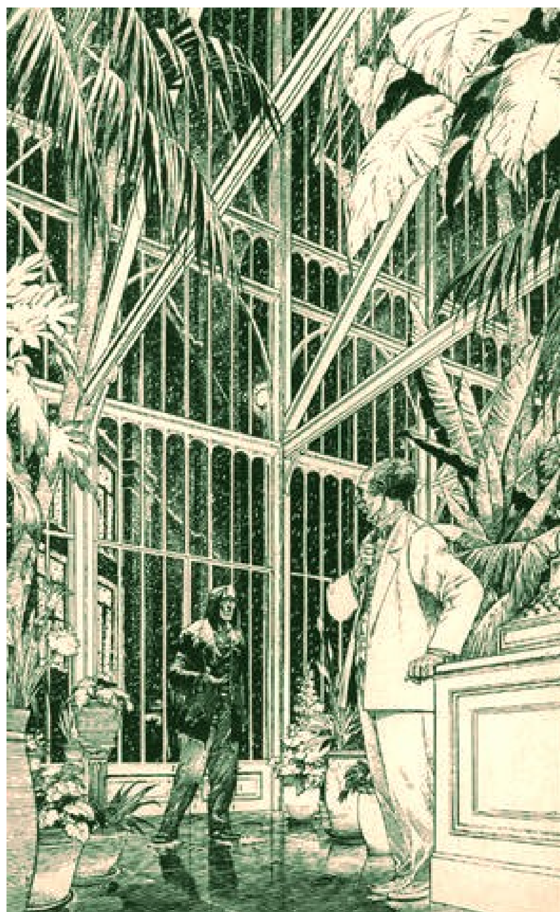
Oricât de puţin, pâinea din huilă costă totuşi ceva şi când nu poţi literalmente să munceşti, două centime nu intră decât de un număr limitat de ori într-un franc.

Michel ajunse curând la ultima lui monedă. O privi câtva timp şi începu să râdă – un râs sinistru. Capul îi era parcă prins în cercuri de fier, din cauza frigului şi creierul începea să-i amorţească.

„Cu două centime livra, îşi spuse el, şi cu o livră pe zi, aş mai avea în faţă aproape două luni de pâine din huilă. Dar cum nu i-am oferit niciodată nimic micuţei mele Lucy, am să-i cumpăr primul buchet de flori, cu ultima mea piesă de douăzeci de soli”.

Şi, ca un nebun, nenorocitul coborî în stradă.

Termometrul arăta douăzeci de grade sub zero.

Capitolul XVI
DEMONUL ELECTRICITĂŢII

Michel mergea pe străzile tăcute; zăpada amortiza paşii rarilor trecători; trăsurile nu mai circulau; era noapte.

— Cât să fie ceasul? se întrebă tânărul.

— Şase, îi răspunse orologiul spitalului Saint-Louis.

„Un orologiu care nu serveşte decât la măsurarea suferinţelor”, gândi el.

Îşi urmă drumul cu ideea sa fixă: se gândea la Lucy; dar, uneori, fără voia lui, fata nu se mai afla în mintea lui; imaginaţia nu izbutea s-o reţină; îi era foame, fără să-şi dea prea bine seama. Obişnuinţa.

Cerul strălucea cu o incomparabilă puritate pe acest frig intens; privirea se pierdea printre splendidele constelaţii; fără ştire, Michel contempla Cei trei regi[56] care se înălţau la orizontul estic, în centrul magnificului Orion.

E departe de pe strada Grange-aux-Belles la strada Foumeaux; trebuie să traversezi aproape întregul Paris vechi. Michel o luă pe drumul cel mai scurt, ajunse pe strada Faubourg-du-Temple, apoi se duse în linie dreaptă de la Château d'Eau la Halele Centrale, prin strada Turbigo.

De acolo, în câteva minute, ajunse la Palais Royal şi pătrunse sub galerii, prin magnifica intrare care se deschidea la capătul străzii Vivienne.

Grădina era întunecoasă şi pustie; un imens covor alb o acoperea în întregime, fără o pată, fără o umbră.

„Ar fi păcat să calc pe el”, îşi spuse Michel.

Nu se gândi o clipă că ar fi fost mai ales glacial.

La capătul galeriei Valois, zări o florărie puternic luminată; intră repede şi se pomeni într-o adevărată seră. Plante rare, arbuşti verzi, boschete înflorite de curând, nimic nu lipsea.

---

[56] Cele trei stele care alcătuiesc centura lui Orion. (n. tr.).

Înfăţişarea sărmanului băiat nu era atrăgătoare; directorul magazinului nu înţelegea ce caută acolo acest tânăr prost îmbrăcat. Nu se potrivea cu decorul. Michel înţelese situaţia.

— Ce doreşti? îl întrebă o voce răstită.

— Câteva flori pentru douăzeci de soli.

— Pentru douăzeci de soli! strigă negustorul cu un suprem dispreţ. Şi în luna decembrie!

— Măcar o floare, răspunse Michel.

„Să-i fac pomană”, îşi spuse negustorul.

Şi îi dădu tânărului un buchet de violete pe jumătate ofilite. Dar luă cei douăzeci de soli.

Michel ieşi. Îl încerca un ciudat sentiment de satisfacţie ironică, după ce-şi cheltuise ultimii bani.

— Iată-mă deci fără niciun sol! strigă el, râzând numai cu buzele, în vreme ce ochii îi rămâneau rătăciţi. Bun! Micuţa mea Lucy va fi mulţumită! Ce frumos buchet!

Şi îşi apropia de chip cele câteva flori ofilite; respira cu încântare parfumul lor absent.

— Va fi foarte fericită să primească violete în iarna asta grozavă! Haide!

Ajunse pe chei, o luă pe Pont Royal, pătrunse în cartierul străzilor Invalides şi Ecole Militaire (îşi păstrase acest nume) şi, la două ceasuri după ce-şi părăsise camera de pe strada Grange-aux-Belles, ajunse în strada Fourneaux.

Inima îi bătea tare; nu simţea nici frigul, nici oboseala.

„Sunt sigur că mă aşteaptă! Nu ne-am văzut de atâta vreme!”

Apoi îi veni pe neaşteptate un gând:

„Nu vreau totuşi să apar în timpul cinei! N-ar fi cuviincios! Ar trebui să mă invite! Cât să fie ceasul?”

— Opt, răspunse biserica Saint-Nicolas, a cărei fleşă net conturată se înălţa în văzduh.

— O, reluă tânărul, este o oră la care toată lumea a cinat!

Se îndreptă spre numărul 49; bătu încet la poarta clădirii; voia să le facă o surpriză.

Poarta se deschise. În clipa în care se năpustea spre scară, portarul îl opri.

— Unde mergeţi? îl întrebă el, măsurându-l din cap până-n picioare.

— La domnul Richelot.

— Nu este.

— Cum adică, nu este?

— Nu mai este, dacă vă convine mai mult.

— Domnul Richelot nu mai locuieşte aici?

— Nu, a plecat!

— A plecat?

— Dat afară!

— Afară! strigă Michel.

— Era încă una dintre persoanele care n-au niciodată un sol în ziua de plată a chiriei. I-au pus sechestru.

— Sechestru, spuse Michel, tremurând din tot trupul.

— Şi l-au trimis.

— Unde? spuse tânărul.

— Nu ştiu, replică funcţionarul guvernului, care, în acest cartier, era doar de clasa a noua.

Fără să ştie cum, Michel se pomeni din nou pe stradă; părul i se zburlise; i se învârtea capul; era înfricoşător la vedere.

— Sechestru, repeta el, alergând, izgonit! Deci îi e foame, deci îi e frig.

Şi bietul de el, gândindu-se că tot ceea ce iubea suferea poate, simţea durerile foamei şi ale frigului, pe care le uitase!

„Unde sunt? Din ce trăiesc? Bunicul n-avea nimic, probabil că l-au concediat! Elevul lui l-a părăsit, laşul, mizerabilul! Dacă l-aş cunoaşte!”

— Unde sunt? repeta el, fără oprire. Unde sunt? îl întreba pe câte un trecător grăbit, care-l lua drept un nebun.

„Ea a crezut, poate, că am abandonat-o în mizerie.”

La acest gând, simţi cum i se taie genunchii; fu gata să cadă pe zăpada îngheţată: rezistă cu un efort disperat; nu

putea să meargă: alergă; durerea prea mare produce astfel de anomalii.

Alergă fără ţintă, fără vreo idee; curând, recunoscu clădirile Creditului instrucţional! Fugi de acolo îngrozit.

— O! strigă el. Ştiinţele! Industria!

Făcu calea întoarsă. Vreme de un ceas, rătăci printre azilurile îngrămădite în acest colţ al Parisului, Copiii Bolnavi, Tinerii Orbi, spitalul Marie-Thérèse, Copiii Găsiţi, Maternitatea, spitalele Midi, Rochefoucauld, Cochin, Lourcine; nu putea să iasă din acest cartier al suferinţei.

„Nu vreau totuşi să intru aici!” îşi spunea el, ca şi cum o forţă l-ar fi împins înainte.

Atunci, întâlni zidurile cimitirului Montparnasse.

„Mai curând aici”, gândi el.

Dădu târcoale, ca un om beat, acestui tărâm al morţilor.

În sfârşit, ajunse, fără să ştie, pe bulevardul Sébastopol de pe malul stâng, trecu prin faţa Sorbonei, unde domnul Flourens continua să-şi ţină cursul cu cel mai mare succes, mereu înflăcărat, mereu tânăr.

Bietul nebun se afla, în fine, pe podul Saint-Michel; oribila fântână, complet ascunsă sub crusta de gheaţă, complet invizibilă, se înfăţişa astfel sub chipul ei cel mai favorabil.

Târându-se, Michel merse de-a lungul cheiului Augustinilor până la Pont Neuf şi acolo, cu ochi buimaci, privi Sena.

— Vreme rea pentru disperare! strigă el. Nu poţi nici să te îneci.

Într-adevăr, întreg fluviul era îngheţat; trăsurile puteau să-l traverseze fără pericol; numeroase dughene se instalau acolo în timpul zilei şi, ici şi colo, se aprindeau mari focuri.

Magnificele lucrări de baraj ale Senei dispăruseră sub zăpezi; era înfăptuirea marii idei a lui Arago[57], din secolul nouăsprezece; zăgăzuirea fluviului punea la dispoziţia Parisului, când nivelul apei se afla la cea mai joasă cotă, o

---

[57] Dominique-Francois, fizician şi astronom, considerat unul dintre marii savanţi ai secolului al nouăsprezecelea. (n. tr.).

forţă de patru mii de cai care nu costa nimic şi acţiona fără întrerupere.

Turbinele ridicau zece mii de degete de apă la o înălţime de cincizeci de metri; or, un deget de apă înseamnă douăzeci de metri cubi în douăzeci şi patru de ore. Aşa că locuitorii plăteau apa de o sută şaptezeci de ori mai ieftin ca altădată; o mie de litri costau trei centime şi fiecare putea dispune de cincizeci de litri pe zi.

Pe deasupra, apa aflându-se mereu în conducte, stropirea străzilor se făcea cu furtunul şi fiecare casă, în caz de incendiu, avea suficientă apă sub foarte mare presiune.

Escaladând barajul, Michel auzi zgomotul surd al turbinelor lui Fourneyron şi Koechlin, care continuau să funcţioneze sub crusta îngheţată. De acolo, nehotărât, căci avea în mod evident o idee neclară, făcu calea întoarsă; se pomeni în faţa Institutului[58].

Îşi aduse atunci aminte că Academia Franceză nu mai număra niciun om de litere; că, urmând exemplul lui Laprade[59], care, pe la mijlocul secolului al nouăsprezecelea, spunea despre Sainte-Beuve că e o ploşniţă, doi alţi academicieni îşi atribuiră unul altuia, mai târziu, numele micului om de geniu despre care vorbeşte Sterne în *Tristram Shandy,* vol. I, cap. 21, p. 156, ediţia din 1818, de Ledoux şi Teuré; oamenii de litere devenind, hotărât lucru, prea prost crescuţi, până la urmă nu mai fură primiţi decât Mari Seniori.

Vederea acestui oribil dom cu fâşii gălbui îi făcu rău bietului Michel şi el porni în susul Senei; deasupra capului său, cerul era zebrat cu fire electrice care treceau de pe un mal pe altul, întinzând o imensă pânză de păianjen până la Prefectura de Poliţie.

Tânărul o luă la fugă, singur pe fluviul îngheţat; luna

---

[58] Palatul Institutului, situat pe malul stâng al Senei, adăposteşte cele cinci Academii, printre care şi cea Franceză. (n. tr.).

[59] Victor Richard de Laprade, poet cvasiuitat. (n. tr.).

proiecta înaintea paşilor săi umbra lui imensă, care-i repeta mişcările în gesturi nemăsurate.

Trecu pe lângă Quai de l'Horloge, Palatul de Justiţie; trecu peste Pont au Change, ale cărui arcade erau pline de enorme sloiuri de gheaţă; depăşi Tribunalul de Comerţ, podul Notre-Dame, puntea Reformei, care începea să se îndoaie sub greutatea lungii ei tăblii, şi merse iar pe chei.

Se afla la intrarea morgii, deschisă zi şi noapte viilor ca şi morţilor; intră maşinal, ca şi cum ar fi căutat acolo fiinţe dragi; privi cadavrele rigide, verzui, buhăite, întinse pe mese de marmură; văzu într-un colţ aparatul electric menit să-i recheme la viaţă pe înecaţii cărora le rămăsese un fir de suflet.

— Iar electricitatea! strigă el.

Şi fugi.

Notre-Dame era acolo; vitraliile ei străluceau de lumină; se auzeau cânturi solemne. Michel intră în bătrâna catedrală. Slujba de seară era pe sfârşite. Venind din întunericul străzii, Michei fu orbit!

Altarul scânteia de focuri electrice şi raze de aceeaşi natură se răspândeau din chivotul ridicat de mâna preotului!

— Mereu electricitatea, repetă nenorocitul, chiar şi aici!

Şi fugi. Dar nu destul de repede ca să nu audă orga răgind sub impulsul aerului comprimat furnizat de Societatea Catacombelor!

Michel înnebunea; el credea că demonul electricităţii e pe urmele lui; sc întoarse pe Quai de Grèves, se afundă într-un labirint de străzi pustii, ajunse în Place Royale, unde statuia lui Victor Hugo o izgonise pe cea a lui Ludovic al XV-lea, găsi în faţa lui noul bulevard Napoleon IV, care se întindea până în piaţa din mijlocul căreia Ludovic al XIV-lea se avântă în galop spre Banca Franţei; şi, cotind, o luă pe strada Notre-Dame des Victoires.

La colţul în care strada dă în Piaţa Bursei, întrevăzu placa de marmură pe care se etalau aceste litere aurite:

Amintire istorică.
La
etajul patru al acestei case
a locuit
Victorien Sardou
de la 1859 la 1862.

Michel ajunse în sfârşit în faţa Bursei, catedrala zilei, templul templelor; cadranul electric arăta douăsprezece fără un sfert.

„În timpul nopţii nu merge”, îşi spuse el.

Se întoarse pe bulevarde. Candelabrele îşi trimiteau unul altuia razele de un alb intens şi afişe transparente, pe care electricitatea scria reclame cu litere de foc, scânteiau pe coloanele rostrale.

Michel închise ochii; el se strecură într-o mulţime destul de deasă care ieşea de la teatre; ajunse în Piaţa Operei şi văzu această gloată elegantă şi aurită care brava frigul înfofolită în caşmiruri şi blănuri; ocoli lungul şir al trăsurilor cu gaz şi evadă prin strada Lafayette.

În faţa lui se afla o leghe şi jumătate de linie dreaptă.

„Să fugim de această lume”, îşi spuse el.

Şi se avântă, târându-se, căzând uneori şi ridicându-se lovit, dar insensibil; era susţinut de o forţă din afara lui.

Pe măsură ce înainta, tăcerea şi paragina renăşteau în jurul lui. Totuşi, vedea încă, în depărtare, ceva ca o imensă lumină; auzea un zgomot formidabil, care nu se putea compara cu nimic.

Cu toate acestea, îşi urmă drumul; în fine, ajunse în mijlocul unui zgomot asurzitor, într-o sală imensă, putând conţine cu uşurinţă zece mii de persoane, pe al cărei fronton se citeau aceste cuvinte scrise cu litere de flăcări:

Concert electric.

Da! Concert electric! Şi ce instrumente! Conform unui procedeu unguresc, două sute de piane puse în legătură cu ajutorul curentului electric cântau împreună sub degetele unui singur artist! Un pian având forţa a două sute de piane.

— Să fugim! Să fugim! strigă nenorocitul, urmărit de acest demon tenace. Afară din Paris! Afară din Paris, voi găsi, poate, liniştea!

Şi se târa pe genunchi! După două ore de luptă cu propria lui slăbiciune, ajunse la docul de la Villette, acolo se rătăci şi, crezând că merge spre poarta Aubervilliers, o luă pe interminabila stradă Saint-Maur; după un ceas, ocolea închisoarea tinerilor deţinuţi, de la colţul străzii Roquette.

Acolo, un spectacol sinistru! Acolo, se ridica eşafodul! Se pregătea o execuţie în zori.

Platforma se înălţa sub mâinile muncitorilor, care cântau.

Michel vru să fugă de această viziune, dar se lovi de o ladă deschisă. Ridicându-se, văzu înăuntru o baterie electrică.

Îşi recăpătă raţiunea şi înţelese! Nu se mai tăia capul. Condamnatul era fulgerat cu o descărcare electrică. Asta imita mai bine răzbunarea cerească.

Michel scoase un ultim strigăt şi dispăru.

Orologiul bisericii Sainte-Marguerite suna ora patru.

Capitolul XVII
ET IN PULVEREM REVERTERIS[60]

Ce se întâmplă cu sărmanul tânăr în restul acelei nopţi teribile? Încotro îi îndreptă paşii hazardul? Se rătăci el, fără să poată părăsi această capitală funestă, acest Paris blestemat? Chestiuni insolubile!

E de crezut că s-a tot învârtit pe nenumăratele străzi care înconjoară cimitirul Père-Lachaise, căci vechiul tărâm al morţilor se afla într-un loc populat. Oraşul se întindea spre est până la forturile de la Aubervilliers şi Romainville.

Oricum, când soarele de iarnă se înălţă peste această metropolă albă, Michel era în cimitir.

Nu mai avea puterea de a se gândi la Lucy; ideile lui îngheţau; era ca un spectru rătăcitor printre morminte şi nu ca un străin, căci se simţea la el acasă.

Urcă pe aleea cea mare şi o luă la dreapta, pe cărările umede ale cimitirului; copacii încărcaţi de zăpadă plângeau asupra locurilor de veci; doar pietrele verticale, pe care zăpada le respectase, ofereau privirilor numele celor duşi.

Curând se ivi monumentul funerar ruinat al Héloïsei şi al lui Abélard[61]; trei coloane, suportând o arhitravă roasă de timp, rămăseseră în picioare, asemeni Grecostasisului din Forul roman.

Michel privea fără să vadă; aşa cum, ceva mai departe, citea numele lui Cherubini, Habeneck, Chopin, Massé, Gounod, Rcyer, în colţul rezervat celor care trăiseră pentru muzică şi muriseră, poate, pentru ea. El trecu.

El trecu prin faţa acestui nume încrustat în piatră, fără dată, fără regrete săpate cu dalta, fără embleme, fără fast, nume respectat de timp, la Rochefoucauld.

---

[60] În latină, *Şi în pulbere te vei întoarce.* (n. tr.).

[61] Celebru cuplu de îndrăgostiţi fără noroc, din secolul XII. (n. tr.).

Apoi pătrunse într-un sat de morminte curate ca nişte case olandeze, cu zăbrelele lor lustruite în faţă şi treptele lor şlefuite cu piatră abrazivă. Îi trezeau dorinţa de a intra.

„Şi, mai ales, de a rămâne acolo, gândea el, şi de a mă odihni pentru totdeauna.”

Aceste morminte, care aminteau toate stilurile arhitecturale, grec, roman, etrusc, bizantin, lombard, gotic, renascentist, secolul douăzeci, se grupau într-o intenţie de egalitate; armonia domnea între aceşti morţi, toţi întorşi în pulbere, sub marmură, granit, sau crucea de lemn negru.

Tânărul trecea mereu; el urcă, încet, încet, funebra colină şi, frânt de oboseală, se sprijini de mausoleul lui Béranger şi Manuel; acest con de piatră, fără ornamente şi sculpturi, era încă acolo, în picioare, ca piramida de la Gizeh şi îi acoperea pe cei doi prieteni uniţi în moarte.

La douăzeci de paşi, generalul Foy veghea asupra lor şi, drapat în toga lui de marmură, părea să-i apere încă!

Deodată, sărmanului Michel îi veni ideea de a cerceta aceste nume; dar niciunul dintre cele pe care timpul le cruţase nu-i spunea nimic; multe, şi dintre cele mai fastuoase, erau ilizibile, printre emblemele dispărute, mâinile unite despărţite, pe aceste morminte moarte şi ele!

El mergea, se pierdea, revenea, se sprijinea de gratiile de fier, îi întrezărea pe Pradier, a cărui *Melancolie* de marmură se prefăcea în pulbere, pe Desaugier, mutilat în medalionul său de bronz şi omagiul tumular adus lui Gaspard Monge de elevii săi, şi bocitoarea voalată a lui Etex, aplecându-se asupra pietrei funerare a lui Raspail.

Urcând mereu, trecu pe lângă un monument superb, sculptat într-un stil pur, într-o marmură semeaţă, înlănţuit de tinere fete pe jumătate goale care alergau şi săltau pe friză, şi citi:

Lui Clairville
concetăţenii săi recunoscători.

El trecu. Nu departe, se vedea monumentul neterminat al lui Alexandre Dumas, cel care făcuse chetă întreaga lui viaţă pentru monumentele altora!

Apoi ajunse în cartierul bogătaşilor, care-şi mai permiteau luxul unor opulente apoteoze; acolo, numele femeilor cinstite se amestecau, fără să le pese, cu numele curtezanelor celebre, cele care avuseseră grijă să-şi economisească un mausoleu pentru bătrâneţe; erau şi astfel de monumente care păreau nişte case urâte. Mai departe, se aflau mormintele actriţelor, asupra cărora poeţii timpului aruncaseră cu orgoliu versurile lor înlăcrimate.

În sfârşit, Michel se târî spre celălalt capăt al cimitirului, acolo unde un Dennery magnific îşi dormea somnul de veci într-un sepulcru teatral, aproape de simpla cruce neagră a lui Barrière, acolo unde poeţii îşi dădeau întâlnire ca în solitudinea catedralei Westminster, acolo unde Balzac, ieşind din linţoliul său de piatră, îşi aştepta încă statuia, unde Delavigne, Souvestre, Bérat, Plouvier, Banville, Gautier, Saint-Victor şi alţii o sută nu mai existau, nici măcar cu numele.

Mai jos, Alfred de Musset, mutilat pe stela sa funerară, vedea murind alături de el salcia pe care o cântase în versurile sale cele mai melodioase şi mai adânc suspinate.

În clipa aceea, nenorocitul îşi recăpătă judecata; buchetul de violete îi căzu de la piept; îl luă de jos şi-l puse, plângând, pe mormântul poetului abandonat.

Apoi urcă mai sus, şi mai sus, amintindu-şi şi suferind, şi zări Parisul, printre sălcii şi chiparoşi.

În fund, se înălţa Muntele Valérien, în dreapta Montmartre, aşteptând în continuare Partenonul pe care atenienii l-ar fi ridicat pe această acropolă, în stânga, Panteonul, Notre-Dame, Sainte-Chapelle, Invalizii şi, mai departe, farul din portul Grenelle, împlântându-şi vârful ascuţit la cinci sute de picioare în văzduh.

Dedesubt, Parisul şi cele o sută de mii de case ale sale, dintre care se iveau coşurile împodobite cu panaşuri de fum

ale celor zece mii de uzine.

Mai jos, cimitirul; de acolo, unele grupuri de morminte păreau nişte orăşele, cu străzile, pieţele, casele şi firmele lor, cu bisericile şi catedralele, piscuri ale unui monument mai trufaş.

În sfârşit, deasupra, baloanele prevăzute cu paratrăsnete care răpeau trăsnetului orice pretext de a cădea pe casele nepăzite şi ocroteau întregul Paris de furiile lui dezastruoase.

Michel ar fi vrut să taie frânghiile care le ţineau captive, pentru ca oraşul să se scufunde sub un potop de foc!

— O, Paris! strigă el, cu un gest de mânie disperată.

— O, Lucy, murmură el, căzând leşinat în zăpadă.

CUPRINS

